

CENS DE TRADUCCIONS AL CATALÀ MEDIEVAL FINS A 1500
(desembre de 2009, versió 2)

Aquest Cens substitueix el Document de Treball publicat en aquesta mateixa pàgina el març de 2008 i doncs l'invalida a tots els efectes. Introdueix canvis radicals en el format, el contingut i l'ordre, ara ja establert per a una futura referència.

Les entrades s'han revisat substancialment, rectificand-hi errors i afegint-hi més camps d'informació. Les entrades **en vermell** estan pendents d'elaboració; resten **en gris** alguns detalls que demanen comprovació. El Cens s'anirà actualitzant fins a completar-lo.

En el seu estat actual vol ser un instrument d'investigació, obert a la col·laboració dels qui el consultin. Qualsevol rectificació es pot adreçar al seus responsables directes:

Lluís Cabré (IP): <Lluís.Cabre@uab.cat>

Montserrat Ferrer Santanach (Coordinadora): <montse.ferrersa@gmail.com>

Algunes precisions sobre el contingut

El Cens voldria ser complet en els següents camps: espiritualitat (amb teologia), filosofia, història i literatura, i doctrina en un sentit ampli.

Exclou els textos bíblics, científics, litúrgics i homilètics, amb algunes excepcions (pel caràcter simbòlic de l'obra, e.g. *Homilies d'Organyà*, o el seu valor en la història literària, e.g. el *Saltiri* de Joan Roís de Corella o la *Història del malvat rei Antiochus*, tots dos d'origen bíblic).

Els textos jurídics i els hagiogràfics hi figuren selectivament. Hi ha les grans compilacions jurídiques (i les regles i estatuts d'ordes religiosos), però no hi ha, de moment, ni els privilegis i franqueses (e.g. *Carta de franqueses de Mallorca*) ni altres compilacions d'abast local (e.g. *Costums de Perpinyà*, *Furs de Terol*). Hi ha la *Legenda aurea*, per exemple, i els relats hagiogràfics amb caràcter propi, però no les moltes vides esparses que procedeixen del nucli original de la *Legenda*.

No s'enregistren encara les traduccions perdudes, llevat del cas que siguin versions d'una obra amb una altra traducció conservada. No s'incorporen encara les dades d'un buidat sistemàtic dels inventaris medievals.

Els testimonis manuscrits o impresos s'acompanyen del número Manid, que remet a BITECA per a una descripció detallada (<http://sunsite.berkeley.edu/PhiloBiblon/phhmbi.html>), excepte quan el testimoni no s'hi recull.

Agraïments

Estem en deute amb els directors de BITECA (Vicenç Beltran i Gemma Avenoza) i del PROYECTO BOSCÁN (María de la Nieves Muñiz), que ens han permès l'accés a les seves bases de dades. Hem d'agrair en especial la contribució de Stefano Maria Cingolani, sobretot per a les entrades relatives a hagiografia, historiografia i textos jurídics. Ens han facilitat informació diversa: Àlex Coroleu, Alexander Fidora i Barry Taylor (membres del Consell Assessor), i Lola Badia (UB), Margarita Freixas (UAB), Xavier Guanter (Monestir de Poblet), Harvey Hames (Ben-Gurion University of the Negev), Albert Lloret (Johns Hopkins), Armando Pego (URL), Rafael Ramos (UdG), Xavier Renedo (UdG), Jaume Riera (Arxiu de la Corona d'Aragó), Guillermo Serés (UAB) i Jaume Torró (UdG). Hem tingut la sort d'aprofitar el recent *Repertori d'obres en vers* de Joan Mahiques (Tesi doctoral inèdita, UB, 2009). Agraïm a Marcel Ortín (UPF) l'ajuda en el disseny del cens.

CENS DE TRADUCCIONS AL CATALÀ MEDIEVAL FINS A 1500
(desembre 2009)

OBRES ANÒNIMES

0.1. *AMI ET AMILE* (s. XIII) / *VITA AMICI ET AMELII CARISSIMORUM* (s. XII)

- Llatí/francès? > català (versió 0.1.1)

Francès > català (versió 0.1.2)

- Hi ha dues tradicions majors de la llegenda. L'hagiogràfica arrenca de la *Vita Amici et Amelii carissimorum* (s. XII); a aquesta tradició pertany 0.1.1, potser a partir d'una versió francesa (Aramon 1934: 19). La tradició novel·lesca o secular es documenta en una epístola llatina de Raoul de Tourtier (mort el 1114) i pren la seva forma més completa en la cançó de gesta *Ami et Amile* (ca. 1200). La versió 0.1.2 conté elements de les dues tradicions, i els dos fragments conservats porten detalls exclusius d'aquesta versió catalana (Sánchez Martí 1999: 374, corregint la bibliografia anterior); per això s'ha suggerit que 0.1.2 podria ser «una versió única eminentment catalana» (Sánchez Martí 1999: 380-381). En aquest cas, no s'hauria de considerar una traducció.

0.1.1. *Història d'Amic i Melis*, versió 1 (anònim, s. XIV^{2/2})

- Aquesta versió va ser incorporada al *Llibre de les nobleses dels reis*, compilat per un cert Francesc a mitjan segle XV (Coll i Alentorn 1928: 343-344). S'ha suggerit, però, que el model d'alguns materials (incloent-hi la *Història d'Amic i Melis*) de Francesc ha de ser de la segona meitat del segle XIV (Cingolani 2008: 20-21).

MS. Barcelona, BC 487, ff. 81v-89r, s. XV^{1/2} (Manid 1027). | ED. MOD. Aramon (1934: 121-144). | BIBL. Coll i Alentorn (1928: 314-346; pàgines per a la datació 343-344), Soberanas (1984).

0.1.2. *Història d'Amic i Melis*, versió 2 (anònim, s. XIV, fragments)

MS. Barcelona, BC 8, f. 188v, 1420-1430 (Manid 1206); Barcelona, BC 2546, ff. 1-2v, ca. 1400 (Manid 2250). | ED. MOD. Soberanas (1984, edita el ms. BC 2546), Sánchez Martí (1999: 381-382, edita el ms. BC 8). | BIBL. Soberanas (1984), Mussons (1994), Sánchez Martí (1999), Alberni (2003).

- + Aquest relat també es troba a l'*Alphabetum narrationum* (→ 15.1). | BIBL. Ysern (2004: I, 191-194).

0.2. *ARS BENE MORIENDI*

- Llatí > català

0.2.1. *Tractat de l'art de ben morir*, versió 1

- Traducció literal d'un text llatí anònim, que coincidiria amb el text llatí d'un manuscrit que hi ha a Vic (Episcopal, ms. 147) (Fàbrega 1955: 81-82). Correspon a la versió llarga de les *Artes moriendi* (Gago 1999: 31-32).

MSS. Barcelona, BU 2, ff. 70v-96v, s. XV^{2/2} (Fàbrega 1955: 82) (Manid 1340); Barcelona, BU 148, ff. 64-88v, s. XVI^{2/2} (Manid 2040). | INÈDIT | BIBL. Fàbrega (1955).

0.2.2. *Tractat de l'art de ben morir*, versió 2 / *Art de ben morir*

- Adaptació més extensa sobre el mateix original llatí que 0.2.1 (Fàbrega 1955: 85-86).

MSS. Barcelona, ACA Ripoll 159, ff. 50-78v, s. XIV-XV (Manid 1337); Barcelona, BC 1777, ff. 2-89, 1458 (Manid 1338); Barcelona, BU 80, ff. 52v-83v, s. XV^{2/2}-XVIⁱⁿ (Fàbrega 1955: 86) (Manid 1341); Barcelona, BU 239, ff. 55v-57v, Roma 1709-1724 (Manid 1934); Girona, Catedral 56, ff. 4r-v + XXXXV-LXXVI, s. XIV^{ex}-XVⁱⁿ (Manid 2215); Ciutat del Vaticà, BAV Lat. 4801, ff. CXIII-CXLIII, s. XV (Manid 2025). | INÈDIT | BIBL. Fàbrega (1955).

0.2.3. *Art de bé morir ab lo breu confessionari* (anònim, ca. 1493)

- Traducció d'un text llatí imprès a Colònia cap a 1450 (Fàbrega 1955: 94). Correspon a la versió curta de les *Artes moriendi* (Gago 1999: 33-34).

IMPR. Saragossa, Juan Hurus, ca. 1493 (Fàbrega 1955: 92) (Manid 1342); Barcelona, BC 11-VI-41 (3), ff. 2-31; Barcelona, Gabriel Pou, 1507 (Manid 2016); Girona, Seminari 11-VI-43, ff. 1-16. | INÈDIT | BIBL. Fàbrega (1955).

0.3. *BESTLARIO TOSCANO* (s. XIII^{ex})

- Italià > català

0.3.1. *Llibre de natura de bèsties i d'aucells i de llur significació / Llibre apellat spill d'exemples de naturaleses d'alguns animals, concordats amb moltes sentències de la Sagrada Escriptura* (ms. B) (s. XIV)

- El manuscrit B (BC 87) afegeix ampliacions en la moralització dels animals si es compara amb la versió representada pel manuscrit A (BUB 75) i en modernitza la llengua (Panunzio 1963-1964: I, 22-23).

MSS. Barcelona, BC 87, ff. 1-84, s. XV^{4/4}-XVI^{1/2} (Manid 1354); Barcelona, BC 310, ff. 98r-122v, s. XIV^{ex}, fragmentari (Manid 1950); Barcelona, BU 75, ff. 156r-175r, s. XV

(Manid 1199); Saragossa, Capitular 1292 (ms. perdut), ff. 150-185, s. XV (Manid 1176); Vic, Capitular c.228 núm. inventari 8531, ff. 5-9v, ca. 1400, fragmentari (Manid 1058); Vic Capitular c.229 núm. inventari 8532, ff. 1-3, s. XV, fragmentari (Manid 1059). | ED. MOD. Panunzio (1963-1964). | BIBL. D'Alòs-Moner (1924a), Martín (1996).

0.4. BESTIARI NO IDENTIFICAT

- ? > català

0.4.1. *Bestiari* (anònim, abans de 1425, fragment)

▪ No conté moralitzacions; només alguns dels animals provenen del *Bestiario toscano* (Panunzio 1963-1964: I, 18, 28-29). Sembla procedent d'una enciclopèdia. Coll i Alentorn (1971-1972/1991: 354) ha suggerit la seva relació amb un bestiari en occità, tal vegada depenent de Vicent de Beauvais.

MS. Barcelona, BU 82, ff. 88v-90, 03-XII-1425 (Manid 1122). | ED. MOD. Panunzio (1963-1964: II, 115-119). | BIBL. D'Alòs-Moner (1924a), Coll i Alentorn (1971-1972/1991).

0.5. *COLLATIO ALEXANDRI MAGNI CUM DINDIMO REGE BRAGMANORUM DE PHILOSOPHIA PER LITTERAS FACTA* (s. V o VI)

- Grec? > llatí > català
- Aquesta correspondència té un origen remot: l'episodi del debat entre Alexandre i els bramans, transmès en grec i llatí en múltiples formes, entre les quals l'anomenat *Commonitorium Palladii* atribuït a Pal·ladi, bisbe d'Helenòpolis (s. IV-V). La *Collatio* s'inspira en un fragment del *Commonitorium* on el rei Dàndamis (Dindimus en llatí) promet d'escriure a Alexandre (Ross 1963: 30-32). L'intercanvi consta de cinc cartes. A part d'aquesta versió, que es troba independentment i a vegades afegida a l'*Epitome* de Juli Valeri, n'hi ha dues més; una d'aquestes (*Collatio* III) es troba interpolada a la *Historia de preliis* (→ 80.1).

0.5.1. *Lletres d'Alexandre el gran al rei Dídimo* (anònim, s. XV^{med})

▪ La traducció catalana procedeix de la versió llatina abreujada inclosa en el *Speculum historiale* de Vicent de Beauvais, que afegeix al principi una carta més a les cinc de la *Collatio* (Ivars 1928: 157). Aquesta carta afegida és tramesa pels bramans a Alexandre en el text de Beauvais, però en la traducció catalana és tramesa pel rei Dindimus, segons la rúbrica del manuscrit (Ivars 1928: 161).

MS. Madrid, BN 7811, ff. 465v-469, s. XV^{4/4}-XVI^{1/2} (Manid 1565). | ED. MOD. Ivars (1928; pàgina per a la datació 159). | BIBL. Riquer (1934: 93), Rubió i Balaguer (1984 [1951]: 369).

0.5.2. *Lletres d'Alexandre a Didamo rei dels brangians*

▪ Correspon a la *Collatio* III, interpolada a la *Historia de preliis* (→ 80.1). És als ff. 146r-160v del manuscrit 1560 de la BC; el resum corresponent es troba al manuscrit 1872 de la BC, ff. XVIII [=12] – XXI [=14] (falta el resum de l'última carta perquè s'ha perdut el foli XXII). | ED. MOD. Vela (1973). | BIBL. Rubió i Balaguer (1984 [1951]: 369).

0.6. *CHRONICON SICULUM* (1327-1347)

- Llatí > català
- Conegut com a obra d'un Anònim Palermità.

0.6.1. *Crònica de Sicília / Llibre de les conquestes de l'illa de Sicília* (Guillem Nicolau, abans de 1381)

▪ El rei Pere III demana el 23 de maig de 1375 un exemplar de les «Cròniques dels reys de Sicília» que era en poder de Jaume Conesa (Rubio i Lluç 1908-1921: I, 263), i el 3 de gener de 1381 ordena pagar a Guillem Nicolau per la feina de «tresladar les cròniques de Aragon e de Sicília» (Rubio i Lluç 1908-1921: 288): la primera obra correspon a una versió llatina de la *Crònica general* (→ 97.1); la segona, molt probablement al *Chronicon Siculum*. És possible que la traducció fos anterior a aquesta data.

MSS. Barcelona, BC 987, ff. 1-112, s. XV^{1/2} (Garrido 2001: 96-97) (Manid 1352); Madrid, BN 2084, ff. 1-12 + 1-123, començat el 30-I-1413 (Garrido 2001: 98-99) (Manid 1353); Roma, Biblioteca Nazionale 1183, ff. 1-120, s. XIV^{ex}-XVⁱⁿ (Garrido 2001: 99-102) (Manid 2405); València, BU 212, ff. 1-5v, fragment, s. XV^{med} (Biteca) / s. XV^{ex} (Garrido 2001: 102-104) (Manid 1114) | INÈDIT | BIBL. Massó (1906: 576-577), Escartí (1993: 32), Garrido (1998), Garrido (2001), Garrido (2003a).

0.7. *DANCUS REX* (s. XII-XIII)

- Llatí > català
- Obra apòcrifa.

0.7.1. *Llibre de falconeria del rei Dancus / Llibre del rei Dancus* (anònim, s. XIV)

MS. Madrid, Biblioteca Francisco Zabálburu y Basabé, Vitrina (*olim* 0-4), ff. 1r-5v, s. XIV (Manid 2254). | ED. MOD. Garcia Sampere (1999: 35-51). | BIBL. Fradejas (1990: 38), Fradejas (1993), Fradejas (1998: 15-17), Garcia Sampere (1999: 21-24).

0.8. *DANSE MACABRE* (s. XIV – abans de 1424/1425)

• Francès > català

0.8.1. *Dansa de la mort e d'aquelles persones qui mal llur grat aquella ballen e dansen* (anònim, abans de 1480)

▪ El text català és una versió fidel de la *Danse macabre* pintada originàriament als frescos del cementiri dels Innocents de París entre 1424 i 1425 (Riquer 1964: III, 370-372 i 522). Pere Miquel Carbonell va copiar aquesta versió catalana, i el 1497 hi va afegir diverses cobles amb personatges «de la real casa»; encara n'hi va afegir d'altres Gaspar Nadal. La versió catalana influí en la *Representació de la mort*, peça dramàtica de mitjan s. XVI (Romeu 1995: 39). Pere Miquel Carbonell atribueix la *Dansa* a «un sant home doctor e canceller de París [...] apellat Joannes Climacus sive Climages», possible referència a Nicolau de Clémanges, rector a la Universitat de París el 1393 (M. de Bofarull 1865: 264 i 296).

MS. Barcelona, ACA Manuscrits miscel·lanis 26, ff. 140-152v, 1497 (Manid 1418). | ED. MOD. M. de Bofarull (1865: 267-317), Aguiló ([1910]). | BIBL. Whyte (1931), Riquer (1964: III, 370-372), Parramon (1992: 89), Romeu (1995: 17-45).

0.9. *DE AVIBUS NOBILIBUS / EPISTOLA AQUILAE SYMACHI ET THEODOTIONIS AD PTOLOMEUM REGEM AEGYPTI DE AVIBUS NOBILIBUS* (s. XII-XIII)

• Llatí > català

• Es considera anònima; s'havia atribuït a Teodorico Borgognoni di Lucca (Teodoric de Celvia) (Sarton 1931; Font i Sagué 1908).

0.9.1. *Llibre del nodriment i de la cura dels ocells los quals se pertanyen a caça / Pràctica dels ocells* (ms. P) / *Epístola a Ptolomeu emperador d'Egipte* (ms. M) (anònim, s. XIV, abans de 1338: Cifuentes 2001: 152)

▪ S'ha considerat que els dos manuscrits M (Madrid, Zabálburu) i P (París) representen dues traduccions independents (Piccat 1997: 351; Cifuentes 2001: 152). El text de M, en tot cas, sembla correspondre a un estadi textual més antic i menys corrupte (Piccat 1997: 352).

MSS. Madrid, Biblioteca Francisco Zabálburu y Basabé, Vitrina (*olim* 0-4), ff. 12r-15r, s. XIV^{2/2} (Cifuentes 2001: 152) / s. XV (catàleg), acèfal i fragmentari (Manid 2254); París, BNF Esp. 212, ff. 109v-112r, s. XIV^{2/2} (Bohigas 1985: 101), s. XIV^{med} (Cifuentes 2001: 152) / s. XV^{1/2} (Lupis & Panunzio 1987: 16) (Manid 1086). | IMPR: París, Sebastien Cramoisy & Nicolau Rigaltius, 1612, incorporada al *Ierakosofion. Rei accipitariae scriptores*. Barcelona, BC 15-V-72, ff. 183-200 de la segona part. | ED. MOD. Janer (1910), Griera (1912-1913), García Ballester (1975), Lupis & Panunzio (1987: 33-40), Piccat (1997: edita el ms. M). | BIBL. Lupis & Panunzio (1987), Piccat (1997), Cifuentes (2001: 152).

0.10. [Demandes d'amor]

- Francès > català

0.10.1. *Demandes d'amor*

ED. MOD. Cantavella (2000). | BIBL: Pagès (1927-1928).

0.11. *DODICI AVVERTIMENTI* (ca. 1300)

- Italià > català

0.11.1. *Consell de bones doctrines que una reina de França donà a una filla sua que fong muller del rei d'Anglaterra* (anònim, s. XIV)

▪ Adaptació d'un text que circulava arreu d'Europa. Segons Hentsch (1903/1975), el model és la versió italiana *Dodici avvertimenti*. Està copiat juntament amb una *Lletra de càstic e bons nodriments* escrita per Alfons d'Aragó, marquès de Villena, per a la seva filla Joana, casada el 1387 (Cabrè 1993: 19 n. 32, i 37).

MS. Barcelona, Bones Lletres, 3-I-7 (ms. perdut, reproducció fotogràfica a la biblioteca), ff. 37-38, s. XV^{1/2} (Biteca) / s. XVⁱⁿ (anotació de Pere Bohigas al catàleg) (Manid 1943). | ED. MOD. A. de Bofarull (1868: 584-591), Serra (1928), Cantavella (1991). | BIBL. Hentsch (1903/1975: 119-121 i 189-191).

0.12. *DU ROI QUI VOULT FERRE ARDOIR LE FILZ DE SON SENESCHAL*

- Francès > català

0.12.1. *Fill del senescal d'Egipte*, versió 1 (anònim, s. XV, fragment)

MS. París, BNF Esp. 154, ff. 62v-68v (63r-68v, segons Aramon 1934: 24), s. XV^{ex} (Aramon 1934: 24) (Manid 1294). | ED. MOD. Aramon (1934: 145-167).

0.12.2. *Fill del senescal d'Egipte*, versió 2 (anònim, s. XV, fragment)

MS. Barcelona, BC 109, f. 1r-v, s. XV (Manid 1048). | ED. MOD. Miquel i Planas (1908-1916: 8-9). | BIBL. Aramon (1934: 22).

0.13. [EPISTULA] DE COELI MISSA (s. VI?)

- Llatí > català
- Epístola de Jesús que l'arcàngel Miquel hauria dipositat damunt la tomba de sant Pere. El text té una amplíssima tradició en totes les llengües europees i en moltes d'orientals. Es discuteix si és d'origen franc o hispànic (Daniel de Molins de Rei 1931: 55, Brunel 1950). A terres catalanes ja és conegut des del segle X (Daniel de Molins de Rei 1931: 60).

0.13.1. *Epístola caiguda del cel* (anònim, s. XIV?)

- Versió en vers, conservada en dues redaccions molt diferents. Aramon (1929) no assegura si el text en vers era originàriament en català o en una altra llengua romànica.

MSS. Barcelona, BC 451, ff. 88v-95v, s. XV^{med} (Manid 1141); Barcelona, BC 732, ff. 2-11, s. XIV (Aramon 1929: 282) / s. XV (Biteca) (Manid 1142). | ED. MOD. Aramon (1929), Brunel (1950).

0.13.2. *Epístola caiguda del cel / Epístola de nostre senyor Déus qui primerament venc del cel en Jerusalem sobre l'altar de sant Pere* (anònim, s. XIV-XV)

- Versió en prosa. L'únic testimoni d'una versió occitana ve d'una zona propera a Catalunya (vall de la Neste, Dép. Hautes-Pyrénées); aquesta versió és molt pròxima a la castellana (Brunel 1950), però no té res a veure amb la catalana. Els testimonis catalans porten versions independents. La difusió de l'*Epístola* va estretament lligada al moviment flagel·lant (Daniel de Molins de Rei 1931: 66).

MSS. Barcelona, BU 151, ff. 255-263, 1486 (Manid 1033); Barcelona, BC 1054, ff. 82v-85v, s. XV^{med} (Manid 1107); Barcelona, Col·legi de Sant Ignasi (Sarrià), ff. 5-28v, s. XV (Manid 2280); Marsella, Bibliothèque de l'Alcazar 1095, ff. 88-98, s. XIV (Brunel 1934: 7) (Manid 1679); Paris, BNF esp. 486, ff. 307-309v, s. XIV^{2/2} (Manid 1140). | IMPR. Tolosa, 1486 (Manid 2017); Barcelona, BC Bon 10-V-11, ff. 50v-53. | ED. MOD. Lieutaud (1879), Daniel de Molins de Rei (1931). | BIBL. Aramon (1929), Brunel (1934), Brunel (1950).

+ Segons Martorell (1927: 239-240), al convent dels franciscans de Balaguer es conservava un manuscrit (signatura C,23) que contenia un text amb la rúbrica «Aquesta és la pístola de nostre senyor Déus, qui primerament vench del cel en Jherusalem de sobre l'altar de

Sant Pere escrita en taules de marbre». Aquest manuscrit va ser a Vic, i va desaparèixer durant la guerra civil (Bohigas 1955: 362).

0.14. EPISTULA LENTULI AD ROMANOS DE CHRISTO JESU / EPISTULA LENTULI DE STATURA CHRISTI (s. XIII^{ex}-XIVⁱⁿ)

- Llatí > castellà? > català
- Carta apòcrifa atribuïda a Publi Lèntul, suposat governador de Judea abans de Ponç Pilat (→ 0.15). Conté un retrat de Crist, incorporat a la *Vita Christi* del Cartoixà (→ 84.1). En altres testimonis es troba adreçada a l'emperador Tiberi.

0.14.1. *Lletra de Publius Lentulus als senadors de Roma* (anònim, 1496-1524?)

- La traducció catalana està integrada en un volum que conté la *Llegenda aurea* (→ 70.1) i el *Monotessaron* de Jean Gerson (→ 71.1), junt amb la *Lletra de Ponç Pilat a l'emperador Tiberi* (→ 0.15). Idèntic contingut es troba en l'incunable que conté una versió castellana de l'*Epistula Lentuli* (Burgos, Fadrique de Basilea, ca. 1493). Això, i la proximitat textual, fa pensar que el text català procedeix del castellà; aquest se cenyeix al llatí, mentre que el català amplifica retòricament amb recurs al *Primer del Cartoixà* obra de Corella (→ 84.1.1) (Ferrer en premsa a). La *Lletra*, doncs, es dataria entre 1496 i 1524. López i Casas (1998: 368) creu que en la versió castellana de 1493 hi ha algun catalanisme (ie. «clencha»), i per això creu que aquesta versió i el text català deriven d'un estadi anterior de la traducció catalana. Però el terme *clencha* ja es documenta en castellà el 1494 (CORDE s.v.).

IMPR. Barcelona, Carles Amorós, 1524 (Manid 2087): Barcelona, BU, B-58/2/12, ff. [a-x]; Barcelona, Carles Amorós, 01-IX-1547 (Manid 2088): Barcelona, BC 10-VI-17, ff. 14-15r; Barcelona, Jaume Cendrath, 1576 (Manid 2089): Madrid, BN R-12104, ff. 9r-v prel. | ED. MOD. López Casas (1998). | BIBL. Bizzarri & Sainz de la Maza (1994), Ferrer (en premsa a).

0.15. EPISTULA QUAM MISIT PONTIUS PILATUS TIBERIO

- Llatí > català
- Correspondència apòcrifa.

0.15.1. *Lletra de Ponç Pilat a l'emperador Tiberi sobre la mort e resurrecció de Jesucrist* (anònim, abans de 1524)

- El text llatí es va imprimir per primera vegada amb el Cartoixà (Colònia, 1474). La traducció catalana de la *Lletra* està inclosa en l'edició de la *Llegenda aurea* i el

Monotessaron de Jean Gerson, junt amb la *Lletra de Publius Lentulus als senadors de Roma* (→ 0.14, 71.1, 70.1). La versió del manuscrit BC 325, inclosa dins el *Gamaliel* (→ 0.20.1) és més propera al text llatí; la versió impresa és molt amplificada.

MS. Barcelona, BC 325, ff. 48v-49r, s. XVIII (Izquierdo 1994: 45) / s. XVII (Biteca) (Manid 1966). | IMPR: Barcelona, Carles Amorós, 1524 (Manid 2087): Barcelona, BU, B-58/2/12, ff. [a-x]; Barcelona, Carles Amorós, 01-IX-1547 (Manid 2088): Barcelona, BC 10-VI-17, ff. 15r-v; Barcelona, Jaume Cendrath, 1576 (Manid 2089): Madrid, BN R-12104, ff. 10r-v prel. | ED. MOD. López Casas (1999).

0.16. *EPISTOLA PRESBITERI JOHANNIS* (1155-1180)

- Llatí > francès > català > hebreu?
- Obra apòcrifa.

0.16.1. *Lletra del Preste Joan* (anònim, s. XIV?, fragment)

▪ La tradició francesa inclou una redacció llarga (P1) i una de breu (P2), que depèn de la llarga però afegeix unes interpolacions molt característiques. La versió catalana depèn d'aquestes interpolacions de P2, però també porta elements propis de P1 (Cornagliotti 1997). La versió catalana (no, però, en l'estadi conservat) podria ser l'origen de l'hebreu impresa a Constantinoble el 1519 (Bartolucci & Bellini 2000).

MS. Nova York, Pierpont Morgan, Ms. B.32, ff. 1v-6v, 27-II-1461 (Manid 2722). | ED. MOD. Cornagliotti (1997). | BIBL. Bartolucci (1996), Bartolucci & Bellini (2000).

+ Segons Brunel (1935: 51), el manuscrit BNF Fr. 6115 (s. XV) és català. Aquest manuscrit porta una versió sencera de la carta del Preste Joan (diferent a 0.16.1 i més antiga) però sembla escrita en occità catalanitzat. Gossman el considera un manuscrit occità (1982: 93-95). | ED. MOD. Suchier (1883: 341-386).

0.17. *EVANGELIUM NICODEMI* (traducció llatina ca. 424)

- Llatí > català

0.17.1. *Evangelí de Nicodemus* (anònim, s. XIV)

▪ Inclòs dins *De les edats entrò a la generació de Jesucrist e d'alguns miracles que féu en sa infantesa* (anònim, s. XIV-XV).

MS. París, BNF Esp. 486, ff. 219r-290r, s. XIV^{2/2} (Manid 1140). | INÈDIT | BIBL. Avenoza (2005).

+ Vegeu també *Gamaliel* → 0.20. L'*Evangelium Nicodemi* influeix en la versió en vers que porta l'incipit «E la mira car tot era ensems». | BIBL. Izquierdo (1994).

0.18. *FACETUS MORIBUS ET VITA* (anterior a 1170: Dronke 1976: 130; potser entre 1130 i 1140: Dronke 1979: 230)

- Llatí > català

- En l'últim díptic de l'obra, l'autor es refereix a ell mateix com a Aurigena (Dronke 1976: 128).

0.18.1. *Facet / Llibre de cortesia* (anònim, s. XIV^{ex})

- La traducció catalana segueix el text llatí fins al v. 1579 (en té 1743), amb llibertat.

MS. Carpentràs, Inguibertine, ms. 381, ff. 74r-93r, s. XIV^{ex}-XV^{1/3} (Manid 1089). | ED. MOD. Morel-Fatio (1886; porta el text llatí en apèndix), Faraudo (1912), Ziino (1995; edita els versos 664-827, 939-1071 i 827-853), Ziino (2000). | BIBL. Mussafia & Lévy (1887), Riquer (1964: II: 43-50), Cantavella (1998).

0.19. *FIORE DI VIRTÙ* (s. XIVⁱⁿ)

- Itàlia > català > castellà? (versió 0.19.1)

Itàlia > català (versió 0.19.2)

- L'obra s'havia atribuït a Cherubino da Spoleto. Molts manuscrits l'atribueixen a Tomaso Gozzadini, monjo benedictí, però es discuteix si es tracta o no del notari homònim (*DBI* s.v.).

0.19.1. *Flor de virtuts* (anònim, s. XIV-XV)

- Aquesta traducció catalana és molt compendiada i omet molts fragments. La traducció castellana (dins el *Cancionero de Juan Fernández de Íxar*) sembla la mateixa versió, però el text castellà conté elements que falten al manuscrit BC 2012. Riera (1989a: 703) la considera traducció del català.

MS. Barcelona, BC 2012, ff. 1-17v, s. XV^{2/2} (Manid 1842). | INÈDIT | BIBL. Gudayol (2006), Wittlin (2007).

0.19.2. *Flors de virtuts i de costums* (Francesc de Santcliment, 1489)

IMPR. Lleida, Enric Botel, 15-II-1489 (Manid 1355): Madrid, BN I-1280², ff. 114-162v; Lleida?, Enric Botel?, 1490 (Manid 1918) (Rubió i Balaguer, 1984 [1951]: 382): Barcelona, BC 11-VI-41 (2), ff. 1-47; Barcelona, Diego de Gumiel, 03-I-1495 (Manid 1356): Londres, BL IA.52554, ff. 1-51v; Girona, Diego de Gumiel, 09-XI-1497 (Manid 1357): Nova York, Pierpont Morgan, ChL 1748, ff. 1-54; València, Jorge Costilla?, 1502 (Manid 2073): Girona, Seminari, S/187 (3), ff. a iii-v. | ED. MOD. Cornagliotti (1975). | BIBL. Neugaard (1971), Wittlin (2007).

0.20. GAMALIEL (s. XIV)

- Occità > català > castellà

Occità > català > llatí

- El *Gamaliel* és un relat sobre la passió de Crist narrat per Gamaliel, que en aquesta ficció és l'oncle de Nicodem; a banda aquesta tradició, la font principal és l'*Evangelium Nicodemi* (→ 0.17) a través del text occità *Sens e razos d'una escriptura* (→ 0.43). Hi ha versions de l'obra en francès, occità i català; sembla que la més antiga és l'occitana.

0.20.1. *Llibre de Gamaliel* (anònim, abans de 1405: Izquierdo 1994: 45, n. 30)

- El text català està relacionat amb els manuscrits occitans i no amb els francesos (Izquierdo 1994: 46). Del català, es va traduir al castellà (1522) i al llatí (1529) per Juan de Molina. El *Llibre de Gamaliel* forma part del conjunt d'obres que van ser atribuïdes al fals sant Pere Pasqual (Riera 1986).

MSS. Barcelona, BC 325, ff. 17r-49v, s. XVIII (Izquierdo 1994: 45) / s. XVII (Biteca) (Manid 1966): és còpia de l'incunable de 1493 (Izquierdo 1994: 45); Ciutat del Vaticà, BAV Reg. 2056, ff. 74r-98v, 1454 (Manid 2057); El Escorial, L.II.12, ff. 84-103, s. XVIII^{2/2} (Manid 1787). | IMPR. Barcelona, Joan Rosembach, 1493: Barcelona, BC 6-III-26, ff. 1-88, hi falten alguns folis (Manid 1791) (n'hi ha un exemplar més complet a la Casa del Libro de San Juan de Puerto Rico; Mérida 2005: 185-190); Barcelona, Carles Amorós, ca. 1510 (Manid 2059); Madrid, Museo Lázaro R.16.11, Inv. 15668, ff. 6-42v (Norton 1978: 72); Barcelona, Joan Luschner, 1502 (Manid 1962); Ripoll, Lambert Mata R.25 (López Casas 1999: 312). | ED. MOD. Armengol (1905-1908: I). | BIBL. Izquierdo (1994: 45-48), Mérida (2005: 185-190).

0.21. *GESTA COMITUM BARCINONENSIVM ET REGVM ARAGONIAE* (1180/1184-1270)

- Llatí > català

- L'original llatí de la traducció correspon a la segona versió del text (1268), ampliada respecte a la versió primitiva amb la inclusió dels reis d'Aragó. Aquest original llatí no s'ha conservat; n'hi havia d'haver dos exemplars: un a Ripoll (molt possiblement una còpia de treball) i un a Barcelona, sobre el qual es va fer la traducció, possiblement a Sant Cugat (Cingolani 2008, en premsa a i b). Tant el títol llatí com el català són moderns.

0.21.1. *Crònica dels comtes de Barcelona i dels reis d'Aragó* (anònim, 1268-1269)

MSS. Barcelona, Advocats M-2, ff. 238-261v, s. xv^{1/2} (Manid 1014); Barcelona, ACA, Manuscrits miscel·lanis 41, s. xviii (Manid 1978) (còpia de BU 759); Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat, 1G-9 (antic L-9), ff. 22-27v, 1346 (*Llibre Verd* 2004: 35-39) (Manid 1019); Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat, 1G-10 (antic L-10), ff. 26v-33v, 1346 (*Llibre Verd* 2004: 40-51, ed. facsímil) (Manid 1020); Barcelona, BC 485, ff. 291-294v, s. xiv^{4/4}, caps. [I]-[XVII,1] (Manid 1007); Barcelona, BC 943, ff. 4-13v, s. xiv^{med} (Biteca) / xiv^{2/2} (Cingolani), caps. [I]-[XXII]; Barcelona, BU 759 (antic 21-2-17), ff. 9-18, després de 1393 – 1420 (Biteca) / xiv^{2/2} (Cingolani), caps. [I]-[XXII], (Manid 1277); El Escorial O.I.12, ff. 1-9v, 1323-1400 (Biteca) / s. xiv (Cingolani), caps. [XVIII,10]-[XXIV] (Manid 1018); Madrid, BN 647 (antic G-130), ff. 3-13, s. xiv^{4/4} (Biteca) / xiv^{2/2} (Cingolani), caps. [I]-[XXII] (Manid 1440); Madrid, BN 13208, ff. 198-205v, 1778 (Manid 2091): còpia del ms. d'El Escorial. | ED. MOD. Barrau & Massó (1925: 119-144), Cingolani (2008b). | BIBL. Massó (1906: 493), Barrau & Massó (1925: LVIII-LXXIII), Coll i Alentorn (1951-1952/1991: 54-61), Hauf (1993a), Garrido (2003b), Cingolani (2007: 26-31, 75-79).

0.22. *GESTA KAROLI MAGNI AD CARCASSONAM ET NARBONAM* (abans de 1205 – després de 1229)

- Llatí > occità > català
- Obra apòcrifa. Escrit a Santa Maria de La Grassa (Aude) per a la comunitat d'aquest monestir. Fingeix ser una traducció llatina, feta per Guillelmus Paduanus, del relat que havia compost Filomena, *magistrum ystorie* de Carlemany (Heitzmann 1999: xxxviii-xl). Dels vuit manuscrits llatins, cinc el copien juntament amb la *Historia Karoli Magni* (→ 0.25) (Heitzmann 1999: cx-cxv). Hi ha una versió occitana, transmesa per dos manuscrits provinents de la Narbonense (Brunel 1935: n. 14 i 163, ed. Schneegans 1898).

0.22.1. *Filomena* (anònim, s. xiv)

- Traducció inclosa dins el *Llibre de les nobleses dels reis* de Francesc. És traducció de la versió occitana. Al manuscrit català, el *Filomena* està col·locat enmig de la *Història de Carlemany* (→ 0.25.1) per presentar el conjunt dels fets en ordre cronològic; això fa pensar que les dues traduccions van arribar a Francesc de manera independent, tot i que en la tradició llatina hi ha cinc manuscrits que porten les dues obres (*Gesta Karoli Magni* i *Historia Karoli Magni*). La versió llatina es devia conèixer aviat a Catalunya: per la relació estreta amb el monestir de La Grassa, i per la possible influència en la

llegenda d'Otger Cataló a mitjan segle XIII i en la versió de la conquesta de Barcelona del *Llibre dels reis* (Cingolani 2008a: 21-38). Martí l'Humà posseïa un exemplar dels *Gesta Karoli Magni*.

MS. Barcelona, BC 487, ff. 26v-62v, s. XV^{1/2} (Manid 1027). | INÈDIT | BIBL. Coll i Alentorn (1928/1991: 328-329), Cingolani (2008a: 21-38).

0.23. *GUILLELMUS FALCONARIUS* (s. XII-XIII)

- Llatí > català
- Atribuït a Guillelmus Falconarius, suposat falconer de Roger II de Sicília.

0.23.1. *Llibre del mestre falconer* (anònim, s. XIV)

MS. Madrid, Biblioteca Francisco Zabálburu y Basabé, Vitrina (*olim* 0-4), ff. 5v-8r, s. XIV (Llera 2005: 109) (Manid 2254). | ED. MOD. Garcia Sempere (1999: 55-66). | BIBL. Garcia Sempere (1999: 21-24).

0.24. *HISTORIA APOLLONII REGIS TYRI* (s. III)

- Llatí > francès? > català
- L'enorme difusió de la *Historia Apollonii* es caracteritza per la gran variació textual, tant si l'obra es troba aïllada (Tsitskili 1981) com inserida als *Gesta Romanorum* (Singer 1895: 71-105). Tracta la tradició hispànica de l'obra Puig i Oliver (2001); s'hi ha d'afegir el fragment de la versió dels *Gesta Romanorum* conservat al manuscrit 588 de la BUB, ff. 1-6 (s. XIII).

0.24.1. *Història d'Apol·loni* (anònim, s. XIV^{ex}-XV^{1/2}, fragment)

- Segons Puig i Oliver, el text català no s'ha fet sobre «algun tipus homogeni de versió»; més aviat sembla «una elaboració o adaptació a partir de diversos estrats de la tradició» (2001: 488 i 499). També podria ser que depengués d'un model no identificat, ja que tant la tradició llatina com la de traduccions franceses demanen encara estudi (Woledge 1975: 21-22); el text català presenta lliçons característiques de la versió inclosa als *Gesta Romanorum*.

MS. Sevilla, Colombina 5-5-26, ff. 96r-99v, s. XIV^{ex}-XV^{1/2} (Manid 2346). | ED. MOD. Puig i Oliver (2001: 505-510). | BIBL. Puig i Oliver (2001: 483-484 i 486-499).

0.25. *HISTORIA KAROLI MAGNI ET ROTHOLANDI* (anònim, ca. 1140)

- Llatí > català

- Obra apòcrifa. A l'edat mitjana es creia que el text era obra de Turpí, arquebisbe de Reims i company de Carlemany.

0.25.1. *Història de Carlemany* (anònim, s. XIV-XV^{1/2})

- Traducció inclosa al *Libre de les nobleses dels reis* de Francesc (s. XV^{med}), àmplia compilació històrica que incorpora el *Llibre dels reis* (Cingolani 2008a), el *Filomena* (→ 0.22.1), l'*Amic i Melis* (→ 0.1.1) i la *Crònica* de Desclot (Coll i Alentorn 1928/1991: 314-346, Cingolani 2008a: 12-21). L'atribució de la traducció a Francesc és dubtosa: sembla que Francesc només compilava, i un inventari de 1375 registra un *Carles Manyes* en pergami que podria correspondre a la traducció catalana (Cingolani 1990-1991: 68). La versió catalana conservada es vincula amb la branca textual llatina de la qual formen part el *Liber calixtinus* i el manuscrit Ripoll 99 de l'ACA, copiat el 1173 per Arnau de Mons, però no en depèn directament (Riquer 1960: 24); és independent de la versió occitana (Schultz 1890).

MS: Barcelona, BC 487, ff. 20-26v i 62v-81r, s. XV^{med} (Manid 1027). | ED. MOD: Riquer (1960). | BIBL: Coll i Alentorn (1928/1991: 327-328), Jaspert (2007: 91-96).

0.26. *HISTORIA SEPTEM SAPIENTUM* / [LES SEPT SAGES DE ROME] (s. VIII, àrab; s. XII, francès/llatí)

- Àrab > francès > occità > català
- L'origen d'aquest relat és el *Sindibād*, text àrab amb remotes fonts possiblement de l'Índia o de Pèrsia. En arribar a Europa, la matèria es va occidentalitzar: l'espai de la narració va esdevenir Roma i s'hi van introduir personatges de la tradició clàssica i medieval (Giannetti 1996: 24). S'ha suposat que la primera etapa de la difusió occidental del *Sindibād* (potser produïda a través de Bizanci o per la via de la Península Ibèrica) va tenir caràcter oral. La *Historia septem sapientum* (títol que mantenim a l'entrada perquè s'ha utilitzat tradicionalment) és, de fet, una versió en prosa llatina de ca. 1330 i no pas la font de tota la tradició occidental; aquesta font primera no està documentada. Els textos més antics conservats són en llatí (*Dolopathos*, ca. 1184-1185) i en francès (s. XII^{med}). Vegeu els quadres sinòptics reproduïts a Giannetti (1996: 23, 29-30).

0.26.1. *Llibre dels set savis de Roma* (anònim, s. XIV)

- Traducció en vers. Segons Giannetti (1996: 32), deriva d'una versió francesa en prosa (s. XIIIⁱⁿ, *Roman des sept sages*, designat amb la sigla L en la complexa transmissió del *Sindibād*); la traducció 0.26.1 amplifica o compendia lliurament (1996: 32-38). La

llengua dels manuscrits presenta molts trets occitans, de manera que es fa difícil dir quina llengua hi domina. Giannetti conclou que aquest text híbrid procedeix de L probablement a través d'un «poema elaboratto en provenzale schietto» perdut (1996: 38). Posteriorment a Giannetti, s'ha afegit el testimoni del manuscrit de París (Martín 2005).

MSS. Barcelona, BC 109, 16-19v, s. XIVⁱⁿ-XIII^{ex} (Giannetti 1996: 39-40) / s. XIV^{2/2} (Biteca) (Manid 2574); Carpentràs, Inguimbertine, ms. 381, ff. 176-207, s. XVⁱⁿ (Giannetti 1996: 40) (Manid 1089); París, BNF Esp. 46, s. XV^{ex} (Manid 1336), segons Martín (2005: 1081). | ED. MOD. Mussafia (1876, edita el ms. de Carpentràs), Janer (1907, a partir de l'edició de 1876), Sansone (1963: edita el fragment de BC 109) Giannetti (1996). | BIBL. Martín (2005), Bollo-Panadero (2006).

0.27. *HOMILIES DE TORTOSA V* (s. XII)

- Occità > català

0.27.1. *Homilies d'Organyà IV* (anònim, s. XII^{ex}-XIIIⁱⁿ)

▪ Només es conserva el text de sis de les vuit homilies que contenia el manuscrit BC 289. Les fonts bàsiques de les *Homilies d'Organyà* són les homilies de sant Gregori i alguns homiliaris carolingis, com el de Luculentius i el de Liverani, l'homiliari (I), conservat entre d'altres als manuscrits Tortosa 106 i ACA Ripoll 130, i l'homiliari (A). Només l'homilia IV és traducció, amb modificacions i adaptacions, de l'homilia V de les *Homilies de Tortosa*, en occità, contingudes al manuscrit 106 de Tortosa. És molt possible que aquest manuscrit sigui la font directa de l'homiliari d'Organyà (Soberanas et al. 2001: 227-322).

MS. Barcelona, BC 289, ff. 1v-8v, s. XII^{ex} (Biteca) / s. XIII (no posterior a 1204) (Soberanas et al. 2001: 18) (Manid 1170). | ED. FACSÍMIL Bruguera & Corominas (1989). | ED. MOD. Soberanas et al. (2001). | BIBL. Miret i Sans (1904), Molho (1961), Corominas (1964), Zink (1976), Moran (1982), Bruguera (1985), Bruguera (1987), Marquès (1994-1995), Sánchez (2000).

0.28. *IUDICII SIGNUM* (s. V)

- Llatí > català

0.28.1. *Cant de la Sibil·la* / «*Al jorn del judici*» (anònim, s. XIII)

▪ Adaptació del *Iudicii signum* en les estrofes 1 a 9 de la versió A editada per Baucells (Arxiu Capitular, Const. Sin.); les cobles restants tenen altres fonts. És possible que hi

hagi una versió occitana intermèdia. La versió més antiga del *Cant de la Sibila* en català sembla ser del segle XIII (ms. de Sant Andreu del Torn: ed. Constans i ed. Donovan). Porta la mateixa versió, integrada dins la representació de *Lo fet de la Sibila e de l'emperador Cèsar*, el manuscrit BC 1494 (del qual n'existeix un fragment del segle XV amb un text diferent: BUB 101, ed. Massot 1962: 87). Les versions A i B que edita Baucells també corresponen a la mateixa versió del manuscrit de Sant Andreu del Torn. És una versió diferent la del còdex de la Catedral de Girona (ed. M. de Bofarull 1875), més pròxima a les versions impreses del segle XV (corresponents a la versió C editada per Baucells). Potser correspon a una tercera versió el fragment publicat per Massot (1962: 85-86), copiat pel seu avi d'un llibre antic del convent de la Concepció de Palma de Mallorca. I és possible que n'hi hagi d'altres. Molt sovint es troben els textos barrejant cobles.

MSS. Alguer, Archivio Storico Diocesano, sense signatura, ff. 2-3v, abans de 1820 (Manid 2767); Barcelona, Arxiu Capitular, Cod. 184b, fragment núm. 3, ff. 2v-5, s. XV^{1/2} (Manid 1073); Barcelona, Arxiu Capitular, Cod. Constitutiones Sinodales, f. 75r, ca. 1415 (Manid 2414); Barcelona, BC Música M. 1967, ff. 151v i 159v. s. XVI? (Manid 2698), fragment (només conté el refrany); Barcelona, BC 1494, ff. 21v-26, s. XVIⁱⁿ (Romeu 2000: 139) (Manid 1075); Barcelona, BU 101, f. 1r, s. XV, fragment (Massot 1962: 86-87); Barcelona, Orfeo, ms. 7 (Manid 2699); Girona, Catedral, Carbonell 69, f. 267r, 1473-1507 (Manid 1076); Girona, Catedral 133, f. 183v, s. XV^{2/2} (Manid 2147); Madrid, BN 62, f. 218v, s., XVⁱⁿ-XV^{2/3} (Manid 1474); Marsella, L'Alcazar 1095, f. 23 i f. 241-242 (dues versions), s. XIV-XV (Manid 1679); Palma de Mallorca, Arxiu Capitular s/n, ff. 84v-86v, s. XV (Manid 1921); París, BNF Fr. 14973, ff. 26-27, s. XV (Manid 2168); Sant Andreu del Torn, Parròquia, 289, f. [1], s. XIII (Constans, 1948) / s. XIV (Biteca), ms. actualment perdut (Manid 1072); Vic, Capitular, c. 208, núm. inventari 7977, 7v-9v, s. XV^{2/2} (Manid 2227); ms. perdut de 1599-1600 editat per Aguiló (1901-1902), amb una versió diferent a les altres. | IMPR: Lió, 1547 (Manid 1917); Barcelona, BC B-18/5/34/2961, f. 186; Lió, Cornelius de Septemgrangiis, 1548 (Manid 2219); Barcelona, BC 10-II-18, ff. 180v-181; Lió, Cornelius de Septemgrangiis, 1550 (Manid 2092); Barcelona, BC 10-III-9, f. 215v; València, Francesc Díaz Romano, 04-IV-1533 (Manid 2689); València, Biblioteca Valenciana XVI/176, f. 256; s.l., 1568 (Manid 1914): biblioteca desconeguda; Barcelona, Claudi Bornat, 1569 (Manid 1186); Barcelona, Arxiu Catedral 2-III-2, ff. 283v [sic=285] - 286; Barcelona, Duran Salvanyach, 04-IX-1527 (Manid 2347); Sevilla, Colombina 119-

2-15 (2), ff. [b v - b vj]; Saragossa, Georgii Coci, 1536 (Manid 2635): La Seu d'Urgell, Capítular, Imprès 144, ff. 172v - 172 [xic=173]; Lió?, 1551? (Manid 2636): Solsona, Arxiu Capítular; Barcelona, Claudi Bornat, 1568 (Manid 2691): Barcelona, BC 10-III-36, f. 258v. | ED. MOD. M. de Bofarull (1875: 61-64 i 102-108), Lieutaud (1879-1880), Aguiló (1901-1902), Constans (1948), Sanchis Guarner (1956), Donovan (1958: 197-199), Massot (1962: 57 i 80-87), Baucells (1981), Gómez Muntané (1997). | BIBL. Bohigas (1982), Quirante (1995).

0.29. *LANCELOT EN PROSE* (1215-1230)

- Francès > català
- Es presenta falsament com a obra de Walter Map. La primera notícia relativa a un *Lancelot* a Catalunya és del 6-VIII-1319 (Cingolani 1990-1991: 76-77).

0.29.1. *Lançalot del Llac* (anònim, abans de 1362, fragment)

- La primera notícia de la traducció al català és del 14-II-1362 (Cingolani 1990-1991: 76-77). Bohigas (1960-1962: **) considera que la traducció és anterior al 1339, però no és segur.

MSS. Campos de Mallorca, Arxiu Parroquial, 1 f., s. XIV^{ex} (Manid 1174); Mataró, F. Cruzate, ff. 85r-86v, s. XIV^{med} (Manid 1175). | ED. MOD. Obrador & Rubió i Lluç (1903), Bohigas (1962-1967). | BIBL. Bohigas (1960-1961).

0.30. *LIBER IUDICUM* (s. VII-VIII)

- Llatí > català
- El codi legal dels gots es troba amb diferents títols: *Lex Visigothorum*, *Liber iudiciorum* (noms més antics) i *Liber iudicum* (habitual a Catalunya); també es documenta *Lex Gotorum* (en català *Lig dels gots*); modernament de vegades s'anomena erròniament *Forum iudicum* (potser a partir de *Fuero juzgo*). A Catalunya en circulava també una revisió enllestida pel jutge Bonsom (ca. 1010-1011) i titulada *Liber iudicum popularis* (Alturo et al. 2003).
- Sembla que els fragments catalans no tradueixen la versió de Bonsom sinó la recensió ervigiana del *Liber iudicum*. Segurament les dues versions catalanes no eren completes; es traduïen les parts més utilitzades del corpus.

0.30.1. Versió 1 del *Liber iudicum* / *Llig dels gots* (anònim, s. XII, ca. 1140: Mundó 1984, fragment)

- Conté els articles lib. II, 5, 12, 14 i 15.

MS. Montserrat 1109, f. 1, 1170-1190 (Mundó 1984) (Manid 1343). | ED. MOD. Mundó (1984). | BIBL. Mundó (1960), Riquer (1964: I, 203), Mundó (1984), Mundó (1997: 21), Kosto (2001a: 290).

0.30.2. Versió 2 del *Liber Iudicum* (anònim, s. XII^{1/2}, fragment)

- Conté els articles lib. IV, 2, 15-17.

MS. La Seu d'Urgell, Capitular, 187-1, f. 1, 1101-1120 (Alturo 2003: 107) / ca. 1150 – abans de 1173 (Baraut & Moran 2000: 14-15, que creuen que procedeix del bisbat d'Urgell, possiblement del Pallars) (Manid 1942). | ED. MOD. Baraut & Moran (2000).

0.31. *LIBER PROVERBIORUM SALOMONIS*

- Llatí > català

0.31.1. *Paraules del rei Salomó* (anònim, s. XIV)

- Hipòtesis d'atribució a Alfons II o III, i a Ramon Llull (Riera 2003-2004: 155-156). El text correspon a *Liber proverbiorum Salomonis*, 1-6 (ms. 353) i 1-3,26 (ms. 921).

MSS. Madrid, BN 921, ff. 28r-29r, 1385 (Manid 1383); París, BNF Esp. 353, ff. 228r-231r, s. XIV^{4/4}, fragment (Riera 2003-2004: 146) (Manid 1139). | ED. MOD. Bohigas (1985: 160, edita el ms. Esp. 353), Riera (2003-2004: 157-169). | BIBL. Bohigas (1985: 95-96), Taylor (1993: 210-211), Riera (2003-2004).

0.31.2. *Proverbis de Salomó* (anònim, s. XIV?)

- Tradueix *Liber proverbiorum Salomonis* 1,1-22.

MS. París, BNF Esp. 3, ff. 286r-300v, s. XV^{med} (Manid 2745). | INÈDIT en gran part. ED. MOD. (fragment): Bohigas (1985: 159-160). | BIBL. Bohigas (1985: 95-96).

0.32. *LIBER PSALMORUM*

- Llatí > català

0.32.1. *Saltiri* (Romeu Sabruquera, 1285-1295: Coll 1947)

- Copiat després de la *Bíblia rimada e en romans*. Conté fins al salm 113,10. La traducció de Sabruquera influeix en la traducció de quaranta-quatre salms inclosa al *Llibre d'hores* (s. XIV^{med}, ed. Colom 1960) i en una revisió anònima de la primera meitat del s. XV (mss. BC 1043: salms 59-71; BC 2057: salms 72-150). Segons Puig i Tàrrach (2001: 124), la versió de la Bíblia valenciana (dita de Bonifaci Ferrer o de Portaceli) té en compte la versió de Sabruquera.

MSS. París, BNF Esp. 5, ff. 315r-363, data 08-VIII-1471 (a partir del salm 35) (Manid 1060); París, BNF Fr. 2433, ff. 1-187v, s. XV^{1/2} (Manid 1263); Sevilla, Colombina 7-7-

6, ff. 202r-228v, s. XIV^{med} (Manid 1065); Ciutat del Vaticà, BAV Reg. Lat. 19, ff. 1-78, s. XV^{med} (Manid 2397). | INÈDIT en gran part. ED. MOD. (fragment): Miret i Sans (1909: salms 1, 2, 26 i 38 del ms. de la Colombina, i salms 97-100 del ms. BNF Fr. 2433). | BIBL. Bohigas (1967), Puig i Tàrrrech (2001: 121-134).

0.32.2. *Saltiri arromançat* (Joan Roís de Corella, 1490)

▪ Segons Puig i Tàrrrech (2001: 129), en qüestions d'exegesi parteix del *Saltiri* català editat el 1478 a València. Biteca identifica el manuscrit 106 de la Catedral de València (Manid 1439) com a traducció de Corella a partir d'una nota del segle XIX (f. 1), però segons Nicolau d'Olwer aquest manuscrit s'associa a BNF Fr. 2434 (cf. Puig i Tàrrrech 2001: 132); segons Wittlin (1991/1995a: 40), també transmet alguns salms procedents de Corella.

IMPR. Venècia, Johannes Hamman, 30-IV-1490 (Manid 1262): Barcelona, BC Esp 8 8au, ff. 1-15v + 1-137v. N'hi ha una còpia manuscrita de 1822: BUV 664 (Manid 2152). | ED. MOD. Viader (1928), López & Ribes (1985). | BIBL. Coll (1947), Bohigas (1967), Perarnau (1983, 1998a), López & Ribes (1985: 5-33), Wittlin (1991/1995a: 19-47), Puig i Tàrrrech (2001: 127-129).

+ Vegeu també *Comentari als set salms penitencials* d'Innocenci III → 64.1, i *Expositio in psalmo 118* de Nicolau de Lyra → 90.1.

+ El manuscrit 1031 de la Biblioteca de Catalunya conté l'obra *Flor dels salms* (ff. 156r-169v), una traducció lliure d'una antologia de salms escrita a sol·licitud d'una dama anònima (→ 64.1.1 +). Per a d'altres, vegeu Reinhart & Santiago-Otero (1986: 36-38) i Perarnau (1978: 73-95).

0.33. *LIBRO DE LOS BUENOS PROVERBIOS* (abans de 1280)

• Àrab > castellà > català

• És traducció del *Kitāb adab al-falāsifa* de Hunayn Ibn Ishāq (s. IX).

0.33.1. *Llibre de doctrina* / *Llibre de saviesa* de Jaume d'Aragó (s. XIII^{2/2} – 1323)

▪ Les dues fonts principals del *Llibre de doctrina* són la *Poridad de las poridades* (traducció de la versió curta del *Sirr-al-'asrār*) i el *Libro de los buenos proverbios*. Per a l'autor i la data del *Llibre de doctrina* → 14.4.1. Del *Libro de los buenos proverbios*, n'extreu els capítols 3 a 12 amb algunes omissions (ho sistematitza Walsh 1976: 361-362).

MSS. Madrid, BN 921, ff. 31-40, 1385 (Manid 1383); El Escorial M.I.29, ff. 1-15, s. XIV^{ex}-XVⁱⁿ (Sola-Solé 1977: 11) / s. XV^{1/2} (Biteca) (Manid 1441). | ED. MOD. Llabrés

(1908), Castro (1946), Sola-Solé (1977), Garrido (2009). | BIBL. Kasten (1934), Walsh (1976), Riera (1981b), Taylor (1985).

0.34. *LIVRE DE SYDRAC LE PHILOSOPHE / LIVRE DE LA FONTAINE DE TOUTES SCIENCES* (anònim, 1268-1280 o ca. 1291)

- Francès > català
- Obra apòcrifa.
- Sembla que la redacció més antiga de l'obra és la francesa, i que, per tant, no deriva d'un original hebreu traduït al llatí. En el pròleg, l'autor fingeix que el rei Boctus va fer escriure les ensenyances que Sidrac li havia donat, i que el llibre va passar per diverses mans i va ser traduït a diverses llengües fins arribar al francès (Minervini 1982: x-xviii).

0.34.1. *Llibre de Sidrac lo filosof / Sidrach lo filosof fontana de ciència* (anònim, s. XIV^{1/2})

- Tradueix la versió francesa breu (Minervini 1982: xxxv).

MSS. Barcelona, BC 1031, ff. 109-139, s. xvⁱⁿ, fragmentari: només conté les primeres 88 preguntes (Manid 1056); Oxford, Bodleian Library, Canon ital. 147, ff. 1-82, s. XIV^{1/2} (Manid 1193). | ED. MOD. Minervini (1982). | BIBL. Cifuentes (2001: 177).

0.35. *LLIBRE DELS MACABEUS*

- Llatí > català

0.35.1. *Història del malvat rei Antíocus* (anònim, s. xv)

- Traducció de fragments bíblics (1Ma 1, 2Ma 5, 2Ma 6, 2Ma 7 i 2Ma 9). Fonts desconegudes al principi i al final del text.

MS. Barcelona, *olim* Església de Santa Maria del Mar (ms. perdut des de 1936), ff. 121-128, s. xv. | ED. MOD. Codina (1916), Riera (1981a).

0.36. *LIVRES D'AMORETES* (s. xiv)

- Francès > català
- Ha estat considerat una adaptació del *Minnebüchlein* (Roy 2006), obra atribuïda a Heinrich Seuse o Suso (1295/1297-1366) i d'autoria molt discutida.

0.36.1. *Llibre d'amorettes* (anònim, s. xiv^{ex})

- Aquest llibre apareix copiat després del *Llibre de floretes* i el *Llibre de virtuts* almenys en un manuscrit (BNM) i potser en l'altre (Palau Requesens). Biteca considera que es tracta de tres parts del *Llibre de virtuts* (vegeu Manid 1335).

MSS. Barcelona, *olim* Arxiu Palau Requesens III (ms. perdut des de 1932-1939), ff. 249-266 (Romeu), s. XV^{1/3} (Romeu 1980: 258) (Manid 1335); Madrid, BN 6291, ff. 211r-220v (Biteca) / 100-110v (Romeu 1980), s. XIV^{2/2} (Biteca) / s. XIV^{ex}-XVⁱⁿ (Romeu 1980: 258) (Manid 1913). | ED. MOD. Albareda (1930: edita el ms. del Palau Requesens), Romeu (1980: edita la traducció dels *refrains*). | BIBL. Riquer (1964: III, 385), Bohigas (1931).

0.37. *NAVIGATIO SANCTI BRANDANI* (s. VIII^{2/3})

- Llatí > català

- Es conserven testimonis de la divulgació a Catalunya de sant Brandà: hi ha una *Vita sancti Brandani* a Tarragona, Biblioteca Pública, Santes Creus manuscrit 141, ff. 76v-89v; el manuscrit BC 854, f. 133, conté una *Oratio de sent Brandà*.

0.37.1. *Viatge de sant Brendà*, versió 1 (anònim, s. XIII-XIVⁱⁿ)

- És la versió catalana llarga. Segons Burrell (2002: 249) és molt similar a la versió occitana (2002: 231-247). La versió occitana es troba en un manuscrit de la *Legenda aurea* (BNF Fr. 9759, ff. 210-213v), com passa també amb les catalanes (0.37.1 i 0.37.2). El manuscrit de la versió occitana va ser copiat a Catalunya segons Clovis Brunel (1935: 52), però segons Geneviève Brunel (1976: 244-248) hauria estat copiat a l'Alt Lenguadoc a partir d'un model català. El text del *Viatge* és molt proper al text llatí contingut als manuscrits BNF Lat. 755 i Roma, Vallicelliana manuscrit 7 (Wahlund 1902).

MS. El Escorial N.III.5, ff. 223v-226r, s. XIII-XIVⁱⁿ (Manid 1897). | INÈDIT | BIBL. Clovis Brunel (1935), Geneviève Brunel (1976), Burrell (2002).

0.37.2. *Viatge de sant Brendà*, versió 2 (anònim, s. XIV)

- És la versió curta. Es troba en un manuscrit de la *Legenda aurea*. Conté particularitats pròpies d'aquesta versió catalana en el tractament d'alguns episodis (Burrell 2002: 248-251).

MS. Vic, Episcopal 174, ff. 512v-522, s. XIV (Biteca) / s. XV^{1/2} (Brunel 1976: 241) (Manid 1901) | ED. MOD. Nolasc Rebull (1976: 808-814), Burrell (2002). | BIBL. Brunel (1976), Burrell (2002: 249-251).

0.38. *PARIS ET VIENNE / HISTOIRE DU TRES VAILLANT CHEVALIER PARIS ET DE LA BELLE VIENNE* (s. XIV)

- Francès > català (versió 0.38.1)

- Francès > italià > català (versió 0.38.2)

Francès > italià > català > castellà (versió 0.38.3)

- El text més antic conservat sencer en francès és la refosa iniciada el 1432 pel marsellès Pierre de La Cépède, que afirma que va traduir el text d'un llibre en «langaige prouvensal», al seu torn extret d'un altre «en langaige cathalain». La crítica ha considerat que aquestes afirmacions responen a un lloc comú de la ficció, i que l'origen de la llegenda és francès, tot i que abans de la refosa n'existien versions ja en altres llengües, una de segura en català (0.38.1). Resumeix la qüestió Catedra (1986: 19-29, 43-44), que considera l'anomenada «forma breu» de la llegenda «italiana, si no de natura, sí d'adopció» (1986: 57).

0.38.1. *París e Viana* (anònim, abans de 1417, perduda)

- Està documentada en l'inventari d'Alfons el Magnànim (1417) i el 1423; l'incipit és una mica diferent del de 0.38.2, i l'èxplícit és singular. En no haver-hi text, no es pot saber de quina llengua tradueix. | BIBL. Catedra (1986: 29-31).

0.38.2. *Història de les amors e vida del cavaller París e de Viana filla del delfí de França* (anònim, 1495)

- Representa la «forma breu» de la història; potser ja n'existia un imprès anterior a l'incunable de 1495; procedeix d'una versió italiana probablement impresa (Catedra 1986: 32-34).

IMPR. Girona, Diego de Gumiel, 05-VI-1495 (Manid 1219): Copenhagen, Biblioteca Reial, Inc. 3044, ff. [a j]-[d iiij]; Barcelona, Diego de Gumiel, 1497 (Catedra 1986: 32) / ca. 1497 (García Craviotto 1989-1990) (Manid 1220): Barcelona, BC 10-V-38, ff. 1-28v. | ED. FACSIMIL Catedra & Prats (1986: 113-169, de l'exemplar de 1495; el text dels folis que hi falten està reproduït a les pàgines 93-95 d'acord amb Miquel i Planas). | ED. MOD. Kaltenbacher (1904: 647-670), Aguiló (1904), Miquel i Planas (1908-1916: II, fasc. 1 [1909]). | BIBL. Galmés (1970: 23-44), Catedra & Prats (1986; pàgines per a la datació 29-30), Babbi (1991: 129-133), Ferrando (2007).

0.38.3. *Història dels amors de París i Viana*, versió perduda (anònim, abans de 1524)

- Seria la font de la *Historia de los amores de Paris y de Viana* (Burgos, Alonso de Melgar, 1524) segons Galmés (1970: 31-32) i Catedra (1986: 34), i també en dependria el fragment en aljamia àrab del segle XVI, que segurament és només un altre testimoni d'aquesta versió castellana (Catedra 1986: 34). Aquesta versió també representa la «forma breu», però és més extensa que 0.38.2, i s'ha suggerit que la font catalana perduda podria dependre de l'italià (Catedra 1986: 34).

0.39. *PORIDAD DE LAS PORIDADES* → 14.4.1.

0.40. *PROFECÍAS DE MERLÍN* (anònim, entre 1369 i 1377)

- Castellà > català

0.40.1. *Profecies de Merlí* (anònim, s. XIV^{4/4}-XVⁱⁿ)

MS. Barcelona, BC 271, ff. 148v-151v, s. XVⁱⁿ (Manid 1255). | ED. MOD. Bohigas (1928-1932), Bohigas (1941).

0.41. *QUESTE DU SAINT GRAAL* (1225-1230)

- Francès > català
- Es presenta falsament com a obra de Walter Map.

0.41.1. *Estòria del sant Grasal* (anònim, abans de 1380)

- Original francès pròxim al manuscrit BNF Fr. 343 (Adroher 2006: 82-85).

MS. Milà, Ambrosiana, I.79 Sup, ff. 1-130v, 16-v-1380 (Manid 1240). | ED. MOD. Crescini (1907), Martines (1993), Adroher (2004). | BIBL. Rubió i Lluch (1903), Brummer (1989), Martines (1994), Contreras (2004), Contreras (2005), Adroher (2006).

0.42. *REVELATIONES B. ELISABETH* (s. XII-XIII)

- Llatí > català
- Encara que se sol atribuir des d'antic a santa Elisabet d'Hongria (†1231), sembla que farien referència a santa Elisabet de Schönau (OSB, †1164) (Oliger 1924: 44-50).

0.42.1. *Revelacions de santa Elisabet* (anònim, s. XIV^{ex}-XVⁱⁿ)

- Incorpora un fragment final extret de les *Revelacions* de santa Àngela de Foligno (Oliger 1924: 42), que ja porten alguns manuscrits llatins (Assisi, Biblioteca Municipale 656 i Oxford, Bodleian Library, Canonici 525), i un capítol inicial extret del *Libellus de dictis quattuor ancillarum s. Elisabeth*, que només du la traducció catalana (Oliger 1924: 42-43, 1926: 343). El manuscrit prové d'una cartoixa prop de València (Oliger 1924: 40).

MS. Ciutat del Vaticà, BAV Rossiniano 3, ff. 122-136v, s. XV (Manid 2405), s. XIV (Dean 1937). | ED MOD. Oliger (1924), Oliger (1926). | BIBL. Dean (1937: 71), Jaspert (2009: 298).

0.43. *SENS E RAZOS D'UNA ESCRIPURA* (s. XIII^{ex})

- Occità > català

0.43.1. «*Barons, scoltats un petit*» (anònim, s. XIV-XV)

- Només porta la segona part del poema, que tracta la vida de l'Anticrist, la tradició llatina de la qual va començar amb l'obra *De ortu et tempore Antichristi*, d'Adso Dervensis.

MS. Barcelona, BC 451, ff. 73v-88v, s. XVⁱⁿ (Izquierdo 1994: 21) / s. XV^{med} (Biteca) (Manid 1141). | INÈDIT | BIBL. Izquierdo (1994), Izquierdo (1997).

[SEPT SAGES DE ROMA] → 0.26

0.44. *STATUS HISPANIE* (1268)

- Llatí > català

- Epítom de la *Historia de rebus Hispanie* de Rodrigo Jiménez de Rada, potser confegit a Sant Cugat (Quer 2008: 50). Podria haver-se dut a terme al mateix ambient on s'estaven traduint els *Gesta Comitum*, ja que influeix en la versió catalana d'aquest text (→ 0.21.1; Cingolani 2008: 52-54 i en premsa b).

0.44.1. *Crònica d'Espanya* (anònim, 1337 / 1268-1282)

- Tradueix la branca β del text llatí (Quer 2000). Quer (2008: 125) la data el 1337. Atès que la *Crònica* és font del *Llibre dels reis* (1277-1282), Cingolani proposa datar-la entre 1268 i 1282 (2007: 28 i 2008a: 13-21), i suggereix que podria ser del mateix 1268, si la *Crònica d'Espanya* va ser coneguda per Bernat Desclot i si va ser la *Crònica d'Espanya* (i no el *Status Yspanie*) el text font dels *Gesta Comitum* en català (Cingolani, en premsa b).

MS. París, BNF Esp. 13, ff. 68v-80, s. XV (anterior a 1431 fins al f. 99) (Manid 1431). | ED. MOD. Quer (2008: 140-163). | BIBL. Massó (1906: 498-501), Coll i Alentorn (1928: 523-524), Coll i Alentorn (1967), Badia (1995), Badia (1997), Quer (2000), Cingolani (2007), Cingolani (2008a), Quer (2008), Cingolani (2009b, en premsa b i c).

0.44.2. *Estament d'Espanya*, versió 1 (anònim, 1433-1438)

- Tradueix la branca γ del text llatí (Quer 2000).

MS. Barcelona, BC 6, ff. 1-49, s. XV^{4/4} (Manid 1613). | ED MOD. Quer (2000: 587-621), Quer (2008: 181-204). | BIBL. Massó (1906: 498-501), Coll i Alentorn (1928/1991: 106-107 i 201), Coll i Alentorn (1967: 197-198), Badia (1995), Badia (1997), Quer (2000), Quer (2008).

0.44.3. *Estament d'Espanya*, versió 2 (anònim, 1428-1455/1478)

▪ També tradueix la branca γ del text llatí (Quer 2000). És integrat a la crònica diària *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim* (1428-1455/1478) atribuïda a Melcior Miralles. MSS. València, BU 160, ff. 1-60, 18-VII-1742 (Manid 1999), còpia del ms. *Corpus Christi*; València, Col·legi del Corpus Christi, Biblioteca Sant Joan de Ribera V-24, ff. 1-18v, s. XV^{ex} (Manid 2532). | ED. FACSIMIL València, 2001 (del ms. *Corpus Christi* i de l'ed. Sanchis Sivera). | ED. MOD. Sanchis Sivera (1932), Cabanes (1991), Quer (2000: 623-664). | BIBL. Massó (1906: 498-501), Coll i Alentorn (1928/1991: 106-107 i 201), Coll i Alentorn (1967: 197-198), Badia (1995), Badia (1997), Quer (2000), Cingolani (2007), Cingolani (2008a), Quer (2008), Cingolani (2009b, en premsa b i c).
+ Vegeu també 45.1.2.

0.45. *SUMMA CONCORDIAE VETERIS ET NOVI TESTAMENTI* (1351-1355)

- Llatí > català
- Text anònim de tradició joaquimita que ha estat atribuït a un autor català, sobretot perquè és catalana la tradició manuscrita del text; Perarnau (1991) no ho creu així. Reeves (2000: 223) parla d'un franciscà català que escriuria ca. 1368-1370; Lee, Reeves & Silano (1989: 157-159) daten l'obra entre 1351 i 1355.

0.45.1. *Suma sobre les concòrdies del Nou i del Vell Testament* (anònim, s. XIV^{2/2}-XV)

- Extracte corresponent a les distincions IX-X.
MS. Carpentràs, Inguibertine, ms. 336, ff. 76v-116v, s. XV^{4/4}-XVI^{in?} (Manid 2261). | INÈDIT | BIBL. Bohigas (1920-1922: 27-28), Lee & Reeves & Silano (1989), Perarnau (1993: 47-48), Rodríguez Barral (2003: 75-79, 479-486).

0.46. OBRA NO IDENTIFICADA

- Llatí > català
- 0.46.1. *Testament sant de Jesucrist / Del testament que féu Jesucrist penjat en la creu* (anònim, 1486)
 - L'edició de 1486 porta una versió llarga de l'obra; la de 1493, una versió abreujada (Wittlin 1998b: 452). No sabem si és una traducció.
IMPR. Tolosa, Pere Posa, 1486 (Manid 2017): Barcelona, BC 10-VI-11, f. 53-54r; Càller, Salvador de Bolonya, 01-X-1493 (Manid 1862): Palma de Mallorca, Sig. Bib. Inc. 566, f. 29. | ED MOD. Aguiló (1927: transcriu l'edició de 1486). | BIBL. Wittlin (1998b: 452).

0.47. *TRISTAN EN PROSE* (1230-1240)

- Francès > català

0.47.1. *Tristany / Tristany en prosa / Tristany de Leonís* (anònim, s. XIV, fragment)

▪ El fragment d'Andorra correspon als capítols 56-57, 60, 58, 63 i 71a segons Löseth (1891); el de Cervera correspon als capítols 20-22; i el de Barcelona, als capítols 22-27 i 34-38. La primera notícia d'un Tristany és del 17-v-1315, però no és possible establir amb seguretat el primer esment en català als inventaris ni, doncs, la data de la traducció (Cingolani 1990-1991: 85-90).

MSS. Andorra, Arxiu de les Set Claus, ms 1 (a), ff. 32-35v, s. XIV^{2/2} (Aramon 1969: 325) / s. XV (Biteca) (Manid 2416); Barcelona, BC [per catalogar]; Cervera, Arxiu Històric B-343, ff. 1-4v, s. XIV^{ex} (Duran 1917: 284) / s. XV^{ex} (Biteca) (Manid 2175). | ED. MOD. Duran (1917), Aramon (1969), Santanach (en premsa). | BIBL. Soriano (2000), Santanach (2002), Santanach (2003).

0.48. *USATICI BARCHINONE* (ca. 1251)

- Llatí > català

• La datació dels *Usatici* és controvertida. Hi ha un cert consens que un nucli primitiu d'*usatici* va ser promulgat per Ramon Berenguer I (d'acord amb l'*us.* 3). La configuració gairebé completa del codi és ja del temps de Ramon Berenguer IV. Amb posterioritat s'hi van afegir altres articles fins a la redacció definitiva i oficial de 1413.

0.48.1. *Usatges de Barcelona* (anònim, s. XIII)

▪ Els manuscrits corresponen a diferents traduccions; encara no s'ha establert una classificació definitiva. Possiblement la traducció més antiga és la del manuscrit ACA, caixa Legislación, 1, del s. XIII^{1/2}. Una versió diferent és la del manuscrit El Escorial Z.III.14, i també ho és el fragment BC 2546, 2 (catàleg de la BC). Són també versions diferents la del manuscrit de Vic i la del manuscrit Barcelona, Advocats M-2 (Bastardas 1984: 25). Finalment hi ha el text oficial de 1413 traduït per Jaume Callís i Bonanat Pere (ACA, Manuscritos Generalitat 3, s. xv); vegeu més avall +.

MSS. Barcelona, ACA, Cancelleria, caixa Legislación 1, ff. 26-37v, s. XIII^{ex} (Manid 1279); Barcelona, ACA Còdexs casa reial 8, ff. 148v-182v, 1339-1340 (Manid 1285); Barcelona, Advocats M-1, ff. 1-23v, ca. 1400 (Biteca) / s. XIVⁱⁿ (Cingolani) (Manid 2075); Barcelona, Advocats M-2, ff. 2 i 6-22v, s. XV^{1/2} (Manid 1014); Barcelona, BC 1216, ff. 35-46v, s. XIV^{ex}-XV^{1/2} (Manid 1022); Barcelona, BC 2546, 2, s. XIV, fragment (Manid 1810); El Escorial O.I.12, ff. 12-34, s. XIV (posterior a 1323) (Manid 1018); El

Escorial Z.III.14, ff. 7-23v, s. XIII-XIV (Rovira 1933, Bastardas 1977) / s. XIV^{1/3} (Biteca) / ca. 1315 (Gimeno Blay 1994: 42) (Manid 1006); Madrid, R. A. Historia 9-11-2-28, ff. 57-80v, s. XV (Manid 1928) (extraviat abans de 1910-12); Palerm, Biblioteca Comunale ***; Palma de Mallorca, ARM 1 (*Llibre dels reis*), ff. 176-202v, 10 x 1334-1339; Palma de Mallorca; Palma de Mallorca, ARM 3, ff. 174-192, s. XV (Manid 2368); Palma de Mallorca, ARM 6, ff. 129-155v, ca. 1330-1360 (Manid 1281); Palma de Mallorca, ARM 8, ff. 95-116, ca. 1340-1450 (Manid 2297); Palma de Mallorca, ARM 17, ff. 3-12v, s. XIV (Manid 2367); Palma de Mallorca, Col. Família Pueyo 8, 1291 (Manid 1234) (els propietaris no permeten consultar el manuscrit); Palma de Mallorca, Bibl. Família Safortesa, Còdex Burgues-Safortesa, s. XIV^{ex} (Manid 2361); Vic, Episcopal 157, ff. 3-18v, s. XIII^{2/2} (Manid 1005). | ED. MOD. Gudiol (1907, versió de Vic); Rovira (1933: 51-57, versió Escorial Z.III.14); Bastardas (1984, versió ACA, Caja Legislación 1). | BIBL. Abadal & Rubió i Balaguer (1910), Brocà (1913-1914), Brocà (1918-1926: I, 184-191), Valls (1925), Ficker (1926), Valls (1934), Mor (1957-1958), Abadal (1972: 67-75), Bastardas (1977), Bonnasie (1979-1981: 162-177), Udina i Martorell & Udina i Abelló (1985-1986), Font i Rius (1988), Pons i Guri (1993-1994), Kosto (2001b).

+ En alguns manuscrits el text dels *Usatges* es barreja amb comentaris i dona lloc a les *Constitucions de Catalunya*, i el mateix s'esdevé amb les impressions, des de l'incunable de 1495. | MSS. Barcelona, ACA, Manuscritos Generalitat 3, s. XV; Barcelona, Arxiu Catedral, s. XV^{1/2}; Madrid, BN 10185, 1432-1443 (cf. Schiff 1905: 419-420); Tortosa, Arxiu Municipal, còdex B, s. XV (Massip 1984). | IMPR. Barcelona, Pere Miquel i Diego Gumiel, 20-II-1495, ff. I-CXCV. | ED. FACSIMIL. Font i Rius (1988, de l'incunable). | ED. MOD. Abadal & Valls (1913, edita el ms. Generalitat 3); Rovira (1933: 207-276).

0.49. *VENGEANCE NOSTRE SEIGNEUR* (s. XII)

- Llatí > francès > català (versió 0.49.1)
 - Llatí > francès > català > castellà > portuguès (versió 0.49.2)
 - Llatí > francès > català > castellà (versió 0.49.3)
- Aquest text èpic compila diverses font llatines, en particular la *Cura sanitatis Tiberii*, la *Gesta Pilati* i la *Vindicta salvatoris*, que en època clàssica ja portava els principals elements del text francès.

0.49.1. *Destrucció de Jerusalem*, versió 1 (anònim, s. XIV-XV)

- Molt similar a la versió occitana del manuscrit BNF Fr. 25415 (Hook 2000: 18).

MS. Barcelona, ACA Ripoll 155, ff. 36v-71v, s. XV (Hook 2000: 19) / s. XIV^{ex} (Aramon 1934: 23) (Manid 1133). | ED. MOD. P. de Bofarull (1857: XIII, 9-52). | BIBL. Miquel i Planas (1910b), Hook (2000).

0.49.2. *Destrució de Jerusalem, versió 2 / La venjança que féu de la mort de Jesucrist*

Vespasià e Titus son fill (anònim, abans de 1422: Batlle i Prats 1968-1969: 237)

- Similar a 0.49.1, però amb diferències narratives. L'episodi del somni de l'emperador Vespasià sobre el misteri de l'encarnació de Crist, absent en les altres versions, procedeix de l'*Estoire del saint Graal* (Hook 2000: 6, n. 12). Va ser traduïda al castellà, i del castellà al portuguès. Hernando (1989) creu que els manuscrits BC 710 i ACA 155 (→ 0.49.1) contenen una traducció diferent de la del text de BC 991.

MSS. Barcelona, BC 710, ff. 46v-113r, s. XV (Hook 2000: 22) (Manid 1789); Barcelona, BC 991, ff. 157r-176v, 15-II-1500 (Biteca: colofó) / s. XV^{ex}-XVIⁱⁿ (Hook 2000: 28) (Manid 1790); París, BNF Esp. 509, 3 ff., s. XV (Hook 2000: 32) / s. XV^{1/2} (Biteca), fragment (Manid 1132). | ED. MOD. Bohigas (1985:149, 244-247, edita el ms. de París), Hernando (1989: 32-102, edita els mss. BC 710 i 991), Hook (2000: 145-195, es basa en el ms. BC 710). | BIBL. Hernando (1989: 5-31), Hook (2000).

0.49.3. *Destrució de Jerusalem, versió 3* (anònim, 1490)

- Circula amb un corpus de sis obretes conegudes com a *Històries i contemplacions* i amb el *Llibre de Gamaliel* (→ 0.20.1). Es distingeix de les versions anteriors en detalls narratius (Hook 2000: 34-38). Va ser traduïda al castellà per Juan de Molina (Hook 2000: 75).

MSS. Barcelona, BC 325, ff. 50r-88v, s. XVII (Biteca) / s. XVIII (Hook 2000: 38) (Manid 1966). | IMPR: s.l., 10-X-1490: cap exemplar conservat (Hook 2000: 40); Barcelona, Pere Miquel, 1493 (Manid 1791): Barcelona, BC 6-III-26, ff. 195-264 (n'hi ha un exemplar més complet a la Casa del Libro de San Juan de Puerto Rico; Mérida 2005: 185-190); Barcelona, Carles Amorós, ca. 1510 (Manid 2059): Madrid, Museo Lázaro R.16.11, Inv. 15668 (Manid 2059); Barcelona, Carles Amorós, ca. 1512?: cap exemplar conservat, sembla una reedició de l'edició perduda de 1490 (Hook 2000: 43); València, 1517: cap exemplar conservat (Hook 2000: 44). | ED. MOD. Miquel i Planas (1910b). | BIBL. Hook (2000).

0.50. *VISIO SANCTI PAULI* (s. VIII)

- Llatí > castellà > català

0.50.1. *Revelació del benaventurat apòstol sant Pau* (Bernardí Vallmanya, 1495)

- Tradueix la versió castellana (Sevilla, Meinardo Ungut Aleman & Estanislao Polono, 1494).

IMPR. València, Peter Hagembach & Leonardus Hutz, 03-VIII-1495 (Manid 1314): París, BNF Mitterrand, Rés. D. 9598, ff. a²- i vii v (falten 3 folis: el final del cap. 17, tot el cap. 18 i part del 19). | INÈDIT | BIBL. Alminyana (1989), Wittlin (1989a).

0.51. *VISIÓN DE ALFONSO X*

- Castellà > català

0.51.1. *Visió*

MS. Barcelona, BC 271, ff. 147-148v, s. XVⁱⁿ (Manid 1255). | ED. MOD. Bohigas (1928-1932: 264-266), Bohigas (1941b).

0.52. *VISIO TRIPOLITANA* (1348)

- Llatí > català

0.52.1. *Visió a Trípoli* (anònim, finals dels anys 50 del s. XIV: Lerner 1983: 122)

- Versió de la profecia *Cedrus alta libani* (ca. 1240) per a l'any 1347; d'aquesta versió se'n conserven nou còpies en llatí i la traducció catalana (Lerner 1983: 226-232). L'infant Pere en va fer una exposició política (1377). La versió catalana interpola un fragment de la profecia *Ve mundo in centum annis*.

MS. Carpentràs, Inguibertine, ms. 336, ff. 75v-76v, s. XV^{ex}-XVIⁱⁿ (Manid 2261). | ED. MOD. Lerner (1983: 231-232). | BIBL. Bohigas (1923: 30), Pou i Martí (1996 [1930]: 531-534), Lerner (1983: 114-123 i 226-232; per a la datació de l'obra original: 116), Perarnau (1993: 47).

0.53. *VISIO TNUGDALI* (ca. 1149)

- Llatí > català
- L'original és obra d'un desconegut Frater Marcus. Una redacció més breu es va incorporar al *Chronicon* d'Hélinand de Froidmont i al *Speculum historiale* de Vicent de Beauvais. Posteriorment es troba també al *Speculum morale*. (Per a les versions en castellà i portuguès, vegeu Walsh & Thompson (1985) i Lewis (1997): no s'han relacionat amb les catalanes.)

0.53.1. *Història de Gaudal* (anònim, s. XIV?)

- El text data la visió el 1248 (i no el 1149), tal com ho fa una versió occitana, conservada en un manuscrit del segle XV (Torí, Fr. 4.22.K), en la qual el personatge té

un nom molt similar, Godalh (Miquel i Planas 1914a: 274-275). No sabem si aquest manuscrit occità es conserva, ni si ha estat estudiada la seva relació amb el català; abans de 1918, el bibliotecari de la Biblioteca Nazionale de Torí va afirmar que segurament s'havia destruït en un foc de 1904 (Seymour 1918). El manuscrit de Munic conté una llacuna important entre els folis 112 i 113; per a una seqüència del contingut comparada amb les versions 0.53.2 i 0.53.3, vegeu Miquel i Planas (1914a: 275-285).

MS. Munic, Bayerische Staatsbibliothek, Hisp. 66, ff. 102r-114v, s. XV (Miquel i Planas 1914a: 269) / s. XIV^{2/2} (Perarnau 1982) (Manid 1685). | ED. MOD. Baist (1880: 318-329), Miquel i Planas (1914a: 35-45). | BIBL. Miquel i Planas (1914a: 268-287), Lewis (1997).

0.53.2. *Visió de Tundal* [*Visió del monestir de Clares Valls*] (anònim, s. XIV?)

▪ Sembla que tradueix la versió del *Speculum historiale* (XXVII, caps. 88-104). *Visió de Tundal* és el títol de l'èplicit. L'altre títol es troba en la rúbrica inicial (f. 69v) procedent d'un error per lectura ràpida d'aquest fragment: «En lan de nostre Senyor MCXLIX, lo qual fo lo segon an que Coltat rey de Roma passa en Jherusalem, e fo lo quart an que Eugeni fo papa, en lo qual an aquell torna a Roma de les partides de França, en lo qual an encara Sent Malechias mori en lo monestir de Clareuals, vista fo aquesta visio» (Miquel i Planas 1914a: 47 i 273).

MS. El Escorial M.II.3, ff. 69v-89v, s. XV^{1/3} (Manid 1131). | ED. MOD. Miquel i Planas (1914a: 47-82). | BIBL. Miquel i Planas (1914a: 268-287), Lewis (1997).

0.53.3. *Història del cavaller Tuglat* (anònim, s. XIV?)

▪ És la versió que s'aparta més de les fonts conegudes (Lewis 1997: 88), la que omet més passatges de la llegenda (Miquel i Planas 1914a: 274).

MS. Barcelona, ACA Sant Cugat 83, ff. 89v-114, s. XIV^{ex} (Aramon 1934: 23) / s. XV (Biteca) (Manid 1154). | ED. MOD. P. de Bofarull (1857: XIII, 81-105), Miquel i Planas (1914a: 35-45). | BIBL. Miquel i Planas (1914a: 268-287), Lewis (1997).

0.54. *VITA ALEXIS* (s. XI)

- Llatí > occità? > català
- Hi ha una còpia de la *Vita sancti Alexi confessoris* al manuscrit Barcelona, ACA Sant Cugat 90, ff. 126v-133r, s. XI.

0.54.1. *Vida de sant Alexi* (Frare Tusson, s. XIV)

▪ És un altre testimoni de la mateixa versió de la *Vida* continguda al manuscrit París, BNF Fr. 1745, s. XIII^{ex}-XIVⁱⁿ, copiat a la diòcesi d'Agde (ms. P). El manuscrit català (ms. B) conté amplificacions (i de vegades un text més correcte) respecte a P i presenta el nom de l'autor: *ffrayre Tusson* (v. 88). B i P deriven d'un original comú, que podria ser occità o català; alguns elements lingüístics apunten a la segona opció (Cingolani 1990: 83-84).

MS. Barcelona, BC 309, ff. 37-43v, s. XIV^{ex} (Cingolani 1990: 79) (Manid 1579). | ED. MOD. Cingolani (1990).

0.55. *VITA BEATE MARGARITE VIRGINIS ET AMICA DEI* (s. IX)

- Llatí > català
- Ja existeix una versió francesa de la *Vita* des de 1135.

0.55.1. *Vida de santa Margarita* (anònim, s. XIII^{ex})

▪ Adaptació en vers de la *Vita* llatina. Frank va suposar que hi havia una versió catalana de finals del segle XIII de la qual derivarien un text llenguadocià (mss. T i S) i, d'altra banda, els dos testimonis catalans. Segons Cingolani (1990: 99), hi ha dues versions occitanes: una difosa localment a Avinyó (ms. F), i la representada pels manuscrits T, S i A, que hauria arribat a Catalunya (mss. M i B). Frank (1949-1950: 94) afirma que M és català. El manuscrit de Barcelona porta el text corresponent als versos 21-190 del manuscrit de Madrid, però amb omissions i llacunes (Frank) o «notevoli rimaneggiamenti» (Cingolani). Posteriorment ha aparegut un altre fragment (ms. P), copiat a Mallorca ca. 1284 (Cerdà 2008).

MSS. Barcelona, Arxiu Capitular, Cod. 178, Fragments de còdexs 1, núm. 6, ff. 1-6v, s. XIV (Frank 1951: 13), ms. B (Manid 1303); Madrid, *olim* Marqués del Castrillo (ms. perdut), s. XIV (Frank 1951: 14 i 18), ms. M (Manid 1302); Palma de Mallorca, Arxiu del Regne de Mallorca, ms. 1105, ff. 10v i 11v, ca. 1284, fragment, ms. P (Manid 2883). | ED. MOD. Jeanroy (1899: edita els mss. M i T), Castañeda (1928: edita el ms. M, amb errors, i en dóna reproduccions), Frank (1949-1950: edita el ms. B), Cerdà (2008: edita el ms. P). | BIBL. Frank (1949-1950), Frank (1951), Cingolani (1990).

0.56. *VITAE PATRUM* (ca. 400)

- Grec > llatí > català
- Les *Vitae patrum* són una gran col·lecció de textos escrit originalment en grec, que inclou els *Verba seniorum* (llibres III-VII).

0.56.1. *Vides dels sants pares* (anònim, s. XIV)

- Tradueix les *Vitae patrum* atribuïdes a l'arxidiaca Timoteu d'Alexandria. La versió llatina s'atribueix a Rufí d'Aquileia (*PL*, 21: 378-462).

MSS. Montserrat 810, ff. vii-viii + 1-61r, s. XIV^{A/4} (Batlle 1962) / s. XVⁱⁿ (A. Olivar 1977: 199-201) (Manid 1309). | ED. MOD. Batlle (1986). | BIBL. Batlle (1962).

+ D'acord amb Barnett (2009) i (en premsa), la col·lecció de miracles marians del manuscrit 6 de l'Arxiu Capitular de Barcelona conté algunes versions procedents de la *Legenda aurea* (però diferents de les editades a Maneikis & Neugaard 1977. → 70.1) i altres de les *Vitae patrum*.

0.56.2. *Col·lacions dels sants pares / Apotegmes dels Verba seniorum* (anònim, s. XIV)

- Tradueix la versió llatina dels *Verba seniorum* atribuïda a Pelagi Diaca (Pelagi VI) i Joan Subdiaca (*Vitae patrum* III-VII, ca. 560; *PL*, 73), una compilació d'apotegmes extrets de Pelagi, Pseudo Rufí, Sulspici Sever i Joan Cassià (Batlle 1976: 58). El pròleg és traducció del pròleg als *Verba seniorum* III (*PL*, 73: 739-740), atribuït a Rufí. L'incipit del text de la traducció correspon a *Verba seniorum* III (*PL*, 73: 739). El manuscrit de Londres és una selecció de 29 sentències.

MSS. Londres, BL Add. 16433, ff. 106-113v, s. XIV^{med} (Batlle 1988: 9) / s. XIV^{ex} (Biteca) / s. XV (catàleg BL) (Manid 2408); Montserrat 810, ff. 108v-300r, s. XIV^{A/4} (Batlle 1962) / s. XVⁱⁿ (A. Olivar 1977: 199-201) (Manid 1309). | ED. MOD. Batlle (1986: edita el ms. de Montserrat). | BIBL. Batlle (1962), Batlle (1988).

0.56.3. *Col·lacions dels sants pares / Apotegmes dels verba seniorum* (anònim, abans de 1458)

- Tradueix, com 0.56.2 i 0.56.4, la versió llatina dels *Verba seniorum* atribuïda a Pelagi Diaca i Joan Subdiaca. El pròleg és traducció del pròleg als *Verba seniorum* III (*PL*, 73: 739-740), atribuït a Rufí. L'inventari de llibres de Maria de Castella (1458) registra el primer testimoni de la traducció (Toledano 1961: 49-50, ítem 13).

MS. Madrid, BN 10265, ff. I-II + 1r-77r, s. XV^{2/4} – 1458 (Manid 1090). | INÈDIT | BIBL. Batlle (1976).

0.56.4. *Llibre dels sants pares / Apotegmes dels Verba seniorum* (anònim, s. XIV- XVⁱⁿ)

- Tradueix, com 0.56.2 i 0.56.3, els *Verba seniorum* atribuïts a Pelagi Diaca i Joan Subdiaca. El pròleg és traducció del pròleg a *Verba seniorum* III (*PL*, 73: 739-740), atribuït a Rufí. L'incipit del text de la traducció correspon a *Verba seniorum* V (*PL*, 73: 858, *libellus secundus*, 3).

MS. Barcelona, ACA Sant Cugat 59, ff. 1-95v, s. XIV^{3/3} - XVⁱⁿ (Batlle 1976: 56) (Manid 1181). | INÈDIT | BIBL. Batlle (1976).

0.56.5. *Col·lació dels dotze pares ermitans* (anònim, abans de 1438)

▪ Tradueix la versió llatina dels *Verba seniorum* atribuïda a Pascasi [*Vitae patrum* VII, cap. 44; PL, 73: 1060-1062] (ca. 560).

MS. Barcelona, BU 559, ff. 1-5v, 1438 (Manid 1301). | ED. MOD. Vives (1961), Rebull (1979).

ALTRES MSS. Barcelona, BC 263, f. 48v, s. XIV^{1/2} (Manid 1853): es tracta d'una sentència abreujada del text de Pelagi (Batlle 1980: 33); Tarragona, Pública, Santes Creus 49, ff. 135v-137r, s. XIV^{ex}- XV^{1/2} (Manid 1150); Vic, Capítular c.174 núm inventari 7615, ff. 1r-2v + IIr- DLCCCVI v, s. XIV (Massó 1902: 240-243) / s. XV^{1/2} (Brunel 1976: 241-244; Batlle 1962: 297) (Manid 1901). Aquest darrer manuscrit és una compilació de vides de sants (extretes de la *Legenda aurea* i altres) que incorpora fragments dels apotegmes dels *Verba seniorum*.

AUTORS

1. Sant AGUSTÍ

1.1. *De ciuitate Dei* (413-426) → 118.1.

1.2. *Soliloquia animae ad Deum* (1215 – s. XIII^{ex})

- Llatí > català
- No es considera obra de sant Agustí.

1.2.1. *Sol·liloqui* (anònim, abans de 1417)

MS. Bologna, Biblioteca comunale dell'Archiginnasio A-275, ff. 1r-31r, 01-IV-1417 (Manid 1773). | INÈDIT en gran part. ED. MOD. (fragments): Bertini (1936: 241-248). | BIBL. Bertini (1936: 233-248).

1.3. *Speculum peccatoris* (s. XIIⁱⁿ)

- Llatí > català
- No es considera obra de sant Agustí.

1.3.1. *Espill del pecador* (anònim, s. XIV^{ex}-XVⁱⁿ, anterior a 1417)

MSS. Barcelona, BC 41, ff. 25v-38 (Casanova 2003), s. XV^{med} (Casanova 2003) (Manid 1099); Barcelona, BU 148, ff. 89-103 (Casanova 2003), s. XV (Casanova 2003) (Manid 2040); Bologna, Biblioteca comunale dell'Archiginnasio A-275, ff. 31r-39r, 01-IV-1417 (Manid 1773). | ED. MOD. Bertini (1936: 18-263), Casanova (2003: 90-107). | BIBL. Bertini (1936), Casanova (2003).

1.3.2. *Mirall del pecador* (anònim, s. XIV^{ex})

MSS. Collbató, Joan Rogent, ff. 1-21, s. XIV^{ex} (Manid 2041); Montserrat 1, f. 136r-v, s. XIV (Manid 1057). | ED. MOD. Albareda (1917: 221-225, edita el ms. de Montserrat), Griera (1955), Casanova (2003: 107-117). | BIBL. Casanova (2003).

+ *Epistola ad Cyrilum de visione transitus Hieronymi* → 40.1.

2. AITÓ DE GORIGOS

2.1. *La Fleur des histoires de la terre d'Orient* (1307)

- Francès > català > aragonès

2.1.1. *Flor de les Històries / De les batalles dels tartres* (anònim, abans de 1393)

▪ La versió catalana conserva els llibres 1-3. La versió aragonesa (anterior a 1393) es conserva completa, i té errors comuns amb la catalana; segons Cacho (1997: 152) les dues derivarien d'un arquetip català perdut.

MS. Barcelona, BC 490, ff. 84v-96v, posterior a 1458 (Manid 1236). | ED. MOD. Hauf (1989b). | BIBL. Cacho (1997: 150-156).

3. ALAIN CHARTIER

3.1. *La Belle Dame sans mercy* (1424)

- Francès > català

3.1.1. *Requesta d'amor de Madama sens merci / La Bella Dama sens mercè* (Francesc Oliver, 1424-1457)

MSS. Barcelona, Ateneu 1, ff. 102-118v, s. XV (Manid 1325); Barcelona, BC 10, ff. 10v-23, abans de 1462 (Beltran 2000) / s. XV^{ex}-XVIⁱⁿ (Biteca; Torró 2009: 30) (Manid 1323): còpia de BNF Esp. 225; Montserrat 992, ff. 103-104, s. XV^{ex}-XVIⁱⁿ (Biteca) (Manid 1330); París, BNF Esp. 225, ff. 165-177, 1459-1462 (Beltran 2000) / 1459 (Avril *et al* 1982) / s. XV^{4/4}-XVIⁱⁿ (posterior a 1461) (Torró 2009: 30) (Manid 1322); Saragossa, BU 210, ff. 274-290, 1470-1500 (Beltran 2000) / 1460-1470 (Torró 2009:

31) (Manid 1320). | ED. MOD. Pagès (1936), Riquer (1983), Marfany (2008). | BIBL. Marfany (2007), Marfany (2008).

4. Sant ALBERT EL GRAN

4.1. *Novem Puncta / Les Neuf paroles*

- Llatí / francès > català
- No es considera obra de sant Albert.
- Desconeixem si les traduccions catalanes provenen de les versions llatines o de les franceses.

4.1.1. *Les nou paraules de sant Albert*, versió 1 (anònim, fragment)

MS. Tarragona, Pública, Santes Creus 46, f. 453, s. XV^{2/2} (Manid 1756) | ED. MOD. Wittlin (1990: 326-328).

4.1.2. *Les nou paraules de sant Albert*, versió 2 (anònim)

MS. Barcelona, BC 1494, f. 63 (Moliné 1913: 426), s. XVIⁱⁿ (Romeu 2000: 139) (Manid 1075): actualment hi falta el plec on hi havia copiades *Les nou paraules* que va editar Moliné. | ED. MOD. Moliné (1913: 426-428). | BIBL. Wittlin (1990: 326-328).

ALTRES MSS. Barcelona, ACA, Ripoll 224, f. 9r-12r, s. XIV (Biteca) / s. XIV-XV (catàleg) (Manid 1180): no sembla correspondre a 4.1.2. | ALTRES IMPR. València, Christopher Koffman ?, ca. 1515 (Manid 2568): València, Universitària, CF/4 13, f. [6]v.

5. ALBERTÀ DE BRESCIA

5.1. *De amore et dilectione Dei et proximi* (1238)

- Llatí > català

5.1.1. *Llibre de l'amor e de la caritat* (anònim, s. XIV, fragment)

MS. París, BNF Esp 353, ff. 217v-228r, s. XIV^{4/4} (Riera 2003-2004: 146) (Manid 1139). | INÈDIT | BIBL. Graham (2000).

5.2. *De arte loquendi et tacendi* (1245)

- Llatí > català

5.2.1. *Llibre de doctrina e ben parlar / Doctrina de Albertà que demostra ensenyar parlar e callar en cascuna manera* (anònim, s. XIV)

MSS. Barcelona, Bones Lletres 3-I-8 ff. 1r-12v, s. XIV? (Manid 2217). | ED. MOD. A. de Bofarull (1868: 591-613), Bulbena (1901). | BIBL. Graham (2000).

5.3. *Liber consolationis et consilii* (1246)

- Llatí > català

5.3.1. *Llibre de consolació e de consell* (anònim, s. XIV)

MSS. París, BNF Esp 353, ff. 193-217v, s. XIV^{4/4} (Riera 2003-2004: 146); Barcelona, BC 14, ff. 13v-40v, s. XV (Manid 1384). | ED. MOD. Sansone (1965). | BIBL. Graham (2000).

ALTRES MSS. Palma de Mallorca, Biblioteca March, 87-V3-9, ff. 215v-220v, s. XIV (Manid 1387). No sabem si es pot identificar amb 5.2.1. Vegeu també 27.1.5.

ALEXANDRE → 0.5.

6. ALFONS X DE CASTELLA

- Castellà > català

6.1. *Libro de las partidas* (1256-1265)

6.1.1. *Partides* (Mateu Adrià i altres, abans de 1365)

- Tradueix la primera i la segona *Partidas*.

MSS. *Primera partida*: El Escorial M.I.2, ff. 1-236v, s. XIV^{2/2} (Abadal 1912: 25) / s. XIV^{ex}-XV^{1/4} (Biteca) (Manid 1045). *Segona partida*: Barcelona, BC 942, ff. 10-148, s. XIV (Manid 1041). | INÈDIT | BIBL. Abadal (1912), Bohigas (1947-1948), Iglesia (1987).

6.1.2. *Tractat de cavalleria de Pere III* (1383)

- Tradueix el títol 21, i algunes lleis dels títols 5, 9 i 20 de la segona *Partida*. Bohigas (1947: 211-213; 1947-1948) creu que va tenir present la versió testimoniada pel ms. BC 942 (→ 6.1.1).

MS. Barcelona, ACA, Cancelleria 1529, ff. 1-25, s. XIV; Barcelona, BC 729, vol. 7, ff. 161 i ss., que és una còpia incompleta del s. XVIII de Jaume Pasqual (Manid 2090). | ED. MOD. P. de Bofarull (1850: 21-65), Bohigas (1947: 97-154). | BIBL. Bosch (1936), Bohigas (1947: VI, 28-30).

6.1.3. *Les set partides* [*Partidas* II, 18], *Costumes d'Espanya* (anònim, s. XIV-XV)

- No sabem si aquesta traducció és igual que el fragment corresponent de 6.1.1, o bé es tracta d'una traducció independent.

MSS. Barcelona, BC 15, ff. 1-2 + I-XXV, s. XV^{2/2} (Abadal 1912: 16) (Manid 1042); València, BU 869, ff. 191r-209v, s. XV^{1/2} (Manid 1044). | INÈDIT | BIBL. Abadal (1912).

ALTRES MSS. El Escorial Y.III.4, ff. 53r-96r, s. XV^{ex} (Abadal 1912: 27) / s. XV (Biteca), (Manid 1043): fragments de les *Partidas* II i VII. | BIBL. Abadal (1912).

+ Vegeu també *Visión de Alfonso X* → 0.51.

7. ALFONSO DE LA TORRE

7.1. *Visión deleitable* (ca. 1440)

- Castellà > català

7.1.1. *Visió delitable* (Francesc Prats, abans de 1484)

- El manuscrit de Ripoll, pel paper, sembla anterior a 1470 (Avenoza 1999: 278), i no és ni còpia ni model de l'incunable (García 2002: 189); tampoc no és segur que aquest manuscrit i l'incunable portin dues traduccions diferents.

MSS. El Escorial O-II-21, ff. 13r-84r, s. XVI^{1/3} (Manid 2345): ms. fragmentari (comença al capítol I.10.39), és còpia de l'edició de 1484; Ripoll, Lambert Mata XX, ff. 1-116, s. XV^{2/2} (Avenoza 1999: 276) (Manid 2342). | IMPR. Barcelona, Mateu Vendrell, 17-IV-1484 (Manid 1869): BC 9-VII-17, ff. 1-66v. | ED. FACSIMIL Torre (1911: facs. de l'incunable de 1484). | INÈDIT | BIBL. Avenoza (1999), Cifuentes (2001: 182), García (2002).

8. AMBROGIO TRAVERSARI

8.1. *Vitae philosophorum*, traducció llatina de Diògenes Laerci → 124.1.1.

9. ANDREU EL CAPELLÀ

9.1. *De amore* (1180-1190)

- Llatí > català
- El *De amore*, també citat a l'edat mitjana com *Liber Galteri de amore*, va ser llegit al segle XIII com un tractat moral contra la *cupiditas* amorosa, i només als segles XIV-XV va adquirir les característiques d'un tractat d'amor cortès (Karnein 1978, 1981 i 1985). S'ha suggerit que el nom de l'autor és un pseudònim i que l'obra es va compondre no gaires anys abans de 1238 (Dronke 1994: 55).

9.1.1. *Regles d'amor* (anònim, s. XIV)

- Traducció atribuïda a Domènec Mascó (Ortiz 1782: 39); en dubta Cantavella (2004: 54-55).

MS. Madrid, Palacio II-3096 (I), ff. 50-101, s. XIV^{ex}-XV^{1/2} (Manid 1757). | ED. MOD. Julià (1926), Pagès (1930). | BIBL. Carreras (1926), Viera (1987), Gimeno Blay (1992), Cantavella (2004), Cantavella (2007).

10. ÀNGELA DE FOLIGNO

10.1. *Vita beatissime Angele de Fulginio / Liber qui dicitur Angela de Fulginio* (s. XIII^{ex}-XIVⁱⁿ)

- Llatí > català
- La primera redacció de l'obra (perduda) és d'un autor anomenat fra Arnau. La segona la va fer un autor anònim probablement durant la segona meitat del s. XIV a partir de la primera redacció.

10.1.1. *Vida de Santa Angelina* (anònim, s. XIV-XVⁱⁿ)

- Tradueix la segona redacció de l'obra original.

MS. Barcelona, BU 559, ff. 134-152v, Barcelona 25-VI-1438 (Manid 1301). | ED. MOD. Vives (1965). | BIBL. Casas (2003-2004).

10.1.2. *Llibre de les revelacions de santa Àngela de Fulgino* (anònim, s. XIV-XVⁱⁿ)

- Tradueix, com l'anterior, la segona redacció de l'obra original.

MSS. Barcelona, BC 473, ff. 8r-93r, 09-XII-1489 (Manid 1149); Barcelona, BC 2019, ff. 1-76v, s. XIV^{2/2} (catàleg BC) / s. XV^{1/4} (Biteca) (Manid 1571); Vic, Episcopal c. 175 núm. inventari 7076, ff. 1-8v, 1489 – s. XV^{ex} (Manid 1572). | INÈDIT | BIBL. Casas (2003-2004).

11. Sant ANSELM

11.1. *Admonitio morienti* (abans de 1109)

- Llatí > català
- Es troba entre les obres de sant Anselm (*PL*, 158: 685-688), però l'atribució és molt dubtosa; la defensa Akerboom (2003: 214-215), ja que hi ha un manuscrit contemporani al sant. És un text a la base de la tradició de les *Artes moriendi* (Reinis 2007: 17-22; Colón 1960: 30). → 0.2.

11.1.1. *Amonestament de sant Anselm / Recomanació de sant Anselm* (anònim, s. XIV?)

- Colón (1960) edita dues versions diferents; la redacció de BC 647 s'acosta a la dels manuscrits BC 854, BNM 11559 i Montserrat 1112, però les amplificacions varien en cada cas.

MSS. Barcelona, BC 647, f. 92v, s. xv (Manid 2277); Barcelona, BC 854, ff. 94v-96r, s. xv, fragment (Manid (1268); Madrid, BN 11559, ff. 129-130v, s. xvⁱⁿ – 1458 (Manid 1668): va pertànyer al Marqués de Santillana (Schiff 1905: 385); Montserrat 1112, ff. 17-22, s. xv (Manid 1741); Castelló, Societat Castellonenca de Cultura (*olim* Morella, Arxiu Arxiprestal), s. XIV^{med} (els fulls sobrers, on és copiat l'*Amonestament*, són del s. xv). | ED. MOD. Colón (1960: 179-180, versió de Morella, i 185-187, versió de BC 647). | BIBL. Colón (1960: 29-31).

+ El manuscrit El Escorial H.II.16, f. 208v, 7-v-1409 (Manid 1483) no porta l'*Admonitio*, sinó un text que podria estar inspirat en la *Meditatio* VI de sant Anselm (*PL*, 158: 736-740).

12. ANTONÍ DE FLORÈNCIA

12.1. *Chronicon*, XXIII.14 [*De beata Katherina de Senis*] (1440-1459)

- Llatí > català

12.1.1. *Vida de santa Caterina de Sena* (Miquel Peres, 1499)

- Peres afegeix al final a la traducció deu miracles traduïts de la *Legenda maior* de Ramon de Càpua (→ 107.1).

IMPR. València, Cristoph Kaufmann, 11-v-1499 (Manid 1390): València, BU CF3/2, ff. a i – e 10. | ED. FACSIMIL Peres (1998). | ED. MOD. Arronis (2007). | BIBL. Ferrando (1983: 198, 671), Wittlin (1998a: 305-332), Casas (2007: 99-100).

12.2. *Chronicon*, III [fragment: vida de Vicent Ferrer] (1440-1459)

12.2.1. *Vida de sant Vicent Ferrer* (Miquel Peres, 1510)

IMPR. València, Joan Jofre, 1510 (Manid 2701): València, BU CF/4 21, ff. 171-196v. | INÈDIT | BIBL. Ferrando (1983: 198), Ferrando (1993), Wittlin (1995c).

13. ANTONIO BECCADELLI

13.1. *De dictis et factis Alphonsi regis Aragonum* (ca. 1455)

- Llatí > català

13.1.1. *Llibre dels fets e dits del gran rei Alfonso* (Jordi de Centelles, 1481-1496)

- Inclou exemples originals del traductor (IV.34-35).

MS. Barcelona, BC 1715, ff. 2-50v, s. xv^{4/4} (Biteca) / s. xv^{ex} (Duran 1990: 30) (Manid 1367). | ED. MOD. Duran (1990).

14. ARISTÒTIL

14.1. *Economica* (s. IV aC, grec; anterior a 1443, llatí)

- Grec > llatí > català
- No es considera obra d'Aristòtil.

14.1.1. *Econòmica* (Martí de Viciana, 1477-1492)

- Traducció catalana feta a partir de la versió llatina de Leonardo Bruni d'Arezzo, *Comentarium in librum primum aconomicorum Aristotelis* (abans de 1443). L'obra de Viciana inclou comentaris de Bruni i també glosses escolàstiques que s'han considerat obra del traductor (Ferrando 1982: 18-19), però que demanen investigació.

MS. El Escorial, d.III.2, ff. 91-115, s. XV^{ex}-XVIⁱⁿ (Manid 2064). | ED. MOD. Ferrando (1982).

14.2. *Ethica ad Nicomachum* (s. IV aC, grec; s. XIII, llatí)

- Grec > llatí > català > aragonès? > castellà

14.2.1. *Ètiques* (anònim, abans de 1467)

- Traducció d'un compendi escolàstic amb una *ordinatio* com la de l'*Expositio super decem libros Ethicorum* de Walter Burley (Pagden 1975: 299; Russell & Pagden 1974: 139-143). El compendi català va ser traduït al castellà per Nuño de Guzmán el 1467, tal vegada mitjançant una versió aragonesa perduda (Lawrance 1982).

MS. Barcelona, BC 296, ff. 1-132v, s. XV (Manid 1359). | INÈDIT | BIBL. Russell & Pagden (1974), Pagden (1975), Lawrance (1982), Lawrance (1989: 18-19).

14.3. *Liber de pomo / Liber de morte Aristotelis* (1250-1254)

- Àrab > hebreu > llatí > català
- No es considera d'Aristòtil.
- El *Liber de pomo* és una versió de l'opuscle hebreu *Séfer ha-Tappuah* d'Abraham ben Samuel ibn Hasday (pas del segle XII al XIII), que al seu torn tradueix, amb interpolacions, el text àrab anònim *Kitab-al-Tuffaha* (segles IX o X). La versió llatina es presenta amb un pròleg de Manfred príncep de Taranto, que diu que l'ha traduïda de l'hebreu.

14.3.1. *La mort d'Aristòtil / Paraules d'Aristòtil a la seva mort* (anònim, s. XV^{med})

- El pròleg de Manfred i el primer paràgraf manquen tant en el text català com en diversos manuscrits llatins (Riera 1981a: 16).

MS. Madrid, BN 1474, ff. 105-112v, s. XV^{ex} (Riera 1981a: 14) / s. XV^{med} (Biteca) (Manid 1028). | ED. MOD. Riera (1981a).

14.4. *Secretum secretorum* (s. XIII)

- Àrab > castellà > català (versió 14.4.1)

Àrab > llatí > català (versió 14.4.2)

Àrab > llatí > català > napolità (versió 14.4.3)

Àrab > llatí > català > aragonès (versió 14.4.3)

- Es presenta falsament com uns ensenyaments d'Aristòtil a Alexandre. El *Secretum* (font de 14.4.2 i 14.4.3) és traducció de la versió llarga del *Sirr-al-'asrār* (s. X), la qual procedeix d'una compilació àrab (s. IX) amb fonts gregues i siriaques. Del *Sirr-al-'asrār*, també n'hi ha una versió curta, que fou traduïda al llatí, a l'hebreu i al castellà (*Poridat de las poridades*, font de 14.4.1).

14.4.1. *Llibre de doctrina* / *Llibre de saviesa* de Jaume d'Aragó (s. XIII^{2/2} – 1323)

- Aquesta versió, incorporada al *Llibre de doctrina*, és traducció de la *Poridat de las poridades* (abans de 1260), que al seu torn tradueix la versió curta del *Sirr-al-'asrār* (SS/A); al *Llibre de doctrina*, però, falten fragments del text castellà i el lapidari (tractat vuitè), i alguns tractats estan desordenats. El *Llibre de doctrina* s'ha atribuït a Jaume I i a Jaume II, i fins i tot s'ha dubtat que sigui obra de cap rei (Riera 1981b); el pròleg diu «e jo, rei En Jacme d'Aragó» (ms. de Madrid) i «jo, rei En Jacme» (ms. d'El Escorial). El darrer editor l'ha presentat com a obra de Jaume I (Garrido 2009: 29-42); ho seria si es pogués identificar l'obra amb un *Liber regis Jacobi* que reclama Jaume II el 1319 (Rubió i Lluç 1908-1921: II, 36). Les prediccions d'eclipsis dels anys 1290-1295 que hi ha al manuscrit de Madrid poden ser independents de l'obra (Riera 1981b: 112). Es poden considerar un terme *ante quem* del manuscrit (i doncs del *Llibre de doctrina*); Riquer les considera un terme *post quem* (1964: II, 125). A la cambra reial de Jaume II n'hi havia un exemplar el 1323 (Martínez Ferrando 1962: ***).

MSS. Madrid, BN 921, ff. 31-40, 1385 (Manid 1383); El Escorial M.I.29, ff. 1-15, s. XIV^{ex}-XVⁱⁿ (Sola-Solé 1977: 11) / s. XV^{1/2} (Biteca) (Manid 1441). | ED. MOD. Llabrés (1908), Castro (1946), Kasten (1957: 80-93, fragment corresponent a la *Poridad*), Sola-Solé (1977), Garrido (2009). | BIBL. Kasten (1934), Riquer (1964: II, 125), Riera (1981b), Wittlin (1984b).

14.4.2. *Llibre del secret dels secrets* (anònim, abans de 1322?)

- Aquesta versió i la següent (14.4.3) tradueixen el text llatí del *Secretum secretorum* obra de Felip de Trípoli, que al seu torn tradueix la versió llarga del *Sirr-al-'asrār* (SS/B). Un inventari de 1322 diu: «Comença lo libre que és appellat *Secret dels secrets*» (Madurell i Marimon 1974: 23); no és del tot segur que es refereixi a 14.4.2.

MSS. Barcelona, *olim* Arxiu comunitat Santa Maria del Mar (ms. perdut, reproducció fotogràfica a la BC), ff. 56-122v, s. XV (Manid 2063); Madrid, BN 921, ff. 1-27, 1385

(Manid 1383); Oxford, Bodleian Library, Can. It. 147, ff. 82v-108, s. XIV^{1/2} (Manid 1193). | INÈDIT | BIBL. Zamuner (2005: 66-91).

14.4.3. *Llibre de regiment de senyors / Secret dels secrets* (anònim, s. XV^{3/4}?)

▪ També tradueix la versió llarga del *Sirr-al-‘asrār* (SS/B). S’ha suggerit que es va originar a la Itàlia meridional al tercer quart del s. XV (Zamuner 2006: 244-245). És font, precisament, d’una traducció napolitana adreçada a Ferran II de Nàpols, el *Libro di reggimento di signoria* (ms. BNF It. 447), de 1479 i obra de Cola de Jenaro (Franzese 1994). Segons Riera (1989a: 701), la versió aragonesa (ms. El Escorial Z.I.2) derivaria d’aquesta versió catalana, però segons Geijerstam (1989) no és així; la qüestió mereix estudi (Zamuner 2005: 63, n. 123).

MS. Madrid, BN 1474, ff. 1-55, s. XV^{med} (Manid 1028). | INÈDIT | BIBL. Franzese (1994), Zamuner (2005), Zamuner (2006).

+ Sembla que va existir almenys una altra versió catalana del *Secretum* també derivada de la versió de Felip de Trípoli a jutjar per un inventari de 1464 (Zamuner 2005: 71).

+ En la *Historia de preliis Alexandri Magni* de Lleó de Nàpols (→ 80.1), hi ha interpolada una carta apòcrifa d’Aristòtil a Alexandre, que no s’ha de confondre amb l’*Epistola Alexandri Magni ad Aristotelem magistrum suum de situ et mirabilibus Indiae*. Només se’n conserva el resum (BC 1872, f. 27).

Fra ARNAU = 10.

15. ARNAU DE LIEJA

15.1. *Alphabetum narrationum* (1297-1308)

• Llatí > català

15.1.1. *Recull d’exemples i miracles ordenats per alfabet* (anònim, s. XIV-XV)

MS. Barcelona, BU 89, ff. 1-291v, s. XV^{med} (Manid 1247). | ED. MOD. Aguiló (1881), Ysern (2004).

16. BARAÇAN [BRISON]

16.1. *Oikonomikos* (s. I)

• Grec > àrab > llatí > català

• El text català ha estat identificat recentment (Riera, en premsa). També existeix una versió hebrea de l’àrab, i sembla que la font del llatí va ser una versió en àrab més

reduïda que la conservada. La corrupció del nom en català es documenta també en manuscrits en hebreu.

16.1.1. *Breviari de regiment d'alberg* (anònim, s. XIV)

MS. Barcelona, BC 42, ff. 35-41v, s. XIV^{ex}-XVⁱⁿ (Manid 1365). | INÈDIT | BIBL. Riera (en premsa).

17. BARTOLO DE SASSOFERRATO

17.1. *Processus Satanae contra divam Virginem* (s. XIV^{med})

- Llatí > català
- Atribució probable (DBI: VI, 658).

17.1.1. *Mascaró* (anònim, s. XIV^{2/2})

MSS. Barcelona, ACA Ripoll 155, ff. 23-30v, s. XIV^{ex} (Aramon 1934: 23) / s. XV^{med} (Orazi 1999) / s. XV (Hook 2000: 19) (Manid 1133); Barcelona, ACA Sant Cugat 83, ff. 115-124, s. XIV^{ex} (Aramon 1934: 23) / s. XV (Biteca) (Manid 1154). | ED. MOD. P. de Bofarull (1857: XIII, 107-117). | BIBL. Rodrigo (1985: 15-16).

18. Sant BASILI

18.1. *Admonitio ad filium spiritualem* (s. V)

- Llatí > català
- S'havia considerat traducció llatina, feta per Rufí, prevere d'Aquileia, d'una obra original grega de sant Basili, bisbe de Cesarea. Ho va desestimar Lehmann (1955). Ara es creu que es tracta d'un original llatí escrit cap a l'any 500 atribuït a l'abat Porcarius de Lérins (De Vogüé 2003: 419-420). Es tracta d'un breu manual de vida espiritual escrit potser per a un monjo jove. Vegeu en general LePree (2008).

18.1.1. *Amonestament que sant Basili bisbe féu als monjos* (anònim, s. XIV- XV)

MS. El Escorial N.I.16, ff. 75v-81v, s. XV^{1/2} (Manid 1415). | INÈDIT.

18.2. *Liber qui dicitur Dominus vobiscum* (s. XI)

- Llatí > català
- És obra de Pere Damià (1007-1072). Tradueix lliurement el cap. 19 (*Laus eremiticae vitae*) de l'opuscle XI (PL, 145: 247-251). Alguns manuscrits l'atribuïen a sant Basili amb el títol *De laude solitariae vitae*; Petrarca la coneixia així, però dubtava de l'autoria perquè havia vist l'obra en còdexs de Pere Damià (*De vita solitaria* I).

18.2.1. *Llaor de la vida solitària / Obra de sant Basilio de la cel·la del monje o ermitanyo*
(anònim, s. XIV^{1/2})

▪ Batlle només edita un manuscrit, però identifica el text entre les *Col·lacions dels sants pares* dels manuscrits ACA i BNM (1980: 34, n. 6). → 0.56.3 i 0.56.4.

MSS. Barcelona, ACA Sant Cugat 59, ff. 4-7, s. XIV^{3/3}-XVⁱⁿ (Batlle 1976:56) (Manid 1181); Barcelona, BC 263, ff. 45-48v, s. XIV^{1/2} (Manid 1853); El Escorial N.I.16, ff. 70-75v, s. XV^{1/2} (Manid 1415); Madrid, BN 10265, ff. 3v-5v, s. XV^{2/4} – 1458 (Manid 1090); Sevilla, Colombina 5-3-42, ff. 185-190v, s. XV (Manid 2779). | ED. MOD. Batlle (1980: edita BC 263).

19. BEDA

19.1. *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* (731)

• Llatí > català

• La tradició de l'*HEGA* es divideix bàsicament en dos grans grups *c*-type i *m*-type (Colgrave & Mynors, 1969/1991: xxxix-lxx); el primer grup és el majoritàriament difós a Anglaterra, l'altre al Continent. D'aquest, n'hi havia possiblement un exemplar a la biblioteca papal de Peníscola (Perarnau 1978: 132, ítem 873). Sembla de provenença anglesa i possiblement del *c*-type el manuscrit llatí de València, Catedral 59, ff. 112-157, s. XIV (Olmos 1943: 52-53).

19.1.1. *Annals de la Gran Bretanya des de Juli Cèsar fins l'any 731* (anònim, abans de 1431)

▪ Tradueix *HEGA* V, 24. El model de la traducció pertany al *m*-type. El manuscrit de París, compilació basada en la *Histoire ancienne* (→ 45.1.2), també porta una versió de Geoffrey de Monmouth (↔ 46.1.1), com passa en diversos manuscrits llatins (e.g. Montpeller, École de Médecine 92; París, BNF Lat. 12943; Rouen, BM 1177).

MS. París, BNF Esp. 13, ff. 97v-99v, s. XV (anterior a 1431 fins al f. 99) (Manid 1431). | ED. MOD. Bohigas (1985: 203-207).

19.1.2. *Visió de Trictelm* (anònim, s. XIV)

▪ Tradueix *HEGA* V, 12. El text llatí tenia vida pròpia com a visió del més enllà (Le Goff 1981: 155-158): la *Visio Drihbelmi* es transmeté també separada de l'*HEGA* i va ser represa per diferents autors, com ara Otloh de Sant Emmeram (*PL*, 146: 380-383) o Elinand de Froidmont (*PL*, 212: 1059-1060). No és possible, de moment, determinar a quin grup de l'*HEGA* pertany el model de la *Visió*.

MS. El Escorial M.II.3, ff. 49-53v, s. XV^{1/3} (Manid 1131). | ED. MOD. Miquel i Planas (1914a: 119-130), Miquel i Planas (1917: 83-94). | BIBL. Toldrà (2007: 6).

19.2. *De meditatione passionis Christi per septem diei horas libellus* (s. XII)

- Llatí > català
- No es considera de Beda (Glorieux 1952: 53) i s'ha atribuït a sant Bernat i sant Bonaventura entre d'altres (*DS*: I, 1325). La traducció catalana es troba entre obres de sant Bernat.

19.2.1. *Manera de contemplar la passió segons les set hores del jorn* (anònim, s. XIV-XV)

MS. Barcelona, BC 1275, ff. 13-28, s. XV (Manid 1256). | INÈDIT.

20. Sant BENET

20.1. *Sancta regula* (s. VI^{med})

- Llatí > català

20.1.1. *Regla de sant Benet* (Arnau d'Alfarràs, 1457)

- Albareda donava per perduda aquesta traducció (1929: 12 i 16). El manuscrit de Ripoll porta l'afegit de mà posterior «Monastir de Montserrat, l'any MCCCCXXII» (després de la rúbrica del pròleg en llatí), i el de Barcelona porta l'èxplicit «Feta aquesta translació per lo monge Arnaldo de Alfarràs al monestir de Ripoll. Any MCCCCLVII»: o l'afegit és fruit d'un error de lectura (Vallvé 1984: 833), o no data la traducció, o molt dubtosament «translació» vol dir còpia i no traducció (contra *l'usus scribendi* del traductor; vegeu ed. Vallvé 1984: 834-835). El manuscrit de Ripoll arriba fins al pròleg del capítol 65, per pèrdua d'uns folis; una mà del s. XVII copia la resta d'un exemplar pròxim al manuscrit de Barcelona (Vallbé 1984: 834).

MSS. Barcelona, BU 1420, ff. 1-68v, posterior a 1457 (Manid 1856); Ripoll, Lambert Mata 59, ff. 1-81 (falten els últims fulls), s. XV. | INÈDIT en gran part. ED. MOD. (fragments): Albareda (1929: 12 n. 1 i 21-23; edita el pròleg a partir d'una transcripció que li havia proporcionat Massó i Torrents), Vallvé (1984: pròleg i alguns fragments). | BIBL. Baraut (1954-1955), Vallvé (1984).

20.1.2. *Regla de sant Benet* (anònim, s. XIV)

- Segons Albareda (1929), tots els testimonis de la seva llista porten versions diferents, excepte els números 6 i 7, que són còpia de 5. N'hi ha dos de perduts (núm. 8, procedent de Sant Pere de Rodes, i núm. 9, procedent de Sant Daniel de Girona).

MSS. Barcelona, ACA Ripoll 144, ff. 21-25v, s. XIV (Albareda núm. 2) (Manid 2022); Barcelona, ACA Ripoll 164, ff. 1-52, s. XIV (Albareda 1929: 10, i fitxa ACA) / s. XV (Biteca) (Albareda núm. 1) (Manid 1855); Barcelona, BC 110, ff. 2-79, 01-XII-1787 (Albareda núm. 6) (Manid 2027); Barcelona, BC 298, ff. 1-36v, s. XIV^{ex}-XVⁱⁿ (Albareda núm.3) (Manid 1854); Barcelona, BC 3057, ff. 1-8 + 1-146v, 03-VII-1531 (Albareda núm. 12) (Manid 1272); Barcelona, Sant Pere de les Puel·les s.n., ff. 1-12, s. XV^{ex} (Albareda núm. 5); Barcelona, Sant Pere de les Puel·les s.n., ff. 1-77, 1-XII-1786, (Albareda núm. 6, còpia de 5); Barcelona, Sant Pere de les Puel·les s.n., ff. 1-71, s. XVIII (Albareda núm. 7, còpia de 5); Harvard, University, Span. 57, 100 ff., s. XVI^{ex} (Hillgarth 1968); Montserrat 42, ff. 1v-90, s. XVII (Albareda núm. 13) (Manid 2026); Montserrat 67, ff. 1-65v, 06-VII-1519 (Albareda núm. 11) (Manid 2028). | ED.MOD. Albareda (1929: 24-109, edita els números 10 i 12). | BIBL. Hillgarth (1968).

+ El manuscrit Albareda núm. 5 i un altre de Sant Pere de les Puel·les contenen també la traducció catalana, feta per Joan Benet Descoll en 1482, de les *Constitutiones conditae in capitulo provinciali monachorum nigrorum ordini sancti Benedicti in provinciis Terrachone et Caesaraugustae observande* de Pere Bosquet (1361). | ED. MOD. Tobella (1929).

21. BERNARDO ILCINO

21.1. *Commento ai Trionfi* (probablement entre 1466 i 1471)

- Italià > català

21.1.1. *Comentari als Trionfi de Petrarca* (anònim, 1478-1512)

MSS. Barcelona, Ateneu II, ff. i-xiii + 1-240 + i-v, s. XV^{ex} (Manid 1585); París, BNF Esp. 534, ff. 1-250, s. XV^{2/2?} (Manid 1584). | INÈDIT | BIBL. Massó (1902), Nicolau d'Olwer (1928), Romano (1987-1988), Recio (2000).

+ Hi ha influència del *Comentari* d'Ilicino en el *Sermó* de Francesc Alegre (Torró 1994: 224).

22. Sant BERNAT (cist.)

22.1. *De cura et modo rei familiaris utilius gubernandae / Epistola ad quemdam militem de cura et modo rei familiaris utilius gubernandae* (s. XII)

- Llatí > català
- Obra atribuïda a sant Bernat. També s'ha considerat de Bernat Silvestre.
- Se n'han conservat una versió aragonesa (Riera 1981c) i almenys quatre de castellanques (Sola-Solé 1986, Miguel 2009: no coneixen Pagès 1933). Segons Riera (1981c: 123), l'aragonesa és independent i posterior a les catalanes. Les castellanques

encara demanen estudi; creiem que la versió castellana del manuscrit 9428 de la BNM procedeix de la versió aragonesa; s'hi emparenta la versió del *Cancionero de Íxar*, que redueix el text a sentències.

22.1.1. *Translat d'una letra per monsenyer Sent Bernat tramesa a n Ramon de Castell Ambrós, cavaller de Lombardia, sobre lo regiment de sa casa e de la cosa familiar* (anònim, abans de 1385)

MSS. Madrid, BN 921, ff. 98v-101, 1385 (Manid 1383); Tarragona, Arxiu Històric Diocesà, ms. 86, arm 15, f. 63r-v, s. XV (Manid 2031). | ED. MOD. Aguiló (****), Pagès (1933: 243-247), Sola-Solé (1986: 273-277). | BIBL. Sola-Solé (1986), Clavero (1993-1994), Clavero (1996).

22.1.2. *Regiment de Sent Bernat en qual manera deu ésser regida la casa e la companya de bon hom* (anònim, s. XIV^{ex}, fragmentària)

MS. Madrid, Palacio II-3096, ff. 33r-34v, s. XIV^{ex}-XV (Manid 1757). | ED. MOD. Pagès (1933: 247-250), Clavero (1993-1994), Clavero (1996).

22.1.3. *Epístola de sant Bernat del regiment e cura de la casa* (anònim, s. XIV-XV)

MS. Barcelona, Bones Lletres 3-I-7 (ms. perdut, reproducció fotogràfica a la biblioteca), ff. 36-37, s. XV^{1/2} (Manid 1943). | ED. MOD. A. de Bofarull (1868: 581-584), Bulbena (1904). | BIBL. Pagès (1933), Clavero (1993-1994), Clavero (1996).

21.1.4. *Lletra tramesa per sant Bernat a un cavaller sobre la cura e manera de governar profitosament la cosa familiar ço és la casa* (anònim, s. XIV)

▪ Aquesta versió és més propera al text llatí (cf. BC 309, ff. 9-14v). El manuscrit conté molts materials d'ús pràctic (cartes, un diccionari llatí-català, fórmules per a epístoles); podria relacionar-se amb l'entorn del bisbe Jaume de València.

MS. Barcelona, BC 1276, ff. 44-47v, s. XIV^{ex} / s. XV (Biteca) (Manid 1098). | ED. MOD. Galindo *et al.* (1924). | BIBL. Clavero (1993-1994), Clavero (1996)

+ Sola-Solé (1986: 273) parla d'un exemplar d'una edició tardana sense data conservat a la Universitat de Wisconsin (UW Library, Porter 1628): es tracta d'una còpia de l'edició de Bulbena (1904). Segons comunicació de Jaume Riera, a més de les tres versions manuscrites íntegres i la fragmentària, també existia un manuscrit del *De cura* a Morella, que va desaparèixer el 1936, i un incunable de València, que també ha desaparegut (vegeu Riera [1981]c: 122, n. 2).

22.2. *De modo bene vivendi ad sororem* (anònim, s. XII?)

• Llatí > català

- No es considera de sant Bernat. S'havia atribuït a Thomas de Froidmont (o de Beverley), OCist (*DS*: XV, 783).

22.2.1. *Carta de sant Bernat a sa germana* (Antoni Canals, 1396-1410)

- El pròleg de Canals tradueix fragments del *Philobiblon* (1344) de Ricard de Bury. Al manuscrit BC 1146 hi falta el pròleg. El manuscrit 264 porta una altra redacció del pròleg: no s'hi identifica ni el traductor ni el destinatari (Galceran de Sentmenat), no hi ha la *divisio* en tres raons i s'adreça a «quascun feel cristià» en general, suprimint les referències a la cort, però la base del pròleg és idèntica.

MSS. Barcelona, ACA Sant Cugat 72, ff. 1-170v, s. XV^{med} (Manid 1412); Barcelona, BC 264, ff. 12r-89v, s. XIV^{ex}-XVⁱⁿ (Manid 1409); Barcelona, BC 1146, ff. 1r-110r, s. XV (Manid 1411); Montserrat 1100 (IV), f. 1r-v, s. XV^{2/2} (Manid 1410); Palma de Mallorca, Biblioteca March 102-V1-8, ff. 1-155v, s. XV (Manid 1413); Sogorb, Seu, Administración y contabilidad, Libros de Distribuciones y Mejoras, III-2-1, f. 1r-v, s. XV^{1/4} (Manid 2268). | ED. MOD. P. de Bofarull (1857: XIII, 415-652, edita el ms. de l'ACA). | BIBL. Riquer (1943), Bratsch-Prince (2007).

22.3. *Liber de passione Christi et doloribus et planctibus matris eius / Tractatus de revelatione facta beato Bernardo a beata Virgine super dolore quem sensit in passione filii sui* (abans de 1214)

- Llatí > català
- Obra d'Otger de Locedio o de Trino (Ocist) (*DS*: XII, 1798).
- Hi ha tres versions d'aquest *planctus*; la més coneguda (tipus B) s'atribuïa a sant Bernat (*DS*: XII, 1798). N'hi ha versions en francès i en occità.

22.3.1. *Passió de Jesucrist* (s. XIV-XV)

- El manuscrit de la BC és acèfal; al manuscrit de l'ACA falta l'últim capítol. Rubió i Balaguer va identificar el text editat per Bofarull com a traducció; a Biteca, les dues còpies d'aquesta obra encara es consideren textos originals, anònims i diferents.

MSS. Barcelona, ACA Sant Cugat 83, ff. 71v-89, s. XIV^{ex} (Aramon 1934: 23) / s. XV (Biteca) (Manid 1154); Barcelona, BC 1275, ff. 1-13r, s. XV, acèfal (Manid 1256). | ED. MOD: Bofarull (1857: XIII, 131-148, edita el ms. de l'ACA). | BIBL: Meyer (1875: 62), Rubió i Balaguer (1984 [1951]: I, 379).

22.4. *Meditationes piissimae de cognitione humanae conditionis / De interiori homine* (anònim, s. XIIIⁱⁿ)

- Llatí > català

- No es considera de sant Bernat. També s'atribuïa a a Hug de Sant Víctor (*DS*: I, 1500).

22.4.1. *Llibre de meditació / Meditacions de Sant Bernat* (anònim, abans de 1362: Hernando 1995: 364)

- Apareix als manuscrits amb títols molt diferents, i això fa que Bîteca les consideri erròniament obres diferents (Texids 1457, 1458, 1459 i 1461). El manuscrit d'El Escorial l'anomena *Llibre de meditació* o *Meditacions de Sant Bernat*. El manuscrit de París l'anomena *Llibre de contemplació de l'ànima*, que és la rúbrica del primer capítol del manuscrit d'El Escorial. Tots dos comencen i acaben igual. El manuscrit de Roma la rubrica com *La consciència de mossèn Sant Bernat* i comença igual que els manuscrits de París i El Escorial (a Bîteca *La consciència* apareix descrita com si formés una unitat amb unes rúbriques prèvies i com si arribés fins al foli 104v, cosa que no pot ser perquè l'obra és molt més curta; no sabem on acaba perquè no hem vist aquest manuscrit). El manuscrit de Barcelona porta el títol *Suma de la misèròrdia la qual nostre senyor Déu féu a cascuna ànima*, comença igual que els anteriors («Molts són qui saben moltes coses e no saben ni coneixen si mateixos» < «Multi multa sciunt, et se ipsos nesciunt»), afegeix una rúbrica («De l'ànima de l'hom») i reprèn el text del capítol primer («Quant a so que és dins mi trop .iii. coses en ma pensa» < «Secundum interiorem hominem tria in mente mea invenio»); l'èxplícit coincideix amb el final del text llatí.

MSS. Barcelona, BC 1031, ff. 140-155r, s. xvⁱⁿ (Manid 1056); BNP Esp. 547, ff. 64v-82r, s. xv^{2/2?} (Manid 1110); Roma, San Isidoro 1/18, ff. 51v-104v, s. XIV (després de 1313) (Manid 1414); El Escorial N.I.16, ff. 217-228, s. xv^{1/2} (Manid 1415). | INÈDIT.

22.5. *Sermones in Cantica* (abans de 1153, fragment del pròleg)

- Llatí > català

22.5.1. *Sermons del Càntic dels càntics* (Joan de Montsó, 1392-1396)

- Només s'ha conservat el pròleg o lletra dedicatòria a l'infant Martí, que Joan de Montsó hauria fet entre 1392 i 1396.

MS. Barcelona, ACA, Cartes reials de Joan I, 1061. | ED. MOD. Sans de Baturell (1812), Girona (1919). | BIBL. Riquer (2000: 22-24).

22.6. Obra no identificada

22.6.1. *Interrogació a cinc monjos* (anònim, s. XIV)

MS. Roma, San Isidoro 1/18, f. 105, després de 1313 (Manid 1414). | INÈDIT.

23. BERNAT OLIVER (OSA)

23.1. *Excitatorium mentis ad Deum* (ca. 1320-1336)

- Llatí > català > castellà?
- L'obra es dedica a Ramon [Gastó], bisbe de València (1312-1348); Bernat Oliver (finals s. XIII – 1348) s'hi adreça humilment com a frare agustí. Bernat va ser bisbe (1336-1348); abans, el 1320 era prior del convent de Sant Agustí de València, i el 1329 provincial de l'orde. L'obra es pot de datar ca. 1320-1336, abans de ser bisbe en tot cas.

23.1.1. *Excitatori de la pensa a Déu* (anònim, abans de 1417)

- Segons Bohigas (1929: 11), que no coneixia el manuscrit de Bolonya, els manuscrits de París 240 i 547 contenen versions diferents de l'obra. Només el manuscrit de Bolonya porta la dedicatòria del traductor adreçada a dona Elionor, filla del «comte Donosa» (això és 'd'Osona'), probablement filla del comte d'Osona Bernat III de Cabrera, casada amb Gilabert de Centelles. Existeix una traducció castellana anterior a 1478 (BETA Manid 1555 i 2554, ed. Fernández 1906-1907), que comença igual que l'exemplar de la traducció catalana present en l'inventari de la reina Maria («Al honrat de gran reverencia e senyor»); no s'ha comparat amb el text català conservat.

MSS. Bologna, Archiginnasio A-275, ff. 45-103, 1417 (Manid 1773); París, BNF Esp. 240, ff. 2-141v, s. XV, hi falta el primer foli (Manid 1772); París, BNF Esp. 547, ff. 1r-64v, s. XV^{2/2} (Manid 1110). | ED. MOD. Bohigas (1929, basat en el ms. BNF 240 i en part en el ms. BNF 547), Bertini (1936, fragments del ms. de Bolonya). | BIBL. Hauf (1990: 33-35).

24. BOCCACCIO

24.1. *Decamerone / Cento Novelle* (1372-1375)

- Italià > català

24.1.1. *Decameró / Cento Novelle* (anònim, 05-IV-1429)

MS. Barcelona, BC 1716, ff. 1r-352v, s. XV^{1/2} (posterior a 1429) (Renesto 2001: 300) (Manid 1369). | ED. MOD. D'Alòs-Moner (1915), [Casacuberta] (1926-1928), Massó (1964), Cabré i Moné (1986). | BIBL. Bourland (1905), Bonsoms i Siscart (1907-1908), Casella (1925), Pagès (1934), Colón (1971), Badia (1973-1974), Romeu (1990), Fàbrega (1992), Recio (1997), Pujol (1998), Renesto (2001), Conde (2005: 115-116), Renedo & Hernández (2005).

24.2. *Il Corbaccio* (1355-1365)

- Italià > català

24.2.1. *Corbatxo* (Narcís Franch, abans de 1457)

- Romano (1983-1984) atribueix la traducció a Narcís Franch fill (mort el 1457); Riquer, al pare (mort el 1397; o entre 1393 i 1397 segons Romano).

MSS. Madrid, BN 17675, ff. 1-97v, s. XV^{2/2} (Manid 1368). | IMPR. Barcelona, Pere Posa?, 01-X-1489, perduda (Romano 1979: 414-416). | ED. MOD. Moll (1935). | BIBL. Riquer (1935), Romano (1983-1984), Renesto (2001: 297-299).

24.3. *Elegia di madonna Fiammetta* (ca. 1343-1344)

- Italià > català

24.3.1. *Fiammeta* (anònim, abans de 1460-1464)

MSS. Barcelona, ACA Sant Cugat 32, ff. 1r-150v, s. XV-XVI (Annichiarico 1983-1987: I, 12) (Manid 1372); Barcelona, Arxiu Capitular 76, ff. 1r-193r, s. XV-XVI (Annichiarico 1983-87: I, 12) / ca. 1440 (Biteca) (Manid 1371); Barcelona, BC 1730, ff. 1r-194r, 1470 – s. XV^{ex} (Annichiarico 1983-1987: I, 9-10) (Manid 1370). | ED. MOD. Miquel i Planas (1908), Annichiarico (1983-1987). | BIBL. Annichiarico (1978-1979: 5-50), Annichiarico (1998), Pujol (1998).

+ Vegeu també *Genealogia deorum gentilium* → 92.3.1 i 112.5.1.

25. BOECI

25.1. *De consolacione philosophiae* (523)

- Llatí > català > castellà (versió 25.1.1)

Llatí > català > llatí (versió 25.1.1)

Llatí > català > castellà (versió 25.1.2)

Llatí > català > hebreu (versió 25.1.2)

Llatí > català (versió 25.1.3)

25.1.1. *Llibre de consolació* (Pere Saplana OP, ca. 1360)

- Només se'n conserva el pròleg (acèfal) i fins al llibre I, m. 4 (ms. ACA), però va ser traduïda sencera al castellà amb una nova *ordinatio* (BNM 10193, 1436, BETA Manid 2804; Riera 1984a: 302-303) i al llatí (BL Harley 4335-39, s. xv; Ziino 2001a). L'atribució a Saplana es basa en la rúbrica d'un manuscrit de la biblioteca de Montserrat, descrit abans no es perdés, que contenia una dedicatòria a l'infant Jaume de Mallorca (Baraut 1919: 198-200, Riera 1984a: 298-301). El manuscrit perdut duia un «pròlech de sent Tomàs», amb un íncipit igual al de la versió castellana. S'ha

suposat que el pròleg procedia del comentari del Pseudo Tomàs; segons Ziino (2001b: 33) reproduueix el del comentari de Guillem d'Aragó.

MSS. Barcelona, ACA Ripoll 113, ff. 65r-69v, s. XIV^{3/3} (Riera 1984a), acèfal (Manid 1308); Montserrat, ms. perdut, 95 folis, s. XIV-XV (Riera 1984a: 298-299). | ED. MOD. P. de Bofarull (1857: XIII, 395-413, edita el ms. de l'ACA). | BIBL. Baraut (1919), Riera (1984a), Keightley (1987), Briesemeister (1990), Ziino (1998), Ziino (2001a), Ziino (2001b), Ziino (2007).

25.1.2. *Llibre de consolació* (Antoni Ginebreda OP, ca. 1390)

▪ Revisió de 25.1.1. La versió original duia un pròleg on Ginebreda, en primer lloc, justificava la retraducció a prec del donzell Bernat Joan. Aquesta presentació (reproduïda a Riera 1984a: 309) només s'ha conservat en les dues versions castellanques (Tolosa de Llenguadoc, Enrique Mayer, 4-VII-1488, i Sevilla, Meynardo Ungut i Lançalao Polono, 18-II-1497). La resta del pròleg depèn del comentari de Nicolau Trevet (Riera 1984a: 316-317). Riera (1984a) classifica els testimonis de 25.1.2: el ms. de Munic correspon a la quarta variant i n'és el més complet (Perarnau 2006). La versió de Ginebreda va ser traduïda a l'hebreu el 1412 per Samuel Benveniste (Zonta 1998: 572-585).

MSS. Avinyó, Archives Départementals, Fonds Requin 5 R art. 177, ff. 16r-107v, 1430-1460 (Manid 2006); Barcelona, ms. perdut, *olim* Arxiu Palau XII, ff. 1r-37v, s. XV (Manid 1375); Barcelona, BC 68, ff. 1r-121r, s. XV^{2/4} o s. XV^{2/3} (Riera 1984a: 322) / s. XIV^{ex}-XV^{1/4} (Biteca) (Manid 1376); Barcelona, BU 77, ff. 1r-117v, s. XV^{2/3} (Riera 1384: 318) (Manid 1378); Berkeley, Bancroft, ms. UBC 160, ff. 1r-99v, ca. 1470-1480 (Manid 2323); Cervera, Arxiu Històric R.4208, ff. xiv + 1-90v, s. XV (Manid 2005); Madrid, BN 18396, ff. 1r-156r, s. XV^{2/3} (Manid 1373); Munic, Bayerische Staatsbibliothek, Hisp. 145, s. XV (Perarnau 2006); París, BNF Esp. 474, ff. 1r-119v, s. XV^{1/4} (Manid 1374); Sevilla, Colombina 5-5-26, ff. 121-132, s. XIV^{ex}-XV^{1/2} (Manid 2346). | IMPR. Lleida, Henricus Botel?, 02-VI-1489 (Manid 1377); Madrid, BN I-1280, ff. 1-113. | ED. MOD. Muntaner (1873 [1904], edita BUB 77). | BIBL. Riera (1984a), Keightley (1987), Briesemeister (1990), Ziino (1998), Ziino (2001a), Ziino (2001b), Ziino (2007), Perarnau (2006).

+ Segons Biteca, també és un manuscrit de la *Consolació*: Cervera, Arxiu Històric, sense signatura, ff. xi-[14] + xvi-99, s. XIV^{ex}-XV^{1/3} (Manid 2780).

25.1.3. *Llibre de consolació* (Pere Borró op, ca. 1360-1370?, abans de 1387, perduda)

- Dedicada a Pere III (†1387). Respectava el prosímetre, traduint els metres en vers en «lenga limosina». Testimoniada a l'inventari de llibres d'Alfons IV de 1417 (D'Alòs-Moner 1924b: 398, núm. 21). | BIBL. Riera (1984a: 305-307).

26. Sant BONAVENTURA

26.1. *Dieta salutis* (abans de 1310)

- Llatí > català
- Obra de Guillem de Lanícia.

26.1.1. *Camí de salvació o jornada de salut* (anònim, s. XV^{1/2})

MS. Barcelona, BC 471, ff. 1v-115v, s. XV^{2/2} (Manid 1071). | INÈDIT | BIBL. Martí de Barcelona (1930: 71-72).

26.2. *Lignum vitae* (s. XIII)

- Llatí > català

26.2.1. *Doctrina de la contemplació de Jesucrist* (anònim, abans de 1491)

MS. Barcelona, BC 473, ff. 1-11, 16-III-1491 (Manid 1149). | INÈDIT | BIBL. Martí de Barcelona (1930: 69-70).

26.3. *Meditatio in orationem Dominicam, Meditatio de salutatione B. V. Mariae, Meditatio super Salve Regina* (s. XIV, Vives 1955: 135, 137)

- Llatí > català
- S'atribuïa a sant Bonaventura (*PL*, 149: 569-590); Canals, a qui va arribar anònima, va dir: «Lig yo e relig la dita scriptura e adés me donava vijares sia obra de mestre Bonaventura, adés de mestre Ozibert...» (Vives 1955: 140). També s'ha atribuït a Anselm de Lucca i a Martí de Magistris (Glorieux 1952: 61; *DS*: I, 698).

26.3.1. *Exposició del Parenostre, l'Ave Maria i la Salve Regina* (Antoni Canals, abans de 1406)

- L'obra s'adreça a Pere d'Artés, racional del rei Martí. Aquest reclama a Pere de Queralt el 1406 «un libre de l'Exposició del pater noster» (Rubió i Lluch, 1908-1921: I, 437), que sembla ja la traducció. Part del pròleg es repeteix *verbatim* al principi de la *Quarantena de contemplació* de Joan Eiximeno (Hauf 1990: 265-269). El manuscrit 1031 de la Biblioteca de Catalunya (f. 199v, Biteca Manid 1056) no conté l'*Exposició* de Canals, sinó una traducció del Parenostre, l'Ave Maria i la Salve Regina.

MSS. Barcelona, Bones Lletres 3-II-20, ff. 281-378, s. XV (Manid 2019); Barcelona, *olim* Arxiu Palau Requesens III (ms. perdut, reproducció fotogràfica a la BC), ff. 92r-

113v, s. XV (Manid 1335). | ED. MOD. Vives (1955), Vives (1956), Hauf (1990: 265-269).

+ Hi ha breus exposicions del Parenostre al manuscrit 75 de la Biblioteca Universitària de Barcelona (Manid 1199), que comença «Senyors, saber deuets del Pater Noster qui l féu ni on fo fet» (f. 175v), i al manuscrit N.I.16 d'El Escorial (Manid 1415), que comença «Pater noster qui es in celis. Cascun hom qui crida Pare en los cels ésser fill de Déu en terra tal se deu oferir» (f. 228r-229r) (Bohigas 1955: 364).

26.4. *Meditationes vitae Christi* (s. XIV^{med})

26.5. *Stimulus amoris* (s. XIII^{ex}, s. XIV^{med})

- Llatí > català
- Obra de Jaume de Milà (ofm) en la primera redacció. S'havia atribuït a Henri (o Hug) de Baume i a sant Bernat, entre d'altres autors (Eisermann 2001: 10).
- N'hi ha dues redaccions: l'*Stimulus amoris minor*, obra de Jaume de Milà (s. XIII^{ex}), i el *Stimulus amoris maior* (dividit en les fases Ia, I i II), que va amplificant el *Stimulus amoris minor* (s. XIV^{1/4}-XIV^{med}) (Eisermann 2001: 4-5).

26.5.1. *Estímol d'amor* (anònim, s. XIV-XV, fragment)

- L'*Estímol d'amor* tradueix el *Stimulus amoris minor*.

MS. París, BNF, Esp. 547, ff. 82r-83v, s. XV^{2/2} (Manid 1110). | INÈDIT | BIBL. Martí de Barcelona (1930: 74-76).

26.5.2. *Punyiment d'amor* (anònim, abans de 1458)

- Tradueix el *Stimulus amoris maior*. El manuscrit atribueix l'obra a sant Bonaventura.

MS. València, BU, 980, ff. 1-173, s. XV (Manid 1922). | INÈDIT | BIBL. Martí de Barcelona (1930: 74-76).

27. BRUNETTO LATINI

27.1. *Li Livres dou tresor* (1260-1268)

- Francès > català

Francès > català > castellà (versió 27.1.5)

27.1.1. *Llibre del tresor* (Guillem de Copons, 1418)

MS. Barcelona, BC 357, ff. 1r-293v, 01-v-1418 (Manid 1619). | ED. MOD. Wittlin (1976-1989). | BIBL: Wittlin (1988), Prince (1995).

27.1.2. *Ensenyament de vicis i virtuts / De vicis i virtuts* (anònim, ca. 1350-1380, fragment)

- Traducció de *Li Livres dou tresor* II.53.2,15-133.

MS. Barcelona, Arxiu Històric, 1/129, ff. 1r-54v, s. XIV^{ex}-XVⁱⁿ (Manid 2078). | INÈDIT
| BIBL. Wittlin (1988).

**27.1.3. *Les ètiques de Aristòtil arromançades per Mestre Brunet* (anònim, s. XIV?
fragment)**

- Traducció de *Li livres dou tresor* («Ètica»), II.2-48.

MSS. Vic, Episcopal 232, ff. 1-60v, 1401-1420 (Wittlin 1988) (Manid 1360); La Seu d'Urgell, Arxiu Diocesà, ms. 2, ff. 1-87v, s. XV^{med}, fragmentari (Manid 2549); El Escorial V.I.17, s. XV^{ex} (ms. perdut que pertanyia a la biblioteca d'Antoni Agustí, ms. 539) (Mayer 1998: 190). | INÈDIT | BIBL. Wittlin (1988), Marquès (2006-2007).

27.1.4. «Retòrica» del *Llibre del tresor*, versió 1 (anònim, 1390-1450, fragment)

- Traducció de *Li Livres dou tresor* («Retòrica»), III, 1-26.

MS. Barcelona, Seminari 74 (segona part), ff. 1-54v, s. XV^{1/2?} (Manid 2410); Madrid, BN 10264, ff. 75r-91v, s. XV (anterior a 1458) (Manid 1618). | IMÈDIT en gran part.
ED. MOD. (fragment): A. de Bofarull (1864: 160-161). | BIBL. Wittlin (1971), Wittlin (1988).

27.1.5. «Retòrica» del *Llibre del tresor*, versió 2 (anònim, s. XIV)

- Comunicació de Jaume Riera: correspon al *Tresor*, II. 62-67 (que incorpora la versió del *De arte loquendi et tacendi* d'Albertà de Brescia → 5.2). Porta un breu pròleg sobre retòrica que correspon al *Tresor*, III, i, 5 (cf. Wittlin 1976-1989: IV, 7). El paràgraf final no deriva del *Tresor*. La rúbrica del títol és afegida per una mà posterior. El text és incomplet: falta un foli entre els actuals folis 51 i 52. La traducció castellana (dins el *Cancionero de Juan Fernández de Íxar*) és traducció d'aquest text català (Riera 1989a: 709).
MS: Barcelona, BC 42, ff. 42-52v, s. XIV^{ex}-XVⁱⁿ (Manid 1365). | INÈDIT | BIBL: Graham (2000).

+ Una altra versió dels capítols II, 62, 102, 105 i 84 va ser incorporada en una compilació moral (BUB 80, ff. 40-46; Wittlin 1976-1989: I, 19-20).

28. CATÓ

28.1. *Disticha Catonis* (anònim, abans del s. XIII^{ex})

29. CICERÓ

29.1. *De officiis* (44/43 aC)

- Llatí > català (versió 29.1.1)
Llatí > català > aragonès (versió 29.1.2)

29.1.1. *Llibre dels officis* (Nicolau Quilis ofm, s. XV^{1/3})

▪ Adreçada al «molt honorable ciutadà en Francesch de Colomines», documentat com a conseller de Barcelona entre 1417 i 1425. Esmentada per Ferran Valentí al pròleg a la seva traducció de les *Paradoxa* (→ 29.2.1). No s'ha estudiat a fons la traducció de Quilis, molt glossada (Nicolau d'Olwer 1928).

MSS. Barcelona, BC 228, ff. 1-178v, s. XV (Manid 1405); Barcelona, BC 285, ff. 1-181v, 1430 – ca.1450 (Manid 1406); Barcelona, ms. perdut, *olim* Arxiu Palau Requesens VIII, ff. 1-151, s. XV (Manid 1407); Madrid, ms. perdut, *olim* BN B-b-101. | INÈDIT | BIBL. Wittlin (1973-1974/1995a: 49-79).

29.1.2. *Dels deures* (anònima, s. XV^{2/3}, fragment)

▪ El fragment correspon al *De officiis* III.81-121. Era una versió íntegra. Destaca per l'absència de glosses. El manuscrit conservat copia el llatí i al marge la traducció. La versió aragonesa (BNM 10246) procedeix d'un estadi de la catalana anterior al conservat; a continuació el manuscrit de la BNM porta una versió aragonesa del *De amicitia*, segurament també traduït d'una versió catalana avui perduda (Cabré & Torró 2007).

MS. Sabadell, Arxiu Renom-Llonch, s. XV^{2/3}. | INÈDIT | BIBL. Cabré & Torró (2007).

29.2. *Paradoxa* (48 aC)

- Llatí > català (versió 29.2.1)
- Llatí > català > castellà (versió 29.2.2)

29.2.1. *Paradoxes* (Ferran Valentí, s. XV^{med})

▪ Valentí (mort el 1476) va estudiar i es va doctorar a Itàlia (1435), d'on va tornar el 1438 o abans (Barceló & Ensenyat 1996: 35) i on va conèixer Leonardo Bruni; és difícil, però, que conegués llavors totes les obres de Bruni citades al pròleg de la traducció, perquè n'hi ha alguna de 1438 (Badia 1994: 165 i 167). Va residir a Mallorca, s'hi va casar el 1440, va passar dos anys a Càller (1445-1446) i llavors va tornar definitivament (Barceló & Ensenyat 1996: 48). Devia ser a partir d'aquesta data que va fer la traducció de les *Paradoxa* al «vulgar materno e malorquí», com afirmava Morató (1959: 20). L'obra s'adreça a Ramon Gual i altres deixebles de Mallorca.

MS. Barcelona, BC 1029, ff. 1-24v, s. XV (Manid 1408). | ED. MOD. Morató (1959). | BIBL. Hillgarth (1991: 120-122, 259-260), Badia (1994), Barceló & Ensenyat (1996: 35-62), Cappelli (1997).

29.2.2. *Paradoxes / Tulli De paradoxis* (anònim, s. XV)

MS. Barcelona, BC 296, ff. 137r-153v, s. XV (Manid 1359). | INÈDIT | BIBL. Badia (1994: 178-182).

Sant CIRIL → 40.1.

30. Orde del CÍSTER

30.1. *Ecclesiastica Officia Cisterciensis ordinis* (s. XII)

- Llatí > català

30.1.1. *Usus cistercencs / Usus cistercienses / Capítols de l'ofici de l'Advent de Nostre Senyor* (anònim, abans de 1424)

- La identificació és una comunicació de fra Xavier Guanter. L'obra és traducció dels *Usus antiquiores* o *Ecclesiastica officia* de Stephen Harding, segon abat del Císter. El manuscrit està mutilat: la traducció arriba fins al capítol 42 del text llatí; l'índex arriba fins al capítol 115 (n'hi faltarien sis, segurament per pèrdua d'un full).

MS. Tarragona, Pública, Santes Creus 42, ff. 1-3v + i-92, abans de 1424 (Manid 1290).

| INÈDIT.

30.2. *Libellus antiquarum definitionum Ordinis Cisterciensis* (1289)

- Llatí > català

30.2.1. *Llibre de les definicions de l'Orde del Cistell* [Estatuts antics] (anònim, s. XIV-XV)

- La identificació és una comunicació de fra Xavier Guanter.

MS. Poblet, Biblioteca del monestir, ms. 30, ff. 1-77, s. XV. | INÈDIT.

30.3. *Libellus novellarum definitionum Ordinis Cisterciensis* (1351)

- Llatí > català

30.3.1. *Libell de les definicions de l'Orde de Cistell, lo qual Novella és appellat* (anònim, s. XIV-XV)

- La identificació és una comunicació de fra Xavier Guanter.

MS. Poblet, Biblioteca del monestir, ms. 30, ff. 112v-141, s. XV. | INÈDIT.

31. Orde de les CLARISSES

31.1. *Regula sororum minorum beatae Clarae* (1263)

- Llatí > català

- Regla aprovada pel papa Urbà IV amb butlla del 18-x-1263 i composta per Giovanni Gaetano Orsini, cardenal de Sant Nicolau, el futur papa Nicolau III.

31.1.1. *Regla segona de l'Orde de santa Clara, versió 1 / Regla de les sors de l'orde de santa Clara* (anònim, s. XIV)

- El manuscrit de Pedralbes va ser fet per a la comunitat d'aquest monestir, i comença amb un text que en commemora la fundació (1327).

MS. Barcelona, Arxiu Monestir de Pedralbes, núm. 24 Armari XVIII, ca. 1327 (Manid 2608). | ED. MOD. González & Rubió i Rodón (1982).

31.1.2. *Regla segona de l'Orde de santa Clara, versió 2 / Regla de les sors de l'orde de santa Clara* (s. XIV)

- El manuscrit porta una carta del cardenal de Sant Nicolau (f. 1r-v), i la butlla d'Urbà IV de 1263 instituint la regla (ff. 1v-4r). Procedeix del convent de monges de Santa Maria de Jerusalem de Barcelona (nota del s. XVI-XVII al peu del f. 1r), i abans potser del de Santa Clara de Vilafranca del Penedès: el convent de Barcelona no va adoptar el segon orde de Santa Clara fins al 1494 (data posterior a la del manuscrit); el 1570 va absorbir el convent de Vilafranca.

MS. Barcelona, BC 3723, f. 4r-30r, s. XV^{1/2} (Manid 2336). | INÈDIT.

32. CLEMENTE SÁNCHEZ DE VERCIAL

32.1. *Sacramental* (1423-1425)

- Castellà > català
- És un llibre d'exposició catequètica de les oracions, els manaments i els sacraments. Per a la seva difusió, vegeu Reinhart & Santiago-Otero (1986: 129-131).

32.1.1. *Sagramental arromançat ab ses al·leguacions en llatí* (anònim, 1495)

IMPR. Lleida, Henricus Bodel, 05-XI-1495 (Manid 1831): Barcelona, BC 6-VII-20, ff. 1r-170v. | INÈDIT | BIBL. Rubió i Balaguer (1984 [1951]: 381).

33. CRISTOFORO LANDINO

33.1. *Comento sopra la Comedia di Dante* (1481)

- Italià > català
- Imprès a Florència, per Nicholo di Lorenzo della Magna, 30-VIII-1481.

33.1.1. *Comentari al Purgatori de Dante* (anònim, després de 1481)

- Es conserva la traducció del comentari al *Purgatori*, però falten els primers 36 versos. En citar el text italià de Dante, manté arcaïsmes gràfics propis de les edicions incunables (Navarro 2003). S'ha suggerit que és un manuscrit autògraf o un manuscrit

preparatori per a una edició completa (hi ha indicacions per incorporar-hi l'original de Dante), potser per a la impremta (Navarro Lázaro 2003: 476).

MS. Barcelona, BU 20, ff. 1-267v, s. XV^{ex}-XVIⁱⁿ, acèfal (Manid 1047). | INÈDIT | BIBL. Miquel i Planas (1921), D'Alòs-Moner (1921), Navarro Lázaro (2003).

+ Es conserva un manuscrit del *Purgatori* de Dante copiat a Catalunya el 1460 per Bernat Nicolau Blanquer (Nova York, Hispanic Society of America, ms. HC 397/688) amb glosses als marges i a la interlínia escrites en italià i en català. Part d'aquestes glosses deriven del comentari de Iacopo della Lana, alguna deriva de l'*Ottimo Comento*, i altres presenten similituds amb el comentari de Benvenuto da Imola. | BIBL. Bohigas (1961).

DANCUS REX → 0.7.

34. DANTE ALIGHIERI

34.1. *Commedia* (1308-1321)

- Italià > català

34.1.1. *Comèdia* (Andreu Febrer, 1-VIII-1429)

MS. El Escorial L.II.18, ff. 1r-269v, s. XV^{2/2} (Manid 1046). | ED. MOD. Vidal i Valenciano (1878), Gallina (1974-1978). | BIBL. Gallina (1957), Badia i Margarit (1973), Prats (1988), Piccat (1994), Riquer (1964: II, 92-111), Sansone (2001), Parera (2007).

+ Vegeu també *Comento sopra la Comedia di Dante* → 33.1.

35. DIEGO DE SAN PEDRO

35.1. *Cárcel de amor* (1492)

- Castellà > català
- Imprès a Sevilla, per Colonia & Pegnitzner & Herbst & Glockner, el 1492.

35.1.1. *Càrcer d'amor* (Bernardí Vallmanya, 1493)

IMPR. Barcelona, Joan Rosenbach, 18-IX-1493 (Manid 1830): Londres, BL IA.52542, ff. 1v-66. | ED. MOD. Mata (1906), Miquel i Planas (1912), Indini & Minervini (1986). | BIBL. Sanpere (1902), Indini & Panunzio (1980), Panunzio (1982), Fraxanet (1984), Wittlin (1989a/1995a), Pallarés (1994), Recio (1996).

36. DIÒGENES LAERCI → 124.1.1.

37. DOMENICO CAVALCA (OP)

37.1. *Libro dell'ira e della pazienza / Medicina del cuore* (abans de 1333)

- Italià > català

37.1.1. *Llibre de la medicina del cor, ço és de ira e paciència / Medicina del cor* (Pere Busquets (OSB), ca. 1450)

MSS. Barcelona, BC 475, ff. 1-158v, s. XV (Manid 1398); Barcelona, BC 1707, ff. 1-77v, s. XVⁱⁿ (Manid 1399). | INÈDIT en gran part. ED. MOD. (fragment): Cornagliotti (1987: 91-99, només dels sirventesos). | BIBL. Cornagliotti (1987).

37.2. *Specchio di croce* (abans de 1342)

- Italià > català

37.2.1. *Mirall de la creu* (Pere Busquets (OSB), 1445-1458)

MSS. Barcelona, Arxiu Històric, Ms. B-76, ff. 1r-79v, s. XV^{1/2} (Manid 1949); Barcelona, BC 474, ff. 1r-84v, s. XV^{1/2} (Manid 1401); Barcelona, BU 87, ff. 1r-3 + I-CXVIIIr, s. XV^{3/3} (Gallina 1967: I, 17) (Manid 1400). | ED. MOD. Gallina (1967). | BIBL. Cornagliotti (1987).

38. Sant EFREM

38.1. *De compunctione cordis* (s. IV, siríac; s. VIII, llatí: DS: IV.1, 816)

- Siríac > llatí > català

38.1.1. *Amonestament que sant Afrem diaca féu als monges de compunció de cor* (s. XIV^{2/2})

MS. El Escorial N.I.16, ff. 81v-101v, s. XV^{1/2} (Manid 1415).

39. EGIDI ROMÀ (OSA)

39.1. *De regimine principum* (1277/1280)

- Llatí > català

39.1.1. *Llibre del regiment dels prínceps* (Arnau Estanyol, abans de 1381)

MSS. Barcelona, BC 739, ff. 1-132v, 07-II-1411 (Manid 1428); El Escorial R.I.8, ff. 1-224, s. XIV^{ex} (Biteca) / ca. 1430 (Prats 1983: 31) (Manid 1427); Girona, Seminari ms. 10, ff. 3r-492r, 16-XII-1407 (Manid 2037). | IMPR. Barcelona, Nicolau Spindeler, 8-XI-1480 (Manid 1429): Barcelona, BU, Inc. 489, ff. 1-318; Barcelona, Johan Luschner, 22-X-1498 (Manid 1430): Barcelona, BC 10-VI-20, ff. 1-186. | INÈDIT | BIBL. Prats (1983), Wittlin (1987), Wittlin (1989b), Kiviharju (1995), Bescós (2007: 40-44).

Santa ELISABET → 0.42.

ENRIC DE SEUSE o SUSO (OP) → 0.36

40. Sant EUSEBI

40.1. *Epistula de morte s. Hieronymi, Epistola ad Cyrilum de visione transitus Hieronymi, Epistola ad Augustinum de miraculis Hieronymi* (poc després de 1291)

- Llatí > català
- Correspondència apòcrifa. S'ha suggerit que l'obra fomentava «la creença que els ossos de Jeroni havien estat traslladats a Roma el 1291» (Wittlin 1995b: 12). Almenys l'*Epistula* d'Eusebi ha de ser molt anterior: els capítols 57-59 (PL, 22: 239-326) van ser aprofitats a l'*Epitaphium serenissimi ac victoriosissimi domini Raymundi Berengarii comitis Barcinone, regis Aragonum et ducis Provinciæ* escrit el 1194 (Cingolani 2009a). Es conserven més de quatre-cents manuscrits llatins, cinc dels quals almenys a Catalunya: Barcelona, ACA Sant Cugat 18, s. XV; Barcelona, ACA Sant Cugat 53, s. XIV^{ex}/XVⁱⁿ; Barcelona, ACA Sant Cugat 80, s. XV; Barcelona, BC 274, s. XV i Tarragona, Biblioteca Pública 110, s. XV.

40.1.1. *Epistola sobre la mort de sant Jeroni, Epistola a Ciril sobre sant Jeroni, Epistola a Agustí sobre els miracles de sant Jeroni* (anònim, s. XIV)

- El manuscrit BNM 8267 (ff. 4v-10) i les edicions de 1492 i 1493 encapçalen les tres epístoles amb la vida de sant Jeroni tretada de la *Legenda aurea*, amb el títol *Vida i trànsit del gloriós sant Jeroni*.

MSS. Barcelona, BU 76, ff. 1r-97v, s. XIV^{ex} (catàleg BUB) / s. XV^{2/3} (Wittlin 1995b: 26) (Manid 1857); Madrid, BN 8267, ff. 100v-178, s. XV^{1/2} (Biteca) / s. XV^{2/3} (Wittlin 1995b: 27) (Manid 1307). | IMPR. Barcelona, Pere Posa, 1492 (Manid 1305); Madrid, BN I-2468, ff. 79v-152; Barcelona, Pere Miquel, 1493 (Manid 1306); Barcelona, BC 1-III-24, ff. 1-132v. | ED. MOD. Wittlin (1995b).

FILOMENA → 0.22.

41. FLAVI JOSEP

41.1. *Antiquitates judaicae* (93-94 dC)

- Grec > llatí > català

41.1.1. *Llibre de les antiguitats judaiques* (anònim, abans de 1408: Riera 1987a: 182)

IMPR. Barcelona, Nicolau Spindeler, 01-IV-1482 (Manid 1615): BC 1-V-1, ff. 1v-425. | INÈDIT | BIBL. Riera (1987a).

42. FOLQUET DE MARSELLA

42.1. «*Senber Dieus que feçits Adam*» (abans de 1231)

- Occità > català

42.1.1. «*Seyer ver Déus qui formest Adam*» (anònim, abans de 1276)

- Llengua híbrida.

MS. Olot, Arxiu Notarial, Fons notarial Santa Pau 2, 1276 (Manid 2769). | ED. MOD. Nolasca del Molar (1950), Squillaciotti (1995: 161-163). | BIBL. Squillaciotti (1995).

42.1.2. «*Senyor Déus qui formàs Adam*» (anònim, abans de 1378)

- Versió clarament catalana.

MS. Sant Pere de les Puel·les (ms. perdut), s. XIV (un colofó indica 1378). | ED. MOD. Valls i Taberner (1912), Squillaciotti (1995: 161-163). | BIBL. Squillaciotti (1995).

43. FRANCESC EIXIMENIS (OFM)

43.1. *Psalterium alias laudatorium* (1404)

- Llatí > català

43.1.1. *Psalteri* (Guillem Fontana, 1416)

MSS. Barcelona, BC 300, ff. 1-128, s. XV (Manid 1497); Barcelona, Bones Lletres 3-II-20, ff. 1-281, s. XV (Manid 2019); Madrid, BN 4286, ff. 1-141v, després de 1416 (Manid 1496); París, BNF Esp. 45, ff. 1r-67v, 27-III-1456 (Manid 1498). | IMPR. Girona, Diego de Gumiel, 20-III-1495 (Manid 1499); Barcelona, BC Esp 9 8^{au}, ff. 1-79v. | INÈDIT en gran part. ED. MOD. (fragment): Massó Torrents (1909-1910: 672-674, la dedicatòria). | BIBL. Wittlin (1987-1988), Hauf (1989c).

+ Wittlin (1990: 322-323) dona notícia d'una altra traducció de l'oració que hi ha al final del *Psalterium* (Tarragona, Biblioteca de Santes Creus, ms. 22).

44. FRONTÍ

44.1. *Strategemata* (84-96 dC)

- Llatí > català > aragonès

44.1.1. *Llibre de Julio Frontí de l'art de cavalleria* (anònim, abans de 1423)

- El 1369 Pere III demana a fra Jaume Domènech que li faci copiar, o traduir en el cas que estigui en llatí, «un libre qui tracte del fet de cavalleria appellat Julio Frontí»

(Rubió i Lluch 1908-1921: I, 219). La versió catalana es va traduir a l'aragonès: ms. BNM 10198, datat al s. xv, BETA Manid 2806 (Badia 1983-1984: 202, i Gómez Moreno 2005: 33).

MS. Madrid, BN 6293, ff. 1-68, s. XIV^{2/2} – 1423 (Manid 1573). | INÈDIT en gran part. ED. MOD. (fragments): Pérez Fuster (1988: annex). | BIBL. Badia (1983-1984), Pérez Fuster (1988).

45. GAUCHIER DE DENAIN

45.1. *Histoire ancienne jusqu'à César* (s. XIII^{1/3})

- Francès > català (> aragonès?)
- L'obra, atribuïda a Gauchier (o Wauchier) de Denain, va ser escrita a principis del segle XIII: 1206-1230 (Lot), 1223-1230 (Meyer), 1213-1214 (DLF); una segona redacció va ser composta cap a 1360-1380 (Woledge 1975: 56-58).
- Una versió catalana de la *Histoire ancienne* podria haver servit a Fernández de Heredia per a la *Grant Crònica de Espanya*, però no és possible confirmar que el text es correspongui a una de les dues traduccions catalanes conservades (Geijerstam 1964: 13-50, 66-67).

45.1.1. *Histoire ancienne*, versió 1 (anònim, 1410-1419: Coll i Alentorn 1971-1972: 47 / abans de 1410 – 1419: Navarro 1999: 85)

- Segons Coll i Alentorn (1971-1972), tradueix la segona redacció de l'obra; segons Navarro (1999: 81), tradueix el text més extens de la primera redacció. La traducció interpola el text de la versió catalana de la *Medea* de Sèneca (→ 113.5.1) i l' *Scipió e Aníbal* d'Antoni Canals (→ 100.1.1).

MS. Barcelona, BC 352, ff. 2-454, s. XV^{2/2} (Manid 1432). | INÈDIT | BIBL. M. Olivari (1920-1922), Coll i Alentorn (1971-1972: 47), Bohigas (1985: 163-178), Navarro (1993), Navarro (1999), Navarro (2002).

45.1.2. *Histoire ancienne*, versió 2 (anònim, abans de 1431)

- Segons Bohigas (1985: 124-127), fins al f. 63v la traducció es correspon força a la primera redacció de l'original (París, BNF Fr. 246, de 1364; Fr. 17177 del segle XIV); a partir d'aquest foli resumeix molt. El manuscrit Fr. 17177 no és la font directa, però copia una versió francesa de la *Historia regum Britanniae* igual que ho fa el manuscrit Esp. 13 (que compila en català: la *Histoire ancienne*, un epítom de la *Historia de rebus Hispanie* → 0.44.1, uns extrets del *Dotzè* d'Eiximenis, la *Historia regum Britanniae* → 46.1.1 i els *Annals de la Gran Bretanya des de Juli Cèsar fins l'any 731* → 19.1.1); per

aquesta raó i perquè hi ha errors comuns a tots dos manuscrits, s'ha suposat un antecedent francès que seria el model de la compilació catalana (Navarro 1999: 83-84, n. 7).

MS. París, BNF Esp. 13, ff. 1-68v + 80v-82v, s. XV (anterior a 1431 fins al f. 99) (Manid 1431). | INÈDIT | BIBL. Coll i Alentorn (1971-1972: 47), Bohigas (1985: 123-132 i 163-178), Navarro (1993), Navarro (1999), Simó (2008: 49-51).

46. GEOFFREY DE MONMOUTH

46.1. *Historia regum Britanniae* (ca. 1135/1136)

• Llatí > francès? > català > aragonès

46.1.1. *Història dels reis de Bretanya des de Brut fins a Dunvallo* (anònim, abans de 1393, fragment)

▪ La traducció només comprèn els caps. 5-35, l. 1 de la *Historia regum Britanniae*. Forma part d'una compilació (45.1.2) i no se sap si va existir una traducció completa o no. Segons Bohigas (1985: 179), la traducció catalana és font de la *Grant Crònica d'Espanya* de Fernández de Heredia (1385-1393); ho confirma Geijerstam (1964: 19), que observa la presència de gal·licismes i catalanismes a la secció corresponent (capítols 6-23). L'obra de Monmouth i la *Histoire ancienne* es troben juntes a la *General Estoria*, a la *Crònica* d'Heredia i en la compilació catalana, i en el manuscrit BNF Fr. 17177, i això ha fet pensar que la vinculació procedeix de França i que la traducció podria haver-se produït a través del francès (Navarro 1999: 83-84, n. 7; Simó 2008: 46-51, n. 11). Vegeu també, però, 19.1.1.

MS. París, BNF Esp. 13, ff. 83v-97v, s. XV (anterior a 1431 fins al f. 99) (Manid 1431). | ED. MOD. Bohigas (1985: 178-203). | BIBL. Simó (2008).

47. GERARD DE VLIEDERHOVEN (orde teutònic)

47.1. *Cordiale de quattuor novissimis* (ca. 1390 – abans de 1402)

• Llatí > castellà > català

47.1.1. *Cordial de l'ànima* (Bernardí Vallmanya, 1495)

▪ Antigament atribuït a Gerard Groote, a Dionís el Cartoixà i a sant Bonaventura, entre d'altres (*DS*: VI, 283). Tradueix l'edició de la traducció castellana de Gonzalo García de Santa María (*Cordial de las quatro cosas postrimeras*, Saragossa 1491). Va fer servir l'edició castellana de Saragossa, 1494 (Wittlin 1989a/1995a: 164).

IMPR. València, Peter Hagembach & Leonardus Hutz, 08-VI-1495 (Manid 1570):
Palma de Mallorca, Pública, Sig. Bib. Inc. 563. | ED. FACSÍMIL. Vliederveen (1980).
| INÈDIT | BIBL. Wittlin (1889a/1995a: 164).

48. Sant GREGORI

48.1. *Dialogorum libri IV* (593 dC)

- Llatí > català

48.1.1. *Diàlegs* (anònim, s. XIII^{2/2})

- Segons Soberanas (1968: II, 11), el manuscrit 49 de Santa Creus podria ser còpia del manuscrit de 1340, però amb els errors corregits amb un exemplar llatí. La datació de la traducció s'ha fet a partir de la llengua (Soberanas 1968: II, 10). Per a les hipòtesis, incertes, sobre l'autoria, vegeu Alegre (2006: 23-24).

MSS. Tarragona, Pública, Santes Creus 49, ff. i-iv + 1-124v, s. XIV^{ex}-XVⁱⁿ (J. de Bofarull & Soberanas 1931-1968) / s. XV^{1/2} (Biteca) (Manid 1150); Tarragona, Pública, Santes Creus 101, ff. 1-4 + 1-92, 15-VI-1340 (Manid 1859); Ripoll, ms. 11, perdut, segons Valls i Taberner (1931: 8). | ED. MOD. J. de Bofarull & Soberanas (1931-1968), Alegre (2006). | BIBL. Alegre (2003), Alegre (2007).

48.2. *Moralia in Job* (595 dC)

- Llatí > català

48.2.1. *Moral de Job* (anònim, abans de 1382, fragment)

- Traducció testimoniada en una carta de la reina Violant del 6 de març de 1382 (Vieillard 1930: 27). Hi ha la hipòtesi que el traductor seria el mateix que el dels *Diàlegs* (Alturo 1985: 40-41 n. 17, i cf. Torres Amat 1836: 698).

MS. Barcelona, Arxiu Diocesà Fragment 24, f. 1r-v, s. XIV^{2/2} (Manid 1184). | ED. MOD. Alturo (1985).

GUGLIELMO DI SANTO STEFANO → 57.

49. GUIDO DELLE COLONNE

49.1. *Historia destructionis Troiae* (1287)

49.1.1. *Històries troianes* (Jaume Conesa, començada el 1367)

49.1.2. *Històries troianes* (anònim, fragment)

50. GUILLAUME CAOURSIN

50.1. *Liber obsidionis Rhodie* (1480)

- Llatí > català

50.1.1. Fragments (Joan Esteve, 1489)

- Fragments integrats dins el *Liber Elegantiarum* (1489).

IMPR. Venècia, Paganinus de Paganinis, 09-X-1489 (Manid 1545): Barcelona, BC 11-VII-4, ff. 1v-166. | ED. MOD. Hauf (1993b). | BIBL. Moll (1977).

51. GUILLELMUS DE PODIO (GUILLEM DESPUIG)

51.1. *Ars cantus plani* (s. XV)

- Llatí > català

51.1.1. *Tractat de cant pla* (anònim, s. XV, fragment)

MSS. Barcelona, BC 309, ff. 151-153v (Biteca), s. XIV-XV (factici) (Manid 1579); València, *olim* Roc Chabas (Manid 2537). | ED. MOD. Pedrell (1912).

GUILLELMUS FALCONARIUS → 0.23.

52. GUILLEM DE CONCHES

52.1. *Dragmaticon philosophiae* (1144-1149)

- Llatí > català

52.1.1. *Summa de filosofia* (anònim, s. XIV^{in?})

MSS. Girona, Arxiu Diocesà 4528, fragments de pergamins sense catalogar, ff. 1r-2v, ca. 1350 (Manid 2141); Girona, Arxiu Diocesà Sec. II, armari 32, lligall 12, sign. 692, fragments de pergamins sense catalogar, ff. 1r-2v, abans de 1350 (Marquès 1988: 288-289) (Manid 2146); París, BNF Esp. 255, ff. 1-148v, s. XIV^{ex}-XV^{1/4} (Manid 1435); París, BNF Esp. 473, ff. 1-89v, s. XV (Bohigas 1985: 99) (Manid 1434). | ED. MOD. Badia & Pujol (1997). | BIBL. Badia (1985-1986), Marquès (1988-1989).

GUILLEM DE LANÍCIA (OFM) = 26.1.

53. GUILLEM DE MASDOVELLES

53.1. «*Le temps presens de guaya primavera*» (s. XIV^{ex}-XVⁱⁿ)

- Occità > català

53.1.1. «*Lo temps present de bella primavera*» (Joan Berenguer de Masdovelles, ca. 1438 – ca. 1467, anys de les poesies datables)

▪ Joan Berenguer va traduir una poesia del seu oncle composta en «llemosí», la llengua híbrida occitanocatalana de la poesia trobadoresca.

MS. Barcelona, BC 11, ff. 137r-137v, ca. 1438 – ca. 1467 (Manid 1758). | ED. MOD. Aramon (1938), Torruella (1997). | BIBL. Riquer (1951: 145-148), Riquer (1964: III, 118), Colón (1978), Nadal & Prats (1996: 277-280), Gimeno (2000), Beltran (2006).

54. GUILLEM DE NANGIS (OSB)

54.1. *Chronicon mundi* (abans de 1297)

• Llatí > català

• La primera redacció és anterior a 1297. La segona, anterior al 22-VII-1300 per mort de l'autor, va tenir diverses continuacions: alguns manuscrits arriben al 1303, d'altres al 1307-1308 i 1340, i d'altres cobreixen de 1340 a 1368.

54.1.1. *Crònica universal* (anònim, abans de 1362?)

▪ Tradueix la segona redacció del *Chronicon* però arriba fins a 1308, de manera que el seu model havia de ser un manuscrit amb aquesta continuació, de la família del manuscrit BNF Lat. 17754 (s. XV), que prové del fons de Navarra (Delisle 1873: 317-318). Bohigas (1941a) identifica la versió catalana com una de les fonts del *Flos Mundi* (ca. 1408), i això dona un *terminus ante quem* segur; també proposa, amb cautela, identificar-la amb la versió catalana que Pere III tenia entès que havia fet fer Fernández de Heredia, segons la carta de 21-V-1362 on la hi demana (Rubió i Lluç 1908-1921: I, 202).

MS. Madrid, BN 10235, ff. 1r-332v, s. XIV^{4/4}-XVⁱⁿ (Manid 1926). | INÈDIT | BIBL. Bohigas (1941a: 72-77).

55. H. DE SALTREY

55.1. *Tractatus de purgatorio sancti Patricii* (ca. 1189-1190)

• Llatí > català (versió 55.1.1)

• Llatí > francès > català > occità? (versió 55.1.2)

55.1.1. *Purgatori de sant Patrici* (Ramon Ros, 1320)

MS. El Escorial M.II.3, ff. 12v-28, s. XV^{1/3} (Manid 1131). | ED. MOD. Miquel i Planas (1914a: 3-32). | BIBL. Miquel i Planas (1914a: 255-267), Owen (1970), Pacheco (1973: 5-23).

55.1.2. *Viatge al purgatori de sant Patrici* (Ramon de Perellós, 1398)

▪ És una adaptació de la traducció francesa (Owen 1970).

IMPR. Tolosa, [Heinrich Mayer], 1486 (Manid 2017): Barcelona, BC Bon 10-V-11, ff. 37r-47v. | ED. MOD. Miquel i Planas (1914a), Pacheco (1973: 25-57). | BIBL. Miquel i Planas (1914a: 292-337), Riquer (1964: II, 489-513), Colón (1974), Owen (1970), Pacheco (1973: 5-23), Finazzi-Agrò (1974), Carpenter (1988), Ainaud (1997), Paravicini (2004), Ribera (2005).

56. HONORÉ BOUVET

56.1. *Arbre des batailles* (1386-1389)

- Francès > català

56.1.1. *L'arbre de batalles* (anònim, abans de 1429)

- Traducció de la versió breu o comuna. Morel-Fatio (1892: 35) creia que derivava de la versió occitana (BNF Fr. 1277), però sembla que depèn d'un text francès pròxim al model de la versió occitana (Biu 2007).

MS. París, BNF Esp. 206, ff. 1r-103v, 21-III-1429 (Manid 1380). | INÈDIT | BIBL. C. Bastardas (1980), Biu (2000), Biu (2003), Biu (2007).

56.1.2. *Llibre de les batalles* (anònim, s. XIV^{ex}-XVⁱⁿ)

- Traducció de la versió breu o comuna, però amb un passatge propi de la versió llarga o interpolada.

MS. Barcelona, BU 83, ff. 1-3. + 1-74r, s. XVⁱⁿ (Manid 1381). | INÈDIT | BIBL. C. Bastardas (1980), Biu (2000), Biu (2003), Biu (2007).

57. Orde de l'HOSPITAL DE SANT JOAN DE JERUSALEM

57.1. *Regula* de Ramon de Puig (abans de 1153)

- Llatí > occità? > català

- Es tracta de la primera Regla, elaborada per Ramon de Puig a partir de materials precedents del monjo Gerard, aprovada per Eugeni III abans de 1153 i revisada entre 1155 i 1160. Amb la caiguda de Sant Joan d'Acre (1291) es van perdre les butlles papals originals, i per això es va enviar una compilació a Bonifaci VIII; el compilador fou Guglielmo di Santo Stefano, del priorat de Llombardia, resident a Sant Joan d'Acre des de 1282, i la compilació contenia la Regla seguida de privilegis, estatuts i establiments, i el codi de disciplina (*esgards*). Una segona compilació de Guglielmo (1303) va ampliar els Establiments i els Esgards i va afegir altres materials. Aquesta compilació es va ampliar (Daniele di Santo Stefano, 1315) i no es reordena de cap i de nou fins a Pierre d'Aubusson (1489) (Delaville 1887 i King 1934). La primera

traducció en vulgar és l'anglo-normanda, de finals del regnat d'Enric II d'Anglaterra (1154-1189) (Sinclair 1984); altres, perdudes, es deuen al mestrat d'Alfons de Portugal (1204-1206) (Cierbide 1999: 23 i Bonnet 1994: 2). Es conserva un manuscrit del Priorat de Navarra de 1314 escrit en occità (ed. Cierbide 1999). Cierbide (2002: 24-25) considera que va poder servir en els dominis de la Castellania d'Amposta i el Priorat de Catalunya, i que els manuscrits de Perpinyà, Madrid i Tolosa no es van redactar sinó a partir de finals del segle XIV. Hi ha, però, un fragment dels Estatuts copiat poc després de 1367 (Cierbide 2002: 118). És possible que la traducció catalana depengui d'una versió occitana com la del manuscrit de 1314, però s'hauria d'investigar. També s'ha de consignar que existien manuscrits bilingües en llatí i francès des de la segona compilació de Guglielmo di Santo Stefano

57.1.1. *Regla dels freres de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem* (anònim, s. XIV^{2/3})

- En tots els manuscrits ja es presenta associada a la butlla de confirmació de Bonifaci VIII, la qual s'ha editat (segons el manuscrit de Perpinyà) associada a la història de l'orde (→ 57.5.1).

MSS. Barcelona, ACA Lligall 686, ff. 9-22v i 23-30v, s. XIV^{ex}; Barcelona, Arxiu Catedral 1443, ff. 1-12, s. XIV^{2/2} (després de 1373, fins f. 56v, després de 1382, des de f. 56v al final); Madrid, Archivo Histórico Nacional 593-B, ff. 1-6v, després del 24-XI-1440 (Manid 2648): era el ms. de la Castellania d'Amposta; Perpinyà, Bibliothèque de la Ville, ms. 6518, ff. 26-29, s. XIV^{ex} (primera mà posterior a 1374, ff. 1-89 i 92-130; segona mà posterior a 1382, ff. 89r-91r): molt possiblement va pertànyer al Priorat de Catalunya. | ED. MOD. Cierbide (2002: 169-185, edita el ms. de Perpinyà). | BIBL. Bertran i Roger (1989).

57.2. [*Estatuts i establiments*] (a partir de 1176)

- Llatí > occità? > català

57.2.1. *Estatuts i establiments de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem* (anònim, s. XIV^{2/2} / fins a 1440)

- Comencen amb el privilegi del gran mestre Jobert (1176) i contenen estatuts fins a Juan Fernández de Heredia (1382, mss. de l'Arxiu de la Catedral i de Perpinyà), fins a Antoni de Fluvià (1428, ms. Tolosa) o fins al capítol presidit per Joan de Lastic (24-XI-1440, ms. Madrid).

MSS. Barcelona, ACA Lligall 686, ff. 1-8v, s. XIV^{ex}; Barcelona, Arxiu Catedral 1443, ff. 12v-59, s. XIV^{2/2} (després de 1373, fins al f. 56v; després de 1382, des del f. 56v al final); Madrid, Archivo Histórico Nacional 593-B, ff. 7-156, després del 24-XI-1440

(Manid 2648); Perpinyà, Bibliothèque de la Ville, ms. 6518, ff. 29-91, s. XIV^{ex} (posterior a 1374); Tolosa, Archives Départementales de la Haute-Garonne H-13, ff. 13v-118v, s. XV^{1/2}; Vaticà, BAV Vat. Lat. 3138, ff. 77-105 (fragment, ca. 1367). | ED. MOD. Cierbide (2002: 185-383, edita el ms. de Perpinyà). | BIBL. Bertran i Roger (1989).

57.3. [*Esguards, usos i costums*] (a partir de finals del s. XII)

- Llatí > occità? > català

57.3.1. *Esguards e usatges de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem* (anònim, s. XIV^{2/2})

MSS. Barcelona, ACA Lligall 686, ff. 9-22v, s. XIV^{ex}, ff. 31-45v, posterior a 1482; Madrid, Archivo Histórico Nacional 593-B, ff. 17-24v, després del 24-XI-1440 (Manid 2648), Perpinyà, Bibliothèque de la Ville, ms. 6518, ff. 92-130, s. XIV^{ex} (posterior a 1374), Tolosa, Archives Départementales de la Haute-Garonne H-13, ff. 119-157, s. XV^{1/2}. | ED. MOD. Cierbide (2002: 384-462, edita el ms. de Perpinyà). | BIBL. Bertran i Roger (1989).

57.4. [*Relació de mestres de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem*] (fins a 1353)

- Llatí > català
- Dues de les compilacions catalanes porten, abans dels components bàsics (57.1-57.3), una llista dels mestres (57.4) des del fundador Gerard fins al gran mestre Ramon Berenguer (1365, ms. de Perpinyà) o fins a Joan de Lastic (1437, ms. Tolosa). Cierbide (2002) no determina l'original d'aquestes llistes biogràfiques, que suposem llatí; els resums biogràfics s'acaben amb el «maestre Dorde de Goson» el 1353, i després s'actualitzen afegint-hi només els noms (Cierbide 2002: 83 i 133).

57.4.1. *Relació de mestres* (anònim, s. XIV^{ex} / després de 1437)

MSS. Perpinyà, Bibliothèque de la Ville, ms. 6518, ff. 1-5v, s. XIV^{ex} (posterior a 1374); Tolosa, Archives Départementales de la Haute-Garonne, H-13, ff. 2v-7v, s. XV^{1/2}. | ED. MOD. Cierbide (2002: 127-133).

57.5. [*Història de la fundació de l'orde de Sant Joan de Jerusalem*]

- Llatí > català
- La compilació del manuscrit de Perpinyà porta, després de la *Relació de mestres* (57.4), la història de l'orde, i la butlla en llatí de Climent VI confirmant l'orde i la de Bonifaci VIII en català confirmant la Regla (57.1.1). La història comprèn des de la llegendària fundació de l'Hospital de Sant Joan en temps de Juli Cèsar fins a la conquesta de Jerusalem i el privilegi de Godofred de Bouillon. Cierbide (2002) no determina l'original d'aquesta *Història*, que suposem llatí.

57.5.1. *Fundació de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem* (anònim, s. XIV^{ex})

MS. Perpinyà, Bibliothèque de la Ville, ms. 6518, ff. 17-25, s. XIV^{ex} (posterior a 1374).

| ED. MOD. Cierbide (2002: 155-169).

58. HUG DE BALMA (OCarth)

58.1. *De triplici via ad sapientiam et divinorum contemplationem / Viae Sion lugent / Theologia mystica* (1289-1297: Ruello & Barbet 1995: 12)

• Llatí > català

58.1.1. *Llibre de tres vies ordenades per muntar a vera saviesa / Llibre de vie Sion* (anònim, s. XV)

▪ En algun manuscrit llatí i en el català, atribuït a Humbert de Balma.

MS. El Escorial N.I.16, ff. 101v-160r, s. XV^{1/2} (Manid 1415). | INÈDIT en gran part. ED

MOD. (fragments): Requesens (2007: taula i pròleg).

59. HUG DE DIGNE [HUG DE BARJOLS] (OFM)

59.1. Obra no identificada

• Llatí? > català

• Hug de Digne és conegut també com a Hug de Barjols, de Narbona o de Montpellier. Era germà de santa Doucelina, predicador i profeta, proper a ambients joaquimites i dels *fraticelli* (Carozzi 1975, Paul 1975a i 1975b, *DS*: VII, 875-879).

• El manuscrit de la traducció catalana atribueix l'obra a Hug de Barjols. L'obra no es correspon a cap de les conegudes d'Hug de Digne. No sabem determinar si aquest breu tractadet de doctrina cristiana bàsica s'ha d'atribuir a Hug de Digne o no, ni quina és la llengua original (llatí o occità), o si es tracta d'una obra escrita directament en català i difosa sota el nom d'Hug de Digne. No hem pogut veure Ruiz (2008).

59.1.1. *Doctrina* (anònim, s. XIV)

▪ Podria no ser una traducció.

MS. Madrid, BN 6291, ff. 227r-230v, s. XIV^{2/2} (Manid 1913). | INÈDIT | BIBL.

Rodríguez (1967: 234, núm 106).

60. HUG DE SAINT-CHER (OP)

60.1. *Speculum Ecclesiae / Tractatus super missam seu Speculum Ecclesiae* (1251-1254)

• Llatí > català

• Alguns manuscrits atribueixen l'obra a Hug de Sant Víctor.

60.1.1. *Espill de la Santa Església sobre la missa* (anònim, 1493)

▪ L'imprès, fet a requesta de «mestre Nicolau d'Àgrede, aragonès», atribueix l'obra a Hug de Sant Víctor. Abans del *Speculum* hi ha les oracions llatines que diu el sacerdot quan es vesteix (ff. 1-3r); després del *Speculum* hi ha cinc obretes en general de caràcter litúrgic, amb tota probabilitat traduïdes del llatí: unes *Qüestions del sacrifici* [de la missa] (ff. 27-28), *Dotze articles de la santa fe cathòlica* (f. 29), *Del testament que féu Jesucrist penjat a la creu* (f. 29; → 0.46), [Preguntes sobre la litúrgia] (f. 29-36) i finalment *De les VII ordes eclesiàstiques* (f. 36).

IMPR. Càller, Salvador de Bolonya, 01-X-1493 (Manid 1862): Mallorca, Pública, Sig. Bib. Inc. 566, ff. 1 + 3v-27 (colofó al f. 36). | INÈDIT | BIBL. Rubió i Balaguer (1984 [1949]: 381), Wittlin (1998b).

+ Hi ha un manuscrit del s. XVI que també conté una versió catalana del *Speculum*, no se sap si de la mateixa (Florència, Laurenziana, Ashburnham 864, BETA Manid 4116).

61. HUG DE SANT VÍCTOR (OSA)

61.1. *Soliloquium de arrha animae* (abans de 1141)

• Llatí > català

61.1.1. *De l'arra o dot de l'ànima* (Antoni Canals, 1396-1406)

MS. Barcelona, BC 41, ff. 1-25r, s. XV^{1/2} (Manid 1099). | ED. MOD. Rubió i Balaguer (1910), Riquer (1935: 121-171). | BIBL. Riquer (1935: 24-27), Hauf (1997).

62. HUNAYN IBN ISHĀQ

62.1. *Kitāb adab al-falāsifa* → 0.33.

63. IACOPPO DELLA LANA → 33.1.1 +

64. INNOCENCI III

64.1. *Commentarium in septem psalmos poenitentiales* (1216)

• Llatí > català

64.1.1. *Exposició de la postil·la de papa Ignocent tercer sobre los VII salms penitencials* (Joan Romeu, 1382-1404)

MS. Barcelona, BU 70, ff. 1-[176], probablement abans de 1404 (Martí 1999: I, 36) (Manid 1586). | ED. MOD. Martí (1998: II). | BIBL. Coll (1949), Wittlin (1991: 42), Martí (1998: I; pàgina per a la datació: 36).

+ El manuscrit 1031 de la Biblioteca de Catalunya conté una altra traducció dels salms penitencials, «los .vii. salms penitencials en pla» (ff. 194v-197v). Aquest manuscrit recull, entre altres, comentaris de Pere Rius al salm «Miserere mei» (vegeu Reinhart & Santiago-Otero 1986: 280-283) i l'obra *Flor dels salms* (→ 0.32 +).

64.2. *De miseria humanae conditionis* (1194-1195)

- Llatí > català

64.2.1. *Llibre del plant de l'hom / Del plant e de la misèria del món* (anònim, abans de 1444: Llobet 2002: 705)

MSS. Barcelona, BC 77, ff. 163-237, s. XV (Minervini 1996: 23) / s. XV^{2/3} (Biteca) (Manid 1198); Barcelona, BU 75, ff. 128-155, després de 1461 (Manid 1199). | ED. MOD. Minervini (1996). | BIBL. Bohigas (1955), Minervini (1994).

65. ISAAC DE NÍNIVE (monjo nestorià)

65.1. *De accessu animae ad Deum / De contemptu mundi* (s. VII, siríac; s. XIII-XIV, llatí)

- Siríac > grec > llatí > català
- Ensenyament sobre la vida monàstica, editat com *De perfectione religiosa*.

65.1.1. *Llibre d'Isac* (anònim, abans de 1373)

- Maria de Castella posseïa la traducció catalana (inventari de 1458), potser per mitjà dels monjos de Montserrat. La traducció castellana més antiga la va acabar l'ermità de Montserrat Bernat Boïl a Sant Cugat el 1484. La traducció catalana i les dues castellanes contenen errors comuns (Janeras 2007: 270).

MSS. El Escorial N.I.16, ff. 1r-66r, s. XV^{1/2} (Manid 1415); Barcelona, BU 148, ff. 119v-121v, s. XVI^{2/2}, fragmentari (Manid 2040); Sevilla, Colombina 5-3-42, ff. 1-185, s. XV (Manid 2779). | INÈDIT | BIBL. Bohigas (1955: 364), Janeras (2007; pàgina per a la datació: 259), Requesens (2007: 596).

65.1.2. *Regles de l'abat Isac* (anònim, s. XIV-XV)

- Florilegi de 50.1.1.

MSS. El Escorial N.I.16, ff. 66r-70r, s. XV^{1/2} (Manid 1415); Barcelona, BU 148, ff. 121v-127v, s. XVI^{2/2} (Manid 2040). | INÈDIT.

66. JACOBO DE LAS LEYES

66.1. *Flores de derecho / Suma* (abans de 1252?)

- Castellà > català

- S'ha documentat a Jacobo de las Leyes o Jacobo (de) Junta a partir de 1267 al servei d'Alfons el Savi, per al qual va treballar, sembla, en la redacció de les *Partidas* (Pérez Martín 1993-1994). Abans d'aquesta etapa no es coneix amb certesa la seva biografia (Pérez Martín 1998-1999: 248). Segons Pérez Martín (1993-1994), podria ser d'origen italià i es diria Giacomo Giunta. La forma Jacobo Ruiz és un error de lectura. A partir de 1267 se'l documenta com a jutge del rei Alfons, recol·lector de rendes i encarregat del repartiment de Múrcia. Com a ambaixador va entrar en contacte amb Jaume I el 1271 (i va rebre en donació l'alqueria de Favarella, al terme de Castalia) i el 1274, i va demanar ajuda a Pere II el 1278 contra la revolta sarraïna (Pérez Martín 1993-1994: 294-305). L'obra està dedicada a «don Alfonso Fernandez fiyo del muy noble & bien aventurado sennor don Fernando, por la gracia de Dios, rey de Castiela & de Leon»; s'ha considerat que aquest infant era el futur rei Alfons X, i llavors l'obra seria anterior a 1252, però Pérez Martín (1998-1999) defensa que s'adreça al fill natural del rei Alfons. Vegeu també Brocà (1918-1926: 349), Ureña & Bonilla (1924), Gibert (1993-1994), Torres Fontes (1993-1994), Roudil (1993-1994).

66.1.1. *Flor de lleis* (anònim, 1290-1310)

- Aquesta versió substitueix el pròleg original (amb la dedicatòria a Alfonso Fernández) per una breu introducció.

MSS. Barcelona, Advocats M-2, ff. 67v-106, s. XV (Manid 1014); Madrid, BN 865, ff. 29-76, s. XIV (Biteca) / XIII^{ex}-XIVⁱⁿ (Claret [1927]: 31) (Manid 1823); Palma de Mallorca, Arxiu del Regne, còdex 17, ff. 26v-42, s. XIV (Manid 2367). | ED. MOD. Claret (1927). | BIBL. Roudil (2000).

67. JAUME I

67.1. *Fori domini Iacobi* (abans de 31-III-1261)

- Llatí > català
- La primera redacció d'aquest corpus jurídic estava limitada a la ciutat de València: els *Costums de València* promulgats entre el 15 d'octubre i la primera meitat de desembre de 1238 (Garcia Edo 1999). La seva elaboració havia estat atribuïda al jurista aragonès Vidal de Canyellas, però ara es creu que s'ha d'atribuir a Pere Albert (→ 98) (Garcia Edo 2008a: 118-138). Aquesta redacció va ser reelaborada i augmentada, i jurada pel rei Jaume I el 8-IV-1261. De la redacció llatina dels *Fori* només es conserva un manuscrit (València, Arxiu de la Catedral 146, 1301-1341).

67.1.1. *Furs de València* (anònim, abans del 31-III-1261)

▪ Com testimoniat el manuscrit perdut de Benifassà, la traducció catalana dels *Furs* ja s'havia acabat de copiar el 31-III-1261. Els manuscrits presenten diverses versions actualitzades (per a col·leccions posteriors, vegeu Colón & Garcia 1970-1999: I, 75-77).

MSS. Barcelona, BC 137, ff. 1-120v, s. XIV^{ex}-XVⁱⁿ (Manid 1602); El Escorial Y.II.20, ff. 1-164, s. XIV^{ex}-XVⁱⁿ (Manid 1162); Madrid, Real Academia de la Historia, col. Salazar y Castro 9/1125, ff. 9-r-v + 1-95v, s. XIV^{2/2} (Manid 2181); València, Arxiu de la Catedral 55, ff. 1-286, s. XIV-XV; València, Arxiu Històric Municipal, caixa 1-2, còdex 1-2, ff. 1-124, s. XIV^{1/2} (posterior a 1329) (Manid 2182); València, *olim* Convent de Montesa, *olim* monestir de Benifassà (ms. perdut), 31-III-1261 (Manid 2183). | IMPR: València, Lambert Palmart, 1482 (Manid 1601): Barcelona BC 2-V-17 (a), ff. 1r-276r; València, Joan de Mey, 1547-1548 (Manid 2186): Madrid, Palacio III/3956, vol. I, ff. *i-[*vi]v + 1-261v. | ED. MOD. Colón & Garcia (1970-1999), Colón & Garcia Edo (2007: X-XI). | BIBL. Garcia Edo (1999), Colón & García (2002: IX), Garcia Edo (2003: 83-97), Colón & Garcia Edo (2007: X), Garcia Edo (2008a: 115-139), Garcia Edo (2008b: 242-251).

68. JAUME III DE MALLORCA

68.1. *Leges palatinae* (1337)

- Llatí > català > aragonès
- Les ordinacions reials de Mallorca van ser promulgades per Jaume III el 9-v-1337. Es conserven al manuscrit Brussel·les, Bibliothèque Royale, Albert I 9169, el qual molt possiblement va viatjar amb el rei, que fugia de Mallorca, fins a França; del rei Felip V va passar després a mans de Felip l'Atrevit duc de Borgonya (Pérez Martínez 1991: **V** i 19, amb bibliografia, edició, traducció i facsímil).

68.1.1. *Ordinacions fetes per lo senyor En Pere terç rey d'Aragó sobre lo regiment de tots los officials de la sua cort / Ordinacions de la casa i cort* (Mateu Adrià, 8-x-1344)

- El manuscrit de la BU de València permet resseguir el procés de construcció del text: les ordinacions van ser promulgades el 8-x-1344, i es corresponen a la traducció de les *Leges Palatinae*, comunament atribuïda al protonotari Mateu Adrià, amb alguns afegits deguts a la pràctica local. A partir d'aquest moment, fins possiblement el 1357 (que és quan el rei n'encarrega una còpia), el manuscrit segueix viu amb afegits i correccions, també autògrafes per part del mateix rei Pere III. A la part inicial de 1344 (ff. 1-150) de mà de Mateu Adrià s'afegeix en un segon moment la normativa

relativa a la coronació (ff. 157-183), aquesta possiblement deguda a Guillem Ponç (Gimeno Blay 2006: 71). Segons Schena (1983: 30-31, 40-42) i Schena & Trenchs (1990: 117-118), el manuscrit Madrid BN 959 porta la primera versió de la traducció, precedent a la del manuscrit de València, ja que coincideix perfectament amb les *Leges Palatinae* i encara presenta la datació d'aquestes («dades en la ciutat sots nostra bula de plom VII idus may de 1337») i no la de les *Ordinacions* («Data Barchinone quinto decimo kalendas novembris, anno Domini millesimo trecentesimo quadragésimo quarto»). La traducció castellana es troba al manuscrit d'El Escorial h.II.10. Segons Riera (1989a: 707), la traducció aragonesa prové de la catalana.

MSS. Barcelona, ACA, Mss. miscel·lanis 27, ff. 48-118v, s. XVI (Manid 2487); Barcelona, ACA, Cancelleria Reg. 1529 (2ª part), 1783, còpia de José Serra y Sánchez (Manid 2490); Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat, B-49, ff. 1-141, s. XVIIⁱⁿ (Manid 2442); Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat, B-78, ff. 2-123v, després de 1479 (Manid 2444); Barcelona, Ateneu 5, s. XIV^{ex}-XVⁱⁿ (Manid 1346); Barcelona, BC 982, ff. 1-109, s. XV (Manid 1348); Cagliari, Archivio di Stato, Manoscritti di biblioteca 1, s. XIV^{2/2}-XV^{1/2} (Manid 2492); El Escorial h.II.9, ff. 1-3 + 1-133, ca. 1560 (Manid 2085); Madrid, BN 959, ff. 1-86v (s. XV) + 87-143v (s. XVI^{ex}-XVIIⁱⁿ) (Manid 1349); Madrid, BN 996, ff. 1-3 + 1-112, s. XVII (Manid 2069); Madrid, BN 6108, ff. 1-6 + 1-289, 1806 (Manid 2484); Madrid, BN 10437, ff. 2-3v + 1-120v, s. XVII^{1/2}? (Manid 2483); Madrid, BN 10629, ff. 1-2v + 1-115, s. XVI (Manid 1480); Madrid, BN 17467, ff. 2-173v, 1783 (Manid 2490); Madrid, Lázaro Galdiano 414, ff. 1-119v, s. XVI^{2/2}-XVII^{1/2} (Manid 2486); Madrid, Real Academia de la Historia, Salazar y Castro 9/999, ff. A-Ajv + 1-87v, s. XVI (Manid 1986); Madrid, Real Academia de la Historia, Salazar y Castro 9/5109, ff. 1-4 + 1-243, s. XVI^{2/2} (Manid 2481); Madrid, Real Academia de la Historia, Salazar y Castro 9/5550, ff. 9v + 1-15 + 23v-33 + 34v-45v + 50-54, s. XVII (Manid 2493); Madrid, Real Academia de la Historia, Salazar y Castro 9/5567, ff. 1-138, s. XVII (Manid 2482); Madrid, Real Academia de la Historia, Salazar y Castro 9/5899, ff. 2-3 + 1-71, 1780-1810 (Manid 2491); Palma de Mallorca, Biblioteca March 91-V3-6, ff. 1-95v, s. XIV^{2/2} (Manid 1347); París, BNF Esp. 8, ff. 1-7 + 1-124v, 12-x-1461 (Manid 1049); París, BNF Esp. 62, ff. 3-4v + 1-114v, ca. 1382 (Samaran & Marichal 1981: IV.1, 269) / s. XV (Manid 1085); París, BNF Esp. 63, ff. 4-5 + 1-68v, s. XV^{med} (Manid 1351); París, BNF Esp. 64, ff. 1-30v, s. XV (Manid 1798): és un extracte; París, BNF Esp. 98, ff. 2 + 1-107, 6-v-1412 (Manid 1350); París, BNF Esp. 99, ff. 2 + 1-128v, s. XIV^{2/2} (Manid 1345); París, BNF Esp. 100, ff. 1-177, s. XVII

(abans de 1661) (Manid 2488); València, Arxiu del Regne, Real Cancelleria 622, ff. 1-15 + 1-222, 31-v-1419/1430 (Roca Traver 1947) / s. XVI-XVII (Schena 1983) (Manid 2224); València, BU, ms. s. n. ff. 1-183 (Gimeno Blay 2006: 69-83): és el manuscrit de presentació. | ED. MOD. P. de Bofarull (1857, V), Gimeno & Gonzalbo & Trenchs (2009). | BIBL. Roca Traver (1947), Sevillano (1950), Sevillano (1972), Schena (1983), Schena & Trenchs (1990), Pérez Martínez (1991: 65-66), Gimeno Blay (1994: 58-59), Gimeno Blay (2006: 69-83).

69. JAUME DE CÈSSULIS (OP)

69.1. *Liber de moribus / Moralisatio super ludum scacchorum / De moribus hominum et de officiis nobilium super ludo scacchorum* (abans de 1300)

69.1.1. *Llibre dels escacs ordenat per frare Jaume de Cèsules d'orde dels frares prebicadors qui aquell componé*

69.1.2. *Llibre sobre el joch dels escacs de les costumes e oficis dels nobles*

JAUME DE MILÀ (OFM) = 26.5.

70. JAUME DE VORÀGINE O VARÀGINE (OP)

70.1. *Flos sanctorum / Legenda aurea sanctorum* (1261-1266)

- Llatí > català > (només la vida de Cosme i Damià) sicilià
- L'obra de Jaume de Voràgine (o Varazze), arquebisbe de Gènova, va ser de les més difoses a l'edat mitjana (eds. Graesse 1845/1890, Maggioni 1998, Levasti 2000): compta amb més de mil manuscrits (Fleith 1991) i va ser traduïda a gairebé tots els idiomes europeus. Primer va tenir un finalitat didàctica per a les escoles dominicanes i la universitat de París; en sortir d'aquest cercle, es va anar modificant, fos perquè el recull no es copiava sencer, fos perquè se li afegien altres llegendes hagiogràfiques (fins a un centenar), sovint de caràcter local. Vegeu també Fleith (2001).

70.1.1. *Flor dels sants / Llegenda aurea (Vides de sants rosselloneses)* (anònim, s. XIII^{3/3})

- La versió catalana depèn d'una branca que sembla originada a París (Fleith 1990: 46-47). S'havia afirmat amb dubtes que la versió occitana depenia de la catalana (Corominas 1977, basant-se en un estudi molt anterior); ho ha mantingut Brunel (1976), suposant que el text català procedeix de Cuixà. Encara falta un estudi de la tradició manuscrita que mostri les relacions entre els diferents testimonis, la seva composició i si ens trobem davant d'una o més traduccions. Tampoc hi ha una edició

crítica completa: Maneikis & Neugaard (1977) editen P (BNF Esp. 44) amb variants de B (BUB 713) i Rebull (1976) edita V (Vic, Capitular c. 164 L) amb variants de B. Posteriorment s'han localitzat altres manuscrits, alguns de gran dimensió (cf. Wittlin 2003). A part dels fragments, molts dels testimonis són antològics i presenten la integració d'altres llegendes no sempre provinents de la *Legenda aurea*. La vida dels beats Cosme i Damià es va traduir del català al sicilià (Pagano 2004).

MSS. Barcelona, ACA Ripoll 113, fragmentari, s. XIV^{1/2} (Manid 1308); Barcelona, ACA, fragments de còdexs, carpeta 14, n. 273, ff. 1r-v, s. XV (Manid 2434); Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat B-109 (b), ff. 1-3v, s. XV? (Manid 2439); Barcelona, BU 713, ff. 1-286v, s. XIV^{1/4} (Brunel 1976: 228-231) (Manid 1900); El Escorial M.II.3, ff. 46v-49, 53v-69, 90-113v, 119v-121, 122-129, s. XV^{1/3} (Manid 1131); El Escorial N.III.5, ff. 1-2 + 1-241, s. XIII^{ex}-XIVⁱⁿ (Manid 1897); Girona, Arxiu Municipal N. Ing. 35, ff. 1r-v, s. XV^{1/2} (Manid 2252); Madrid, Real Academia de la Historia 88, ff. 24-225v, s. XIV^{2/2} (Manid 2267); Montserrat 1152 (IV), f. 1, s. XIV (Manid 1898); Nîmes, Archives Départementales du Gard 1 F 83, fragmentari, s. XIV^{1/2} (Manid 2169); París, BNF Esp. 44, ff. 1-261v, s. XIV (Manid 1899); Puigcerdà, A. Deulofeu, fragmentari, s. XV^{1/2} (Manid 1903); València, Catedral 106 (Wittlin 2003: 126), ff. 43-60, s. XV (Manid 1439); Vic, Episcopal 174, s. XIV (Massò 1902: 243) / s. XV^{1/2} (Brunel 1976: 241) (Manid 1901); Vic, Episcopal, fragment 228, ff. 1-2v, s. XV^{1/2} (Manid 1058). | IMPR: Barcelona, Joan Rosenbach, 1-II-1494 (Manid 1902); Madrid, BN I-2000; Lió/València?, ca. 1490-1494? (García Craviotto 1989-1990: I, ítem 3110) / 1496? (Vindel 1945-1951: III, ítem 67) (Manid 2206); Barcelona, Seminari Inc. 58; Barcelona, Carles Amorós, 1519-1920 (Manid 2648); Ripoll, Lambert Mata R. 456; Barcelona, Carles Amorós, 1524 (Manid 2087); Barcelona, BU B-58/2/12; Barcelona, Carles Amorós, 1-IX-1547 (Manid 2088); Barcelona, BC 10-VI-17; s.l. abans de 1546 (Manid 2352); Ripoll, Lambert Mata R. 206; Barcelona, Jaume Cendrath, 1576 (Manid 2089); Madrid, BN R-12104. | ED. MOD. Rebull (1976), Maneikis & Neugaard (1977). | BIBL. G. Brunel (1976), Corominas (1977, dins Maneikis & Neugaard, pp. IX-XXII), Dunn-Lardeau (1986), Fleith (1990), Wittlin (2003), Pagano (2004).

+ També s'ha considerat una versió de la *Legenda aurea* el fragment de l'Arxiu Capitular Cod. 178, Fragments 1 número 2 (ed. Baucells 1983: 184-185; Manid 1858), que tracta de «lo pujament de la Verge Maria al cel», però de fet és un fragment d'una obra assumpcionista (cf. BC 451, ff. 69v-73, Manid 1141). Aquest breu fragment no s'ha de confondre amb el fragment conservat a l'Arxiu Capitular, Cod. 178, Fragments 1 número

5, ff. 5-13, s. XIV^{med} (ed. Baucells 1983: 179-183; Manid 1916) que tracta igualment de l'assumpció de la Verge i sí que procedeix de les *Vides de sants* (ed. Maneikis & Neugaard 1977: III, 190-196).

+ D'acord amb Barnett (en premsa), la col·lecció de miracles marians del manuscrit 6 de l'Arxiu Capitular de Barcelona conté algunes versions procedents de la *Legenda aurea* (però diferents de les editades a Maneikis & Neugaard 1977) i altres de les *Vitae Patrum* (→ 0.56).

+ Vegeu també *Vida de sant Jeroni* → 40.1.1.

71. JEAN GERSON

71.1. *Monotessaron* (1420)

- Llatí > català

71.1.1. *Monotessaron* (anònim, abans de 1524)

- Traducció del capítol 136 al 149, corresponents a la passió de Crist.

IMPR. Barcelona, Carles Amorós, 1524 (Manid 2087): Barcelona, BU B-58/2/12;

Barcelona, Carles Amorós, 01-IX-1547 (Manid 2088): Barcelona, BC 10-VI-17, ff. 2-

15; Barcelona, Jaume Cendrath, 1576 (Manid 2089): BN R-12104, ff. 5r-9r prel. |

INÈDIT.

+ En època medieval s'atribuïa a Gerson l'oració *Les Trois belles verités*, de la qual n'hi ha diverses versions en català. No es troba entre les obres de Gerson, però és possible que sigui un extracte, per exemple d'alguns dels sermons amb la *divisio* en tres veritats. | MSS. Barcelona, BC 480, f. 7r, s. XV (Manid 1096); Londres, BL Add. 18193, f. 145r-v, s. XV (posterior a 1461) (Manid 1185); Morella, Arxiu Arxiprestal, fulls sobrats, s. XV (Manid 2276). | ED. MOD. Colón (1960: 183, versió de Morella, i 187-189, versió de BC 480). | BIBL. Colón (1960: 31-32).

72. Sant JERONI

72.1. *Epistula ad Damasum* ?

- Llatí? > català

72.1.1. *Lletra tramesa al papa Damasco per sant Jerònim doctor* (anònim, ?)

- Obra sense identificar. Copiada abans d'una traducció dels salms (→ 0.32.2.). No sembla correspondre a cap de les epístoles de sant Jeroni al papa Damas, siguin les autèntiques o les de dubtosa atribució.

MS. València, Catedral ms. 106, f. 1r-v, s. XV (Manid 1439). | INÈDIT | BIBL. Rubió i Balaguer (1984 [1951]: 388).

72.2. *Epistola ad Eustochium de custodia virginitatis* (384 dC)

- Llatí > català
- És la famosa epístola 22 de sant Jeroni a Eustoqui, filla de la vídua Paula, les seves dues principals deixebles.

72.2.1. *Epístola que sant Jerònim tramès a santa Eustoqui filla de santa Paula* (anònim, s. XIV)

MS. Tarragona, Pública, Santes Creus 49, ff. 125v-135r, s. XIV^{ex}-XV^{1/2} (Manid 1150). | ED. MOD. J. de Bofarull (1908). | BIBL. Rubió i Balaguer (1984 [1951]: 388).

72.3. *Scala celi*

- Llatí? > català > castellà?
- L'atribució a sant Jeroni procedeix del títol de la traducció, però l'obra és d'autor desconegut. No es troba entre les de sant Jeroni ni es correspon amb el tractat de sant Joan Clímac (ca. 525 – ca. 606) —originàriament en grec i traduït al llatí per Angelo Clareno (1300-1305) i després per Ambrogio Traversari (1431) (Wohlmuth 2004)— anomenat *Triginta gradus* i també *Scala celi*, encara que ho podria semblar perquè la rúbrica catalana parla de «XXX graons». Tampoc es pot identificar amb una altra *Scala coeli* molt difosa, la de Joan Gobi *junior* (1323-1330), que és un recull d'exemples (DLF: 785-786) aprofitat a la versió castellana de *Los siete sabios*, ni amb la *Scala celi* de Guigo cartoixa (Rhodes 1981). En conseqüència no es pot descartar que sigui una obra original.

72.3.1. *Escala per pujar al cel / Escala que lo sant doctor mossènjer sant Jeroni ordonà e escriví en la qual escala ha XXX graons* (anònim, s. XIV-XV)

- Aquesta obra també es conserva en castellà en dos manuscrits (El Escorial L.II.10, 1440-1460, BETA Manid 1585, i Madrid, Real Academia de la Historia, Cortes 213, XV^{2/2}, BETA Manid 2285) i un incunable (Sevilla, 15-III-1496, BETA Manid 3003), amb tres edicions posteriors, entre 1505 i ca. 1540-1560 (Rhodes 1981, Griffin 1983). Les relacions entre la versió castellana i la catalana no han estat estudiades ni són evidents: una dependria de l'altra, és clar, en el cas que no existís un original llatí (com creuen Rhodes i Griffin, ignorant que existeix el text català). La versió catalana presenta un pròleg més llarg, més citacions d'autors i una sintaxi de la frase més distesa, possibles indicis de la seva prioritat.

MS. Barcelona, BC 77, ff. 108-165, s. XV^{2/3} (Manid 1198); Barcelona, BC 710, ff. 1-45v, s. XV, acèfal (Manid 1789); Barcelona, *olim* Arxiu Palau Requesens III (ms. perdut, reproducció fotogràfica a la BC), ff. 62v-91v, s. XV (Manid 1335). | INÈDIT | BIBL. Rubió i Balaguer (1984 [1951]: 388).

+ Vegeu també *Epístola sobre la mort de sant Jeroni* → 40.1.

73. JERONI DE SANTA FE

73.1. *Contra Judeos* (1413-1414)

- Llatí > català

- L'obra original és una redacció de les tesis defensades per Jeroni de Santa Fe a la disputa de Tortosa (1413-1414). És dubtós que Jeroni de Santa Fe sigui «el redactor material d'aquest text» (Riera 1989b: 227). Per a la seva difusió, vegeu Reinhart & Santiago-Otero (1986: 182-184).

73.1.1. *Tractat en què es prova que Messies és vengut* (després de 1413-1414)

MS. Barcelona, *olim* Arxiu Palau Requesens XV (ms. perdut des de la guerra civil, fragment copiat d'un còdex de la col·legiata de Roda d'Isàvena), ff. 18-53, s. XIV (Manid 1166). | ED. MOD. Villanueva (1851: XV, 336-353, només edita els capítols 1, 2 i el principi del 3 de la primera part). | BIBL. Riera (1898b: 225-228).

JOAN DE CAULIBUS = 26.4.

74. JOAN DE GAL·LES (OFM)

74.1. *Breviloquium de virtutibus antiquorum principum et philosophorum* (1265-1275)

- Llatí > català

74.1.1. *Breviloqui o breu parlament dels antics prínceps e filososfs* (anònim, abans de 1458: Toledo 1961: 50)

MSS. Barcelona, Bones Lletres 3-I-7 (ms. perdut, reproducció fotogràfica a la biblioteca), ff. 1-12v, s. XV^{1/2} (Biteca) / s. XVⁱⁿ (anotació de Pere Bohigas al catàleg) (Manid 1943); Barcelona, BC 48, ff. 1-67v, s. XV^{ex} (Manid 1906); Barcelona, BC 269, ff. 1-63, s. XV (Manid 1905); Barcelona, BC 2012, ff. 18-42v, s. XV^{2/2} (Manid 1842); Barcelona, *olim* Arxiu Palau Requesens VII (ms. perdut), ff. 1-38v, s. XV (Manid 1907); Montserrat 1046, ff. 1r-41v, s. XV (Manid 1904). | ED. MOD. Norbert d'Ordal (1930). | BIBL. García Panadés (1983), Guardiola (1985), Guardiola (1989), A. Olivar (1988), Gudayol (2006).

74.2. *Communiloquium* (1265-1270)

- Llatí > català > aragonès > castellà

74.2.1. *Suma de col·lacions* (anònim, s. XIV^{3/4})

▪ La traducció aragonesa és un florilegi (*Rams de flores*, ed. Guardiola 1998) procedent de l'escriptori de Juan Fernández de Heredia, on s'hi va copiar entre 1385 i 1393 (Cacho 1999-2000: 248). Aquest florilegi i la versió castellana (*Suma de colaciones* o *Libro del gobernador*: BNM 12181) deriven d'un manuscrit pròxim al BC 265, segons Ramon i Ferrer (2006). Guardiola (1998) i Cacho (1999-2000) consideren que els *Rams* i el *Libro del gobernador* deriven d'una traducció aragonesa perduda que al seu torn hauria traduït del català.

MSS. Barcelona, BC 265, ff. 1-349v, s. XV (Manid 1909); Barcelona, BC 2008, ff. 1r-352v, València 08-III-1438 (Manid 1910); Barcelona, BU 92, ff. 1r-357v, s. XV^{med} (Manid 1908); València, Arxiu del Regne, Real Cancellería 660, ff. 1r-6r + 1 r-CCXXX, 1390?-1425? (Manid 2080). | ED. MOD. Ramon i Ferrer (1997) [no consultada]. | BIBL. Wittlin (1971), Leslie (1973), Guardiola (1989), Ramon i Ferrer (1993), Guardiola (1998), Ramon i Ferrer (2006).

75. JOAN DE ROCATALLADA (IOHANNES DE RUPESCISSA) (OFM)

75.1. *Liber secretorum eventum* (1349)

- Llatí > català

75.1.1. *Llibre dels grans esdeveniments* (anònim, després de 1349)

MS. Carpentràs, Inguimbertine, ms. 336, ff. 1-54v, s. XV^{ex}-XVIⁱⁿ (Manid 2261). | ED. MOD. Perarnau (1998b). | BIBL. Bohigas (1920-1922).

75.2. *Vade mecum in tribulatione* (1356-1357)

- Llatí > català

75.2.1. *Ve amb mi en tribulació* (anònim, entre 1356/1357 i 1370) (Perarnau 1993: 57-58)

- Traducció extractada.

MSS. Carpentràs, Inguimbertine, ms. 336, ff. 55-75v, s. XV^{ex}-XVIⁱⁿ (Manid 2261). | ED. MOD. Perarnau (1993). | BIBL. Bohigas (1920-1922), Pou i Martí (1996 [1930]).

76. JOAN GOBI *junior* (OP)

76.1. *De Spiritu Guidonis. Questionem inter Jobannem Gobi et spiritum Guidonis / Disputatio inter quemdam priorem ordinis praedicatorum et spiritum Guidonis* (1323)

- Llatí > català

76.1.1. *Aparició de l'esperit de Guido del Corvo / Tractat d'una disputa e demandes fetes per un prior dels frares de l'orde dels preicadors del covent de Bolunya ab l'ànima o esperit de Guido de Corvo ciutadà de Bolunya a XVI de setembre de l'any MCCCCXXXIII* (anònim, s. XIV-XV)

- Correspon a una versió amplificada de l'obra, que es reelaborava en difondre's (Mahiques 2001: 100; DS: VI, 543).

MSS. Barcelona, BU 17, ff. 105-127, s. XV^{1/2} (Cingolani 2006: 106) / s. XV (Miquel Rosell 1958: 20) (Manid 1128) / s. XV^{ex} (Miquel i Planas 1914a: 341) (Manid 1128). | ED. MOD. Miquel i Planas (1914a: 175-207). | BIBL. Miquel i Planas (1914a: 338-343), Mahiques (2001: 99-109), Mahiques (2005).

77. JOHN MANDEVILLE

77.1. *Voyage d'outremer / Roman sur les merveilles du monde / La Geste de sire Jean Mandeville / Le Livre de Mandeville* (1356)

- Francès > català > castellà

77.1.1. *Llibre de Joan de Mandevila* (anònim, abans de 1410, fragments)

- Es conserven nou fragments d'una versió catalana citats en dues obres de Claude Duret editades el s. XVII: *Histoire admirable des plantes* (París, 1605) i *Thrésor de l'histoire des langues de cest univers* (Cologne, 1613). Del text íntegre, perdut, se'n va fer una versió al castellà, impresa a València per Jorge Castillo el 1521 i en anys successius. Joan I s'havia interessat per l'original francès el 1380 (Rubió i Lluch 1908-1921: II, 221, 225), i hi ha dos inventaris que contenen un text català de l'obra (1410 i 1484), però no és possible assegurar si fan referència a la versió catalana conservada fragmentàriament o a una altra (el suposat document del rei Joan de 1395 que faria referència al *Purgatori de Sant Patrici* i al Mandeville no existeix; l'error té origen en Beer 1894/1970: 92 i Entwistle 1922: 251, cf. F. de Bofarull 1890). També existeix una versió aragonesa copiada en un bell manuscrit en pergamí (El Escorial M.III.7, s. XV, acèfal; BETA Manid 1523), potser a instàncies de Joan I (Riquer 1988: 152). Aquesta versió aragonesa és diferent a la catalana conservada i deriva, segons Rossebastiano (1997), de la versió francesa dita continental. La versió catalana conservada ha de dependre d'un manuscrit que contaminava la versió continental i la insular (veg. Riquer 1988 i Rossebastiano 1997, que no té present Riquer).

IMPR. París, N. Buon, 1605, fragments incorporat a la *Histoire admirable des plantes*, pp. 93, 162, 181 i 313, 249. Cologny, M. Berjon, 1613, fragments incorporats al *Thrésor de l'histoire des langues de cest univers*, pp. 122, 305 i 329, 525, 590, 608. | ED. MOD. Secret (1961: 480-483), Rossebastiano (1984), Riquer (1988). | BIBL. Entwistle (1922), Rossebastiano (1997), Riquer (1988; per a la datació: 152 i 162).

78. LEONARDO BRUNI D'AREZZO

78.1. *Comentaria tria de primo bello punico* (1418-1419)

- Llatí > italià > català

78.1.1. *Comentari a la primera guerra púnica* (Francesc Alegre, 15-VI-1472)

- Traducció de la versió italiana de Pier Candido Decembrio (Proyecto Boscán, reg. 988-989). En el pròleg Alegre diu que l'ha traduïda de la versió italiana feta pel mateix Bruni.

MSS. Barcelona, BU 85, ff. 1r-103v, posterior a 1472 (Manid 1358); Nova York, Hispanic Society, HC387/4327, ff. 2-5 + 1-72, s. XV^{ex} (Manid 1975); Ripoll, Arxiu Històric Comarcal, ms. 3, 10 f. | INÈDIT | BIBL. Riquer (1964: III, 249), Rubió i Balaguer (1984 [1951]: 370), Romano (1982).

78.2. *Comentarium in librum primum aconomicorum Aristotelis* → 14.1.1.

79. LEON BATTISTA ALBERTI

79.1. *Deifira* (entre 1423 i 1437)

- Italià > català
- *Deifira* i *Ecatonfilea* són les primeres obres d'Alberti impreses, amb el títol respectiu *In amoris remedium* i *De amore* (Pàdua, Canozzi, 1471), i es reimprimiren juntes o separades molt sovint (Grayson 1973).

79.1.1. *Deifira* (anònim, posterior a 1471)

- Cap dels testimonis manuscrits o impresos italians presents a l'edició de Grayson (1973) no s'ajusta al text català (Vilallonga 2007: 761).

MS. París, Arsenal 8307 (*olim* Belles-Lettres 5902), ff. 1-30v, s. XV^{ex}-XVIⁱⁿ (Manid 2738). | ED. MOD. Miquel i Planas (1908-1916 [1911]: III).

79.2. *Ecatonfilea* (entre 1423 i 1437)

- Italià > català

79.2.1. *Ecatonfila* (anònim, posterior a 1471)

▪ Cap dels testimonis manuscrits o impresos italians presents a l'edició de Grayson (1973) no s'ajusta al text català (Vilallonga 2007: 761).

MS. París, Arsenal 8307 (*olim* Belles-Lettres 5902), ff. 32-63, s. XV^{ex}-XVIⁱⁿ (Manid 2738). | ED. MOD. Miquel i Planas (1908-1916 [1911]: III).

80. LLEÓ DE NÀPOLS

80.1. *Historia de preliis Alexandri Magni* (952-968)

• Grec > llatí > català

• L'atribució a l'arxiprest Lleó, i l'afirmació que el text és traducció del grec, procedeix del pròleg de l'obra. L'obra de Lleó (*Nativitas et Victoria Alexandri Magni*) és una versió del relat en grec del Pseudo-Cal·lístenes (redaccióδ*), i va tenir una difusió extraordinària (Ross 1963: 47-65). Part d'aquesta difusió va produir la *Historia de preliis Alexandri Magni*, ja amb interpolacions, conservada en tres recensions: I¹ (abans de 1100), i derivant-ne per separat, I² (abans de s. XII^{med}) i I³ (s. XII^{ex}-XIIIⁱⁿ). Les tres recensions porten interpolada la *Collatio Alexandri Magni cum Dindimo* (→ 0.5) en la forma anomenada *Collatio III* (Ross 1963: 32).

80.1.1. *Història d'Alexandre* (anònim, s. XIV-XVⁱⁿ)

▪ Procedeix de la versió I³ (ed. Steffens 1975) de la *Historia de preliis* (Coll i Alentorn 1971-1972/1991: 357; Vela 1973). En català no hi ha pròleg (compareu l'incipit amb el text de Lleó: The Latin Library <http://www.thelatinlibrary.com/leo1.html>). Potser per això Rubió i Lluç (1910: 28) i Rubió i Balaguer (1984 [1951]: 369) van creure que era traducció de l'anomenat *Epítom de Juli Valeri* (s. IX), obra procedent de les *Res gestae Alexandri Macedonis* (s. IV), de Juli Valeri, que tradueix al seu torn el Pseudo Cal·lístenes (redaccióα). Segons Rubió i Balaguer, «el meu pare [Antoni Rubió i Lluç] va veure un manuscrit en poder del llibreter Andreu que contenia la versió en còpia anterior al 1458. Avui es troba a la Biblioteca de Catalunya (ms. 1560)». Els manuscrits 1560 i 1872 de la BC, copiats d'una mateixa mà, deuen ser parts d'un sol còdex. El manuscrit 1560 porta la *Història d'Alexandre*, però és incomplet: hi falta gairebé una tercera part de l'obra. El manuscrit 1872, acèfal (hi falten els set primers folis), porta extractes dels capítols corresponents al text de la *Història d'Alexandre* fins al final, separant amb calderons la part corresponent a cada paràgraf de la *Història d'Alexandre*; sembla, doncs, que es tracta d'una taula de continguts del manuscrit 1560. Vela (1973: 45-48), en canvi, creu que el text abreujat del manuscrit 1872 no està fet directament a partir del text del manuscrit 1560, sinó d'una altra còpia de la

traducció catalana, de la qual derivarien els dos manuscrits per separat, com si fossin edicions diferents d'un mateix text. Els primers capítols estan molt més abreujats que els últims (Vela 1973: 40). Aquesta traducció no s'ha de confondre amb 106.1.

MSS. Barcelona, BC 1560, ff. 1-188v, s. XIV^{ex}-XVⁱⁿ, incomplet (Manid 1436); Barcelona, BC 1872, ff. 1r-33v, s. XIV^{ex}-XVⁱⁿ, acèfal (Manid 1437). | ED. MOD. Vela (1973: edita els dos manuscrits). | BIBL. Rubió i Lluch (1910: 28), Rubió i Balaguer (1984 [1951]: 368-369), Vela (1973), Coll i Alentorn (1971-1972/1991: 357).

81. LLORENÇ DE BLOIS (OP)

81.1. *Somme le roy* (1280)

- Francès > occità > català (versions 81.1.1 i 81.1.2)

Francès > català (versió 81.1.3)

81.1.1. *Llibre de vicis i virtuts*, versió 1 (anònim, abans de 1368: Wittlin 1983: 409)

- Grup de manuscrits pròxim al manuscrit occità BAV Lat. 4799 (Wittlin 1983). Wittlin (1983: 413) proposa l'existència de tres traduccions independents, dues (81.1.1 i 81.1.2) fetes a partir d'una versió occitana, i una tercera (81.1.3) derivada d'un text francès contaminat. La comparació dels textos fa pensar més aviat en diverses redaccions d'una sola traducció.

MSS. Barcelona, ACA Sant Cugat 39 (Sant Cugat 34, segons Wittlin 1983: 406), ff. 1r-132r, s. XIV^{1/2} (Manid 1248); Barcelona, BC 720, ff. 1-12, s. XVⁱⁿ (Manid 2313); Barcelona, BC 740, ff. 1r-87v, s. XIV^{1/2} (Manid 1620); Barcelona, BC 2009, ff. 1-138, abans de 1473 (Manid 1623); París, BNP Esp. 247, ff. 7-181, s. XIV^{3/3} (Manid 1622). | INÈDIT | BIBL. Wittlin (1983).

81.1.2. *Llibre de vicis i de virtuts*, versió 2 (anònim, s. XIV)

- Versió a través de l'occità. Grup de manuscrits semblant a la còpia editada per Bartsch (Wittlin 1983).

MSS. Barcelona, Arxiu Capítular, còdex núm.74, ff. 1r-121v, s. XIV^{4/4} (Manid 1621); Madrid, BN 6291, ff. IIr-IIIv + 1-110r, s. XIV^{2/2} (Manid 1913). | INÈDIT | BIBL. Wittlin (1983).

81.1.3. *Llibre de vicis i de virtuts*, versió 3 (anònim, s. XIV)

- Conté interpolacions del *Miroir du monde* (Wittlin 1983: 414).

MS. Nàpols, Nazionale I-G-43 (Manid 1958). | INÈDIT | BIBL. Wittlin (1983).

ALTRES MSS. Vic, Episcopal, ms. 269, ff. 73 i 78, s. XIV^{ex}, fragment. | BIBL. Martínez (2005).

LOUIS D'AUXERRE → 116.

82. Frate LUCA

82.1. Comentari a Valeri Màxim → 121.1.1.

83. LUCA MANNELLI (OP)

83.1. *Tabulatio et expositio Senecae* (1347-1352)

- Llatí > català
- Florilegi de diverses obres autèntiques de Sèneca i d'altres que se li atribuïen a l'edat mitjana. Comentari marginal de Mannelli. Sembla que comprenia dos volums; se'n conserva el primer (de la veu «Abstinentia» a «Iuvenis»).

83.1.1. *Taula per alfabet sobre tots los llibres de Sèneca i l'exposició d'ell feta per frare Lucas* (anònim, s. XVⁱⁿ)

- Es documenta l'interès del rei Martí I per l'obra original entre 1403 i 1405 (Martínez 2001: 100). El manuscrit acaba a la veu «Justícia».

MS. Barcelona, BU 282, ff. 1-303v, s. XV^{1/2} (Manid 1744): pertanyia a la família de Francesc Desplà (Mayer 1980: 352). | INÈDIT | BIBL. Martínez (2001).

+ Vegeu també 121.1.

84. LUDOLF DE SAXÒNIA (OCarth)

84.1. *Vita Christi* (1348-1360)

- Llatí > català

84.1.1. *Primer del Cartoixà* (Joan Roís de Corella, 1496)

IMPR. València, Peter Hagembach & Leonardus Hutz, 13-IV-1496 (Manid 1821): Barcelona, BC 10-VI-14 (a), ff. 1r-143v; Barcelona, Joan Rosembach, 16-X-1518 (Manid 2494): Barcelona, Ateneu, ff. iir-141v. | INÈDIT | BIBL. Romero (2003).

84.1.2. *Segon del Cartoixà* (Joan Roís de Corella, abans de 1497)

IMPR. València, Cristoph Kaufman, 1500 (Manid 2071): Madrid, Palacio, I/88, ff. 2r-158r. | INÈDIT | BIBL. Romero (2003).

84.1.3. *Terç del Cartoixà* (Joan Roís de Corella, 1495)

IMPR. València, Lope de la Roca, 1495 (Manid 1840): Barcelona, BC 10-VI-13, ff. 2-181v. | INÈDIT | BIBL. Romero (2003).

84.1.4. *Quart del Cartoixà* (Joan Roís de Corella, 1495)

IMPR. València, Lope de la Roca, 16-II-1495 (Manid 1839): Barcelona, BC 10-VI-11, ff. 2r-[175]r; València, Lope de la Roca, 26-XI-1495 (Manid 1818): Madrid, Palacio I/215 (2), ff. [i]-[cxxxvii]v; València, Jorge Costilla, 24-V-1513 (Manid 2612): Barcelona, BC 10-VI-12, ff. [1]-129v. | ED. FACÍSIMIL. Saxònia (1998: de l'edició de 1495). | INÈDIT | BIBL. Hauf (1991: 47 i 323-327), Garcia Sempere (2002: 116-120), Romero (2003).

85. MARCO POLO

85.1. *Milione / Le Devisement dou monde / De mirabilis mundi* (abans de 1307)

- Francoitalià > català > aragonès
Francoitalià > català > francès
- Rustichello da Pisa va redactar l'obra en francès italianitzat a partir de les notes en venecià de Marco Polo, protagonista dels viatges.

85.1.1. *Llibre de les províncies e de les encontrades* (anònim, abans de 1375: Cacho 1997: 158)

▪ La traducció catalana deriva d'un manuscrit en francoitalià amb la versió ja reduïda del text. En relació amb l'edició integral de Foscolo (1928), al text català falten els capítols 1-56, excepte els capítols 21-23 que estan desplaçats al final, i als capítols 59 i 73 hi ha interpolacions de l'*Itinerarium* d'Odorico da Pordenone. Aquestes característiques es retroben a la traducció aragonesa (anterior a 1393) i al manuscrit francès Lat. 2207 de la Biblioteca Apostolica Vaticana. Alguns crítics creuen que la traducció –en un estadi anterior al conservat– és l'origen de l'aragonesa i de la francesa del manuscrit Lat. 2207 de la Biblioteca Apostolica Vaticana (Foscolo, Gallina, Cacho); Meneghetti considera que tots aquests testimonis provenen independentment d'un text escrit en una barreja de francès i occità.

MS. Florència, Riccardiana 2048, ff. 1-65v, s. XIV^{2/2} (Manid 1840). | ED. MOD. Gallina (1958). | BIBL. Foscolo (1928: 201-210), Gallina (1956), Cacho (1997: 156-158), Meneghetti (2007).

Frater MARCUS = 0.53.

86. MARTÍ DE TROPPEAU [MARTINUS OPPAVICIENSIS, MARTINUS POLONUS] (OP)

86.1. *Chronicon pontificum et imperatorum* (1268-1277)

- Llatí > català

- Hi ha tres *recensiones* de l'obra, de la qual de moment es coneixen 437 manuscrits (Ikas 2001). Es troba copiada de dues maneres: o bé van abans els papes i després els emperadors (e.g. BNF Lat. 5019), o bé els papes es copien al *verso* i els emperadors al *recto*. Els dos manuscrits conservats a l'ACA (Ripoll 123, s. XIV-XV, i Ripoll 125, s. XIV) ho fan d'aquesta segona manera, arriben fins al papa Honori IV (com el manuscrit BNF Lat. 6396) i semblen pertànyer a la *recensio* C (*MGH SS*, XXII: 383-384). L'inventari de Martí I (1410) n'indica un exemplar (Massó i Torrents 1905: 421, ítem 51).

86.1.1. *Cròniques dels apostolis e dels emperadors* (anònim, s. XIV)

- La traducció catalana copia primer els papes i després els emperadors. Sembla pertànyer a la *recensio* B. És de marcada lectura clerical, ja que omet els primers capítols dedicats a la història de Roma abans del naixement de Crist i comença directament amb la descripció dels càrrecs eclesiàstics. L'actual f. 87r (f. clxxxv) conté «text francès d'aquesta mateixa obra», segons BITECA (Manid 1872).

MS. El Escorial P.II.18, ff. i r-iii v + 1r-86r, s. XIV (Manid 1872). | INÈDIT | BIBL. Massó (1906: 501-502), Coll i Alentorn (1971-1972/1991: 351).

87. MATFRE ERMENGAUD

87.1. *Breviari d'amor* (començat el 1288 i acabat ca. 1292)

- Occità > català > castellà

87.1.1. *Breviari d'amor* (anònim, s. XIV^{3/3})

- La datació *ad quem* de la traducció surt del primer inventari que registra un testimoni en català (Iglesias 1996: doc 4, ítem 3; Cingolani 1990-1991: 57-62). Datada el 1385 (Concheff 1985: 72) i al s. XIV^{ex} (Ferrando 1984: 111); segons Tobella (1992), el *Breviari* és de l'últim terç del segle XIV, abans de 1385 (apud Ricketts 2009; no hem consultat la tesi de Tobella).

MSS. Barcelona, *olim* Arxiu Palau Requesens IV (ms. perdut, reproducció fotogràfica parcial a la BC), ff. 1-188v, s. XIV^{ex}-XVⁱⁿ (Manid 1540); Barcelona, BC 266, ff. 1r-152v, s. XIV (Ricketts 1972: 233) (Manid 1539); Barcelona, BC 1486, ff. 24r-v, s. XIV (catàleg BC) (Manid 2270); Barcelona, BU 72, ff. I-VIII + 1-253, 24-VII-1402 (Manid 1543); Gant, Universiteitsbibliotheek, ms. 3284, ff. 1r-v, 2-3v, 4r-v, 5-6v, 9r-v, 10r-v,

11r-v, 13-14v, 15r-v, 16r-v, s. XIV^{2/2}-XV^{1/2}?, fragments (Manid 2640); Londres, BL Add. 16433, ff. 4-105v, s. XIV^{med} (Batlle 1988: 9) / s. XIV^{ex} (Biteca) / s. XV (catàleg BL) (Manid 2408); Londres, BL Yates Thompson 31, ff. 1r-259r, ca. 1400 (Ricketts 1972: 233) / s. XV^{ex} (Biteca) (Manid 1544); Madrid, BN Res. 203, 2r-6v + 1-164v, s. XV^{1/4} (anterior a 1426) (Manid 1541); París, BNF Esp. 205; ff. C-J + 1-205, 18-III-1400 (Manid 1542); París, BNF Esp. 353, ff. Cr-Fv + 1r-192r, ca. 1400 (Biteca) / s. XIV (Ricketts 1972: 231) (Manid 1139). | ED. MOD. Barnils (1916: fragments), Ferrando (1980). | BIBL. Ricketts (1972), Wittlin (1984a), Ferrando (1984), Ferrando (1992a), Ferrando (1992b).

88. Orde de la MERCÈ

88.1. *Constitutiones fratrum Ordinis beatissime Dei genitricis Marie de Mercede* (1272)

- Llatí > català

- Fundat per Pere Nolasc, possiblement cap a 1230, l'Orde de la Mercè era al seu començament una confraria laica; les primeres constitucions foren aprovades al capítol de Barcelona del maig de 1272, quan era mestre Pere d'Amer (Brodman 1986, Salrach 1988).

88.1.1. *Constitucions dels pares antics de l'Orde de la Verge Maria de la Mercè* (anònim, després de 1304)

- La traducció és segurament posterior a 1304, ja que afegeix un article aprovat al capítol general de Santa Maria del Puig, essent mestre Arnau d'Amer. N'existia un altre exemplar semblant a la col·lecció de Thomas Philipps (Avril 1982).

MS. Barcelona, ACA Monacales, Códice varia II (provinent del convent de la Mercè), ff. 44-53v, 1445; París, BNF NAL 1788, ff. 32-38v, 1445 (Avril 1982) (Manid 1106). |

ED. MOD. *RTCA* 1907. | BIBL. Avril *et al*, (1982: 116-117, 129), Bohigas (1985: 146), Brodman (1986: 127-139).

+ L'edició parla també de dues còpies del segle XVII, l'una propietat del pare Agustí Arqués, de Roma, i l'altra d'Ernest Moliné, de Barcelona. El manuscrit de l'ACA només conté en vulgar aquest text. La resta és: *Probemium libri fundacionis ordinis beate Marie de Mercede redemptionis captivorum* (ff. 1-6), *Speculum fratrum ordinis beatissime Dei genitricis Marie de Mercede redemptionis captivorum* (ff. 7-12), *Tractatus fundacionis seu noticia gestorum per ordinem ut secuta fuerunt usque ad annum MCCCC quadragesimum quintum* (ff. 12-24v), una relació dels papes que van concedir privilegis a l'orde (ff. 27-34v), *Nomina venerabilium patrum et fratrum qui rexerunt conventum sancte Marie de Mercede captivorum civitatis Barchinone* (ff. 37-42v),

Constitutiones fratrum ordinis sancte Marie de Mercede redemptionis captivorum (ff. 54-110v; un text totalment diferent del precedent, amb constitucions entre 1323 i el capítol d'Osca de 1443), *Qualiter visitator quicumque fuerit in visitacionibus procedere debet et forma quam servare tenet in principio visitacionis et in tota visitacione* (ff. 111-119), *Regula beati Augustini episcopi* (ff. 120-127), *Expositio regule beati Augustini episcopi* (ff. 128-173v), *Missae in die Pentecostes* (ff. 174-176), *Cismata seu divisiones que fuerint in ordine sacro de Mercede captivorum* (ff. 177-191v), i anotacions de mans dels segles XVI i XVII.

89. NEBRIJA

89.1. *Dictionarium latino-hispanicum* (1492) i *Dictionarium hispano-latinum* (1495?)

- Castellà > català

89.1.1. *Vocabularius Aelii Anthonii Nebrissensis* (Gabriel Busa, 1507)

- La traducció es va tornar a editar a Barcelona el 1522 i el 1560 (Soberanas 1977: 154-167).

IMPR. Barcelona, Carles Amorós, 1507 (Manid 2525): Barcelona, BC 10-VI-8. | INÈDIT | BIBL. Griera (1945), Soberanas (1977), Trias (1981), Rubió i Balaguer (1985 [1953]), Barreda (1999).

90. NICOLAU DE LYRA (OFM)

90.1. *Expositio in psalmo 118* [extret de la *Postilla super Psalmos*] (1322-1331)

- Llatí > català

90.1.1. *Exposició del salm 118* (anònim, s. XIV^{2/3})

MS. Barcelona, ACA Ripoll 159, ff. 83-86v, s. XIV (Manid 1337). | INÈDIT | BIBL. Baraut (1953), Puig i Tàrrach (2001: 127).

91. NICOLAU TREVET (OP)

91.1. Comentari a l'*Ab urbe condita* de Títus Livi → 119.1.1.

91.2. Comentari a les *Tragèdies* → 112.5.1.

+ Vegeu també 25.1.1 i 118.1.1.

OTGER DE LOCEDIO (O DE TRINO) (OCist) = 22.3

92. OVIDI

92.1. *De vetula* II, vv. 200-728 (anònim, s. XIII^{2/3})

- Llatí > català

- No es considera d'Ovidi. S'ha atribuït, amb molts dubtes, a Ricard de Fournival.

92.1.1. *Ovidi enamorat / La velletona* (Bernat Metge, entre ca. 1360/1370 i 1399)

MS. Barcelona, BC 831, ff. 26-36v, s. XV (Manid 1760). | ED. MOD. Riquer (1933: 117-125), Riquer (1950: 101-114), Riquer (1959: 91-115), Badia & Lamuela (1975: 109-121). | BIBL. M. Olivari ([1925]), Riquer (1959: *32-35, *200-201; pàgina per a la datació 34), Badia (1988: 75-85), Cabré (en premsa).

92.2. *Epistulae Heroïdum* (ca. 5 dC)

- Llatí > català > castellà

92.2.1. *Lletres d'Ovidi* (Guillem Nicolau, 1390)

- Guillem Nicolau va incorporar glosses a la traducció catalana, la majoria procedents dels *Bursarii* de Guillem d'Orleans; aquestes glosses no s'han conservat en cap dels dos manuscrits, però sí en la traducció castellana que deriva del text de Nicolau (Sevilla, Colombina 5-5-16, BETA Manid 2116; Pujol 2008).

MSS. Barcelona, BC 1599, ff. 1-2v, s. XIV^{ex}-XV^{1/2}, fragment (Manid 1775); París, BNF Esp. 543, ff. 1-87, s. XV^{1/4} (Manid 1774). | INÈDIT | BIBL. Badia (1993: 53-56), Garrido (2002), Pujol (2005), Pujol (2008).

92.3. *Metamorphoseon* (ca. 2-8 dC)

- Llatí > català + Llatí > italià > català

92.3.1. *Transformacions* (Francesc Alegre, començada abans de 1472 i ja acabada el 1482)

- L'obra conté una traducció de les *Metamorfosis* i unes «al·legories e morals exposicions» dels mites ovidians basades en la *Genealogie deorum gentilium* (1365/1368) de Boccaccio, com declara el traductor (f. 268v de l'exemplar de la BC) i s'observa ja en el pròleg a les al·legories (Alcina 1998: 41-42). Alegre tradueix Ovidi del llatí, però té en compte la versió italiana de Giovanni Bonsignore (ca. 1370) (Alcina 1998: 41 i 47).

IMPR. Barcelona, Pere Miquel, 24-IV-1494 (Manid 1776): Barcelona, BC 11-VII-16, ff. 1r-6r + i r-cclxvii r. | INÈDIT en gran part. ED. MOD. (fragment): Duran & Solervicens (1996: 34-42: l'endrella a Joana d'Aragó, el pròleg a la traducció, i la «suplica final»). | BIBL. Rubió i Balaguer (1948/1992: 160-161), Badia (1993: 56-71), Fàbrega (1993), Torrò (1994: pàgina per a la datació 224), Guthmüller (1997), Alcina (1998), Bescós (2007).

93. PAL·LADI

93.1. *De re rustica* (s. IV-V)

- Llatí > català (versió 93.1.1)

Llatí > català > castellà (versió 93.1.2)

93.1.1. *Tractat d'agricultura* (anònim, anterior a 1385, fragment)

- Versió més antiga conservada. Inèdita i descoberta recentment. Conté les seccions 1-7 i 34-37 del primer llibre, i de la secció 6 del segon llibre a la secció 10.27 del quart (Capuano 2006: 236).

MS. Biblioteca privada de Joseph Gwara, ff. 13r-68r, s. XV. | INÈDIT | BIBL. Capuano (2006).

93.1.2. *D'agricultura / Llibre d'agricultura* (Ferrer Saiol, 1385)

- És font de la traducció castellana (Riquer 1941: 37-38; Hauf 1989a); s'ha afirmat erròniament que Saiol també va fer la traducció castellana (BNM 10211; Cartagena 2009: 19, i 21-24 per a l'edició del pròleg). Ferrer Saiol coneixia la versió 93.1.1 i en va extreure almenys una glossa (Capuano 2006: 233-234).

MS. València, Arxiu Municipal, fons Serrano Morales ms. 6437, 1-93v, s. XV^{ex} (Tramoyeres 1911: 460) (Manid 1029). | INÈDIT en gran part. ED. MOD. (fragment): Tramoyeres (1911: pròleg). | BIBL. Giner (1989), Riera (1989a: 707), Hauf (1989a), Nadal (1989), Capuano (1990), Piccat (1992), Butiñà (1996), Cifuentes (2001: 290-291), Capuano (2006), Martínez (2008), Sebastian (2008).

+ Existien altres traduccions de Pal·ladi anteriors a la de Ferrer Saiol que s'han perdut (vegeu www.sciencia.cat). Per a altres compendis d'agricultura, vegeu també Sebastian (2008).

94. PASCASI → 0.56.4.

Sant PAU

→ 113.3.

→ 0.50.

95. PEDRO ALFONSO

95.1. *Dialogi Petri christiani et Moysi iudaei / Dialogus Petri cognomenato Alphonsi ex iudaeo christiani et Moysi iudaei* (s. XI^{ex}-XIIⁱⁿ)

- Llatí > català

95.1.1. *Diàleg* (anònim, s. XVⁱⁿ, fragments)

- El text dels dos manuscrits presenta diferències (Puig i Oliver 2001: 503).

MSS. Barcelona, Arxiu Diocesà, Fons procedents de la parròquia d'Agudells, Fragment, ff. 1r-2v, ca. 1400 (Ainaud de Lasarte 1943: 359) (Manid 2299); Sevilla, Colombina 5-5-26, ff. 87r-95v, s. XIV^{ex}-XV^{1/2} (Manid 2346). | INÈDIT en gran part. ED. MOD. (fragment): Ainaud de Lasarte (1943: 371-373). | BIBL. Ainaud de Lasarte (1943, per a la datació de la traducció: pp. 369-370), Puig i Oliver (2001: 502-503).

96. PELAGI DIACA (PELAGI VI) i JOAN SUBDIACA → 0.56.2 i 0.56.3.

97. PERE III

97.1. *Crònica general de Pere III el Cerimoniós / Crònica dels reis d'Aragó e comtes de Barcelona / Crònica de Sant Joan de la Penya* (ca. 1348/1350-1366)

- Composició en tres llengües (aragonès, català i llatí) > català (97.1.1)
? > llatí > català (97.1.2)

- El procés de composició de la *Crònica general* encara no es pot determinar amb seguretat (de la mateixa manera que no està definida la intervenció directa del rei): faria falta una edició conjunta de totes les versions. Sembla que, almenys en un primer moment, es va treballar amb tres llengües per separat: les parts corresponents a la història navarroaragonesa eren en aragonès, les que corresponen a les *Gestes dels comtes de Barcelona* eren en català, i eren en llatí les que depenen de la redacció definitiva dels *Gesta Comitum Barchinonesium*. Una primera fase d'elaboració del text hauria de remuntar als anys 1348-1350 i una segona se situaria cap a 1355.

Abans de 1359 ja s'havia completat una versió en llatí, en la qual treballava el secretari Tomàs de Canyelles, que no s'ha conservat. Abans de 1366 ja hi havia una versió catalana acabada i revisada (97.1.1). El manuscrit encarregat el 1368 per a l'Arxiu Reial hauria de ser l'actual BNM 1811; el manuscrit enviat l'any següent a Ripoll hauria de ser l'actual Salamanca, BU 2664. Abans de 1372 es completà la versió aragonesa, traduint les parts originàriament en català i en llatí (ed. Orcástegui 1985). Abans de 1372, Guillem Nicolau havia acabat la versió llatina conservada (ed. Ubieto 1961), ja que el 15 de juliol el rei havia enviat un «libre de les Croniques» a la catedral de València (Rubió i Lluç 1908-1921: I, 242), que deu correspondre a l'actual València, Catedral 198 (Guillem Nicolau, amb certesa, havia acabat la traducció el 1375: Rubió i Balaguer 1936/1987: 329 i Ubieto 1950: 9). Vegeu en

general Cingolani (2007: 205-212) i, per a una reconstrucció diferent, Catalán & Jerez (2005: 151-277). S'ha d'advertir que la *Crònica* és un text obert, que presenta diferències entre les tres versions i entre els manuscrits en una mateixa llengua.

97.1.1. *Crònica dels reis d'Aragó e comtes de Barcelona* (anònim, ca. 1366-1372)

▪ La versió catalana de la *Crònica* es divideix en dos grups: redacció curta (que elimina bona part de la història aragonesa) i redacció llarga. La manca d'una edició crítica amb tots els manuscrits ara coneguts dificulta la precisió.

MSS. (Redacció curta) Barcelona, BC 2013, ff. 2-38v, s. XV (Manid 1119); Madrid, BN 1609, ff. 371-406, 1637 (còpia d'un manuscrit de J. R. Vila de 1600 que, al seu torn és còpia del de Salamanca) (Manid 1992); Madrid, BN 2013, ff. 82-103v, 1632 (còpia d'un manuscrit de J. R. Vila de 1600, que al seu torn és còpia del de Salamanca) (Manid 1993); Madrid, Real Academia de la Historia 9/5225, s. XVIII^{ex} (és còpia de BC 2013); Salamanca, Universitaria 2664, ff. 1-64v, ca. 1370 (Bohigas 1972: 73) / s. XIV^{med} (Soberanas 1961: 191) / s. XV^{1/2} (Biteca) / 1369 (Cingolani 2007: 154) (Manid 1117); València, BU 212, ff. 13v-71, s. XV^{1/4} (Escartí 1993: 32) / s. XV^{med} (Biteca) / s. XV^{ex} (Massó 1906: 550; Soberanas 1961: 194 i Catalán & Jerez 2005: 154) / s. XV^{ex}-XVIⁱⁿ (Pagès 1941: XXI-XXII) (Manid 1114). | ED. MOD. Soberanas (1961).

MSS. (Redacció llarga) Barcelona, Seminari 74, ff. 1-84v, s. XV (Manid 1115); Madrid, BN 1811, ff. 1v-3 + I-LXII, s. XIV^{ex} (Soberanas 1961: 183, Catalán & Jerez 2005: 154) / s. XIV^{2/2} o XV^{1/4} (Biteca) / 1368 (Cingolani 2007: 208) (Manid 1116).

ALTRES MSS. Madrid, BN 2639, ff. 3-60, s. XVI (Manid 1205); Madrid, Real Academia de la Historia, Salazar y Castro, 9/4116, s. XV (Manid 2002).

INÈDIT | BIBL. Pagès (1889), Rubió i Balaguer (1936/1987: 317-332), Ubieto (1950), Soberanas (1961), Coll i Alentorn (1991: 112-113), Garrido (2001), Catalán & Jerez (2005: 151-277), Cingolani (2007: 205-224).

97.1.2. *Crònica dels reis d'Aragó e comtes de Barcelona* (Gaspar de Talamanca, ca. 1460)

▪ Es tracta d'una traducció al català feta per Gaspar de Talamanca, cavaller de Ferran I de Nàpols, a partir de la versió llatina de Guillem Nicolau, anterior al juliol de 1372 o a 1375.

MSS. Catània, Universitària Cod. Ventimigliano 1/83, ff. 1-94, s. XV^{2/2} (potserior a 1460) (Garrido 2001: 20) (Manid 2550); Madrid, Palau Reial II-3066, ff. 18-81, 1460 – s. XV^{ex} (Manid 1120). | INÈDIT | BIBL. Garrido (2001).

Vegeu també → 68.1.1 i 6.1.2.

98. PERE ALBERT

98.1. *Consuetudines Cathalonie inter dominus et vassallus* (després de 1238)

- Llatí > català
- Les *Consuetudines* es conserven en trenta manuscrits (Ferran 2006: 276-305). Es van compondre després de 1238, però en un primer moment no tenien caràcter oficial; possiblement els va ser atribuït a les Corts de Perpinyà de 1350-1351 (Ferran 2006: 39).
- Pere Albert (ca. 1200 – 16-IV-1270/1271), estudiant a Bolonya i canonge de la Seu de Barcelona, és un dels grans juristes del regnat de Jaume I. A més de les *Commemoracions*, se li atribueixen el *De batallia facienda* (sense cap prova), les *Costumes de Catalunya*, les *Consuetudines Barcinone*, els *Costums de Girona* (Ferran 2006: 38-39) i, darrerament, la compilació *Costums de València* (→ 67.1) (Ferran 2006 amb bibliografia).

98.1.1. *Costums de Catalunya entre senyors i vassalls* [*Commemoracions*] (s. XIII^{2/3})

- Les *Commemoracions* es componen de dues obres unides: les *Costumes generals de Catalunya entre senyors e vassalls* i els *Casos*. En alguns testimonis, com ara Madrid, BN 10185 o l'incunable de 1495, les *Commemoracions* són copiades barrejades amb els *Usatges* i les *Constitucions de Catalunya*.

MSS. Barcelona, ACA Generalitat 3, ff. 112v-125, s. XV (Manid 1286); Barcelona, Advocats M-2, ff. 54v-67, s. XV^{1/2} (Manid 1014); Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat 1 G-5, ff. 39-53v, s. XV^{1/2} (Manid 1927); Barcelona, Catedral 78, ff. 176v-207, s. XV^{1/2} (Manid 1289); El Escorial Z.III.14, ff. 24-31v, s. XIII-XIV (Rovira 1933 i Bastardas 1977) / s. XIV^{1/3} (Biteca) / ca. 1315 (Gimeno Blay 1994: 42) (Manid 1006); Madrid, BN 10185, 1432-1443 (Manid 1008); Palma de Mallorca, Arxiu del Regne còdex 17, ff. 12v-22v, s. XIV-XV; París, BNF lat. 10152, ff. 3-8v, s. XIV^{2/2} (Manid 1004); Tortosa, Arxiu Municipal còdex B, ff. 146-160v, 1422-1456; Vic, Episcopal 157, ff. 23-36v, s. XIII^{2/2} (Rovira 1933) / s. XIV (Biteca) (Manid 1005). | IMPR. *Constitucions de Catalunya*. Barcelona, Pere Miquel i Diego Gumiel, 20-II-1495. | ED. FACSIMIL. Font i Rius (1988, ed. de l'incunable). | ED. MOD. Gudiol (1907), Rovira (1933). | BIBL. Ferran (2006).

98.2. *Libellus de batallia facienda / Ordinatio batallie* (1251-1267)

- Llatí > català

• L'atribució és tradicional, però no segura: el primer en atribuir l'obra a Pere Albert fou Tomàs Mieres al segle XV; el text, malgrat la seva difusió, no va tenir mai caràcter oficial.

98.2.1. *De batalla* (Pere Albert, s. XIII^{2/2}-XIV^{1/2})

MSS. Barcelona, ACA Ripoll 32, ff. 23-25v, s. XIV^{2/2} (Biteca, apud J. Riera) / després de 1333 (Coll i Rosell 1995: 195-196) (Manid 1013); Barcelona, ACA Ripoll 39, ff. 1-3, s. XIV^{1/2} (Manid 1009); Barcelona, ACA Ripoll 82, ff. 21-23, s. XV^{med} (Manid 1024); Barcelona, Advocats 22, f. 129v, s. XV (Manid 1026); Barcelona, Advocats M-2, ff. 108-118v, s. XV^{1/2} (Manid 1014); Barcelona, Advocats R-188, ff. 129v-135v, s. XV^{med?} (Manid 2498); Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat 1 G-5, ff. 200-204v, s. XV^{1/2} (Manid 1927); Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat 1 G-8 (*Llibre Verd I*), ff. 199-202v, s. XIV^{1/2} (abans de 1343) (*Llibre Verd* 2004: 34) / ca. 1333 (Coll i Rosell 1995: 225) (Manid 1927); Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat 1 G-9 (*Usatges de Ramon Ferrer*), ff. 53v-56, 1346-1348 (*Llibre Verd* 2004: 39) (Manid 1019); Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat 1 G-10 (*Llibre Verd I*), ff. 64v-87v, 1345-1348 (*Llibre Verd* 2004: 46-51) (Manid 1020); Barcelona, BC 487, ff. 104v-108, s. XV^{1/2} (Manid 1027); Barcelona, BC 1216, ff. 47-50, s. XIV^{ex}-XVⁱⁿ (Manid 1022); Cagliari, Universitaria 6, ff. 22v-24v, s. XIV^{med?} (Manid 1021); El Escorial Ç.II.16, ff. 2-10, s. XIV^{2/2} (Manid 1010); El Escorial O.I.12, ff. 89v-96, s. XIV (posterior a 1323) (Manid 1018); El Escorial Z.I.3, ff. 46v-48v, s. XV^{1/2} (Manid 1011); El Escorial Z.I.4, ff. 139-141, 1380 (Manid 1012); El Escorial Z.III.14, ff. 1-5, s. XIV^{1/3} (Manid 1006); Lleida, Arxiu Capitular 22, ff. 87-89v, s. XIV^{2/2} (Coll i Rosell 1995: 152); Lleida, Arxiu Municipal de la Paeria 1345, ff. 62v-66, s. XIV^{2/4} (Coll i Rosell 1995: 49-58) (Manid 1015); Madrid, Real Academia de la Historia 9/2005, ff. 46v-52v, s. XVⁱⁿ; París, BNF Lat. 4670A, ff. 138v-142v, 1321-1323 (Coll i Rosell 1995: 22-23); París, BNF Lat. 4671, ff. 153-184, s. XIV^{2/2} (Manid 1016); París, BNF Lat. 4671A, s. XV, ff. 71-**71**; Vaticà, BAV Ottoboniano Lat. 3058, ff. 56-59, 1367-1370 (Biteca) / 1321-1323 amb afegits posteriors (Coll i Rosell 1995: 125-130) (Manid 1017); La Seu d'Urgell, Capitular 2045, ff. 92-94v, s. XV (Manid 2544). | ED. MOD. Bohigas (1947: 79-96). | BIBL. Tucci (1926), Bosch (1936), García i Sanz (1996).

PERE BOSQUET (OSB) = 20.1 +

PERE DAMIÀ = 18.2.

99. PERE FERRER

99.1. *Consuetudines monasterii Sancti Cucuphatis* (1221-1223)

- Llatí > català

99.1.1. *Notícia de les obligacions del senyor abat, monjos i dependents del monestir de Sant Cugat del Vallès* (anònim, 1451-1461)

- Es tracta d'un resum de les *Consuetudines* atribuït a l'abat Pere Sort (1451-1461).

MS. Barcelona, ACA, Sant Cugat 20, s. XV (Compte 2009: 11-12). | ED. MOD. Compte (2009).

100. PETRARCA

100.1. *Affrica* VII, v. 93-449 i v. 740-1130 (1338-1342)

- Llatí > català

100.1.1. *Escipió e Aníbal* (Antoni Canals, 1399-1410)

- L'obra es presenta com si fos traducció de Titus Livi (→ 119) i de l'*Àfrica*. Al final, hi ha un fragment que procedeix del *De viris illustribus* de Petrarca (Rico 1992). La versió del manuscrit BC 352 és una interpolació dins de la versió 1 de la *Histoire ancienne* (→ 45.1.1).

MSS. Barcelona, BC 352, ff. 365v-383, s. XV^{2/2} (Manid 1432); Barcelona, BC 991, ff. 120r-v, 15-II-1500 (Manid 1790); Barcelona, Bones Lletres, 3-I-7 (ms. perdut, reproducció fotogràfica a la biblioteca), ff. 20-28, s. XV^{1/2} (Biteca) / s. XVⁱⁿ (anotació de Pere Bohigas al catàleg) (Manid 1943); Barcelona, BU 17, ff. 1-39, s. XV^{1/2} (Cingolani 2006: 106) / s. XV (Miquel Rosell 1958: 20) / s. XV^{ex} (Miquel i Planas 1914a: 341) (Manid 1128); Barcelona, BU 102, ff. 1-24v, s. XVⁱⁿ (Manid 1806); El Escorial, ms. perdut, ff. 105v (Manid 1947). | ED. MOD. Miquel i Planas (1908-1916, 1910b), Riquer (1935: 31-84). | BIBL. Riquer (1935: 17-22), Rico (1983/2002), Rico (1992), Renedo (1995-1996), Pujol (2002a: 205-206), Pujol (2002b), Villar (1995), Butinyà (2005).

100.2. *Familiarum rerum*, XII, 2 / *Epystola ad Nicolaum Azarolum* (1352)

- Llatí > català > castellà

100.2.1. *Lletra de reials costums* (anònim, abans de 1460)

MSS. Barcelona, BC 6, ff. 49v-62, s. XV^{4/4} (Manid 1613); Madrid, BN 7811, ff. 75-77v + 78-82r, s. XV^{4/4}-XVI^{1/2} (Manid 1565). | ED. MOD. Moliné i Brasés (1907), Moliné i

Brasés (1908). | BIBL. Riera (1989a: 704-705), Villar (1995: 38-39), Chiner (1997), Wittlin (2002), Calvo (2007).

100.3. *Flores Francisci Patrarche De remediis utriusque fortunae* (1366)

- Llatí > català
- Florilegi fet a partir del *De remediis utriusque fortunae* de Petrarca.

100.3.1. *Flors de Petrarca de remei de cascuna fortuna* (anònim, s. XV)

- Aquestes *Flors* semblen extretes d'un florilegi llatí, que conservem als manuscrits BNM 19358 (s. XVⁱⁿ) i Montserrat 981 (s. XV^{2/2}), tots dos d'origen català (Villar 1995: 197-198, 222-224). Les *Flors* seleccionen en desordre les del recull llatí, i en algun cas s'observa la dependència textual (per exemple, la número 52 de l'edició de D'Alòs-Moner (1936: 10) és igual a la del ms. 981 de Montserrat f. 9r).

MS. Barcelona, Ramon d'Alòs-Moner ms. 824.4N=49.9, ff. 1v-5v, s. XV (Manid 1804).

| ED. MOD. D'Alòs-Moner (1936). | BIBL. Villar (1995: 197-198).

100.4. *Seniles*, XVII, 3 / *Rerum senilium* (*De insigni obedientia et fide uxoria / Griseldis*) (1374)

- Llatí > català + Llatí > francès > català (versió 100.4.1)

Llatí > català (versió 100.4.2)

100.4.1. *Història de Valter i Griselda* (Bernat Metge, ca. 1388: Riquer 1959: *46-*47)

- Metge adapta l'epístola XVII, 3 (que conté la traducció llatina del *Decameró* X,10) i també pren elements de XVII, 4 (*Ad eundem de reliquis superioris epistule et de imponiendo iam tandem finem huic epistolari stilo*). Metge va recórrer a la versió francesa de Philippe de Mézières (Cabré, en premsa). Tavani (1979 [1980]) proposa que Metge també feia servir la *novella* X,10 del *Decameró*. El traductor del *Decameró* copia la *Història de Valter i Griselda* de Metge al lloc corresponent a *Dec.* X, 10 en lloc d'una traducció pròpia (→ 24.1, ms BC 1716). La versió del *Decamerón* castellà (Sevilla, 1496) no depèn de la traducció de Metge, contra el que diu Recio (2001).

MSS. Barcelona, BC 12, ff. 30-41, s. XV^{1/2} (Manid 1459); Barcelona, BC 1716, ff. 1r-352v, s. XV^{1/2} (potserior a 1429) (Renesto 2001: 300) (Manid 1369); Barcelona, BU 17, ff. 129-135, s. XV^{1/2} (Cingolani 2006: 106) / s. XV (Miquel Rosell 1958: 20) / s. XV^{ex} (Miquel i Planas 1914a: 341) (Manid 1128). | ED. MOD. Miquel i Planas (1910a: 51-79), M. Olivar (1927: 17-43), Riquer (1950: 117-136), Riquer (1959: 117-155), Badia & Lamuela (1975: 125-143). | BIBL. Riquer (1934), Riquer (1959: *45-*48, *199-*203, *246-*247), Tavani (1979 [1980]), Badia (1988: 75-85), Cingolani (2002: 130-140), Cingolani (2006: 24-25), Cabré (en premsa).

100.4.2. *Griselda* (anònim, s. XIV-XV, fragment)

- És una versió més literal del text llatí. No és impossible que tingui relació amb la versió 100.4.1. Falta el principi de la traducció: s'ha perdut un tros de foli del manuscrit i potser el següent.

MS. Barcelona, BU 89, f. 239r-v, s. XVⁱⁿ (Riera 1987a: 204) / s. XV^{med} (catàleg BUB) (Manid 1247). | ED. MOD. Ysern (2004: II, 300-301). | BIBL. Ysern (2000).

100.5. *Trionfi* → 21.1.

101. PIERRE BERSUIRE (OSB)

101.1. *Histoire rommaine* → 119.1.

102. PIER CANDIDO DECEMBRIO

102.1. Versió italiana de *Comentaria tria de primo bello punico* → 78.1.

102.2. *La Historia d'Alexandro Magno* amb 102.3 → 106.1.1.

102.3. *Comparazione di Caio Iulio Cesare imperadore et d'Alexandro Magno re di Macedonia* → 106.1.1.

103. PIERRE DE BEAUFFREMONT

103.1. *Chapitre du Pas des Ermites* (1442)

- Francès > català

- Pas d'armes defensat pel cavaller Pierre de Beaufremont el 1443.

103.1.1. *Capítols del Pas de les Ermites* (després de 1442)

MSS. Madrid, BN 7809, ff. 186-188v, s. XVI^{ex} (Manid 2173); Madrid, BN 7811, ff. 259v-263v, s. XV^{4/4}-XVI^{1/2} (Manid 1565). | ED. MOD. Riquer (1963-1968: III, 5-18). | BIBL: Riquer (1963-1968).

PONÇ PILAT → 0.15.

PRESTE JOAN → 0.16.

104. PLUTARC

104.1. *Vida d'Alexandre* [*Vides paral·leles*] (s. I dC) → 106.1.1.

105. PRIMAT (OSB)

105.1. *Grandes chroniques de France / Roman des rois* (1274)

- Francès > català

105.1.1. *Cròniques dels reis de França* (anònim, ca. 1351, fragment)

- Només es conserven el pròleg de Primat i quatre ratlles del primer capítol.

MS. Barcelona, ACA, Reg. 894, full de guarda, 1351-1352. | INÈDIT en gran part. ED. MOD (fragment). Rubió i Lluch (1908-1921: I, 196-198). | BIBL. Rubió i Lluch (1908-1921: I, 117, 196-198), Cabré & Ferrer (en premsa).

PUBLIUS LENTULUS → 0.14.

106. QUINT CURCI

106.1. *Historia Alexandri Magni* (s. I dC)

- Llatí > italià > català

106.1.1. *Història d'Alexandre* (Lluís de Fenollet, 1481)

- L'incunable porta (a) la traducció, obra de Fenollet, de la versió italiana de Pier Candido Decembrio (1438), la qual afegia fragments de Plutarc per completar llacunes del text de Quint Curci (Bravo 1977: 149) als llibres V, VI, X, XI i XII; i (b) porta també al final la traducció catalana d'una *Comparazione di Caio Julio Cesare et d'Alexandro Magno*, obra de Decembrio, basada en la *Vida d'Alexandre i Cèsar* (s. I aC) de Plutarc. Tot això (a i b) circulava junt: ja es troba en forma manuscrita (per exemple, Madrid, Real Academia de la Historia, Cod. 100) i en una edició italiana de 1478 (Florència, apud Sanctum Jacobum de Ripoli). L'incunable català també afegeix al principi uns capítols procedents de la *Vida d'Alexandre* (1-17) de Plutarc per suplir la pèrdua dels llibres I i II de Quint Curci (com es diu als folis 1v i 19v); no es diu que aquests nou capítols pertanyin a la traducció de Fenollet. Alguns manuscrits de la versió de Decembrio ja inclouen també uns capítols inicials procedents de Plutarc, que el mateix Decembrio va traduir uns anys més tard; poden ser la font dels capítols inicials de la traducció catalana. En el colofó s'afirma que la traducció ha estat «ara ab lo dit latí, toscà e encara castellà e altres lengües diligentment corregida» (f. 209v). S'hauria d'investigar si es va utilitzar la versió castellana de Decembrio conservada en manuscrits, com ara BN 10140 (s. XV, BETA Manid 2797, cf. Schiff 1905: 146-148). S'ha dit que la versió castellana impresa el 1496 (Sevilla: Meinhard Ungut & Stanislaw Polak, BETA Manid 1560) derivava de l'incunable català, però ni la impressió de 1496 ni la versió manuscrita castellana (que potser són la mateixa cosa) porten els capítols que l'incunable català afegeix al principi (cf. Rubió i Balaguer 1984 [1951]:

369). Pel que fa a la *Comparazione*, també es troba en castellà en manuscrits, com BN 10140 (BETA Texid 1899). Sembla que aquesta versió castellana no és igual a la que va fer Martín de Ávila per al Marquès de Santillana (BN 10171, f. 62v-89v, BETA Manid 2802, cf. Schiff 1905: 360).

IMPR. Barcelona, Pere Posa & Pere Bru, 16-VII-1481 (Manid 1438): Barcelona, BC Esp 17, ff. 1v-10v + 1-192v. | INÈDIT | BIBL. Bravo (1977), Rubió i Balaguer (1984 [1951]: 368-369), Riera (1989a: 708), Sequero & Serrano (2009).

107. RAMON DE CÀPUA (OP)

107.1. *Vita B. Catherinae de Senis / Legenda maior* (1385-1393)

- Llatí > català

107.1.1. *Llegenda de la meravellosa santa Caterina de Sena* (anònim, abans de 1457)

MS. Madrid, BN 8214, ff. 1r-162r, s. XV^{2/2} (Manid 1389). | INÈDIT | BIBL. Casas (2007: per a la datació, p. 96), Wittlin (1998a: 329-331).

107.1.2. *Vida de la seràfica santa Caterina de Sena* (Tomàs de Vesach, s. XV)

MS. Barcelona, BC 92, ff. 71v-72v, s. XV (Manid 1157). | IMPR. València, Joan Jofré, 17-IX-1511 (Manid 2596): Madrid, BN R-31585 (1), ff. a ij-[b viii] + i-ccxxxviii v + [j vii]-[K x]. | INÈDIT | BIBL. Ferrando (1983: 670-671), Wittlin (1998a: 328-331).

107.1.3. Miracles al final de la *Vida de santa Caterina* (Miquel Peres, 1491-1499)

- Deu miracles traduïts de Ramon de Càpua afegits a la traducció de Peres del fragment sobre santa Caterina del *Chronicon* d'Antoni de Florència (→ 12.1.1).

IMPR: València, Cristoph Kaufman, 11-V-1499 (Manid 1390): València, BU CF3/2, ff. a i - e 10. | ED. MOD. Arronis (2007: 153-154, 157-163). | BIBL. Wittlin (1998a: 305-332).

RAMON DEL PUIG (RAYMON DE PUEG) = 57.1.

108. RAOUL DE PRESLES

108.1. Traducció francesa del comentari de Waleys a la *Ciutat de Déu* → 118.1.

109. RICARD DE BURY

109.1. *Philobiblon* → 22.2.1.

RICARD DE FOURNIVAL → 92.1.

110. RODRIGO JIMÉNEZ DE RADA

110.1. *Historia de rebus Hispaniae* → 0.44.

111. RUFÍ D'AQUILEIA

111.1. *Vitae Patrum* → 0.56.

RUSTICHELLO DA PISA = 85.

112. SAL·LUSTI

112.1. *De bello Iugurtino / Bellum Iugurthinum* (ca. 40 dC)

• Llatí > català > aragonès

112.1.1. *Història Jugurtina* (anònim, abans de 1385)

▪ L'arquetip d'aquesta versió va donar origen a una reelaboració en aragonès incorporada a la primera part de la *Grant Crònica de Espanya* de Juan Fernández de Heredia, segons el testimoni de dos manuscrits, el primer de 1385 (Lluch 2004: 562-564).

MS. Barcelona, BC 355, ff. 1-53v, s. XIV^{2/2}-XV^{2/2} (Lluch 2003) (Manid 1828). | ED. MOD. Lluch (2003). | BIBL. Rubió i Balaguer (1963/1990), Geijerstam (1996: 160 i 163-164), Lluch (2004).

SALOMÓ → 0.31.

113. SÈNECA

113.1. *De providentia* (abans de 65 dC)

• Llatí > català

113.1.1. *De providència* (Antoni Canals, 1396-1406)

MSS. Barcelona, BC 1030, ff. 1-23, s. XV^{ex} (Manid 1753); Barcelona, Bones Lletres 3-I-7 (ms. perdut, reproducció fotogràfica a la biblioteca), ff. 28-35v, s. XV^{1/2} (Manid 1943); Montserrat 993, ff. 210v-220r, després de 1433 (Manid 1841). | ED. MOD. Riquer (1935: 85-120). | BIBL. Condom (1983), Zinato (1992), Martínez (1993: 91-152).

113.2. *Epistulae morales ad Lucilium* (abans de 65 dC)

• Llatí > francès > català > castellà (traducció 113.2.1)

Llatí > català (traducció 113.2.2)

113.2.1. *Lletres a Lucil·li*, versió 1 / *Lo llibre de Sèneca de les Epístoles* (anònim, abans de 1433)

▪ Tradueix la versió francesa, anònima i datable entre 1308 i 1310. Una de les traduccions castellanques (BNM 8852) deriva de la catalana, a partir d'un manuscrit pròxim al de Montserrat (Zinato 1994: 178).

MSS. Londres, BL Burney 252, ff. 9-84 (Martínez 1998: 30), s. XV[?] (Manid 2402); Montserrat 933, ff. 1r-210r, després de 1433 (Manid 1841); París, BNF Esp. 7, ff. 2r-157v, s. XV^{2/2} (Manid 1843); Vic, Episcopal, ms. 186, núm inventari 7022, f. 1-19v, s. XV^{2/2}, fragmentari (Manid 1844). | INÈDIT | BIBL. Faraudo (1910), Zinato (1992), Zinato (1993: pàgina per a la datació 373), Martínez (1998: 23-53).

+ Es conserva un florilegi d'aquesta traducció al manuscrit 28 de la Biblioteca Universitària de Saragossa (ff. 1r-37v, s. XV^{2/4} (Manid 1546), editat per Faraudo (1910).

113.2.2. *Lletres a Lucil·li*, versió 2 (anònim, s. XV^{med})

▪ Conté les epístoles 1-29. Els manuscrits encapçalen la traducció del text de Sèneca amb un comentari de l'epístola I.1, derivat parcialment d'una carta (1398) de Coluccio Salutati a Antonio de Scarperia (Martínez 1998: 41-53).

MSS. Madrid, BN 9152, ff. 8-59, s. XVI (Manid 2401); Madrid, BN 9562, ff. 85-92, s. XV^{2/2} (Manid 1202); Saragossa, BU 21, ff. 1-64, s. XVI^{1/2} (Manid 2403). | INÈDIT en gran part. ED. MOD. (fragment): Martínez (1986: 146-149). | BIBL. Martínez (1986), Martínez (1998: 23-53), Zinato (1992), Zinato (1993).

113.3. *Epistolae Senecae ad Paulum et Pauli ad Senecam* (s. IV)

- Llatí > català
- Correspondència apòcrifa.

113.3.1. *Lletres de Sèneca a Pau i de Pau a Sèneca* (anònim, s. XIV-XV)

MS. Londres, BL Burney 252, ff. 4v-8v, s. XV (Manid 2402). | INÈDIT | BIBL. Martínez (2007a).

113.4. *Liber de moribus* (s. VI)

- Llatí > català (versió 113.4.1)
Llatí > català > castellà? (versió 113.4.2)
- Compilació anònima de sentències d'inspiració senequiana i altres de cristianes. Del segle XVI al XIX s'havia atribuït falsament a Martí de Braga.

113.4.1. *Llibre de virtuoses costums* (Martí de Viciana, ca. 1470-1492)

▪ Copiada sense atribució després de la traducció de l'*Economica* d'Aristòtil (→ 14.1.1); l'atribució a Martí de Viciana és de Riera (1987b).

MSS. El Escorial d.III.2, ff. 116-121v, s. XV^{ex}-XVIⁱⁿ (Riera 1987b: 14) (Manid 2064); Madrid, BN 13208, ff. 58-61, còpia de 1779 del ms. anterior (Manid 2091). | ED. MOD. Riera (1987b).

113.4.2. *Tractat de les costumes* (anònim, abans de 1458, perduda)

▪ Testimoniat amb aquest títol a l'inventari de llibres de la reina Maria (1458) (Toledo 1961: 53, ítem 38). Riera (1987b: 13) considera que podria ser la font de la traducció castellana, que porta el títol *Tratado de costumbres* al manuscrit BNM 10190. Aquesta versió no pot ser la de Martí de Viciana.

113.5. *Tragoediae* (abans de 65 dC)

• Llatí > català > castellà

113.5.1. *Tragèdies* (anònim, s. XIV^{ex}-XVⁱⁿ)

▪ La traducció inclou en diferents graus el comentari de Nicolau Trevet (Martínez 1995). Els manuscrits han conservat la traducció de vuit de les deu tragèdies atribuïdes a Sèneca: *Hercules furens*, *Thyestes*, *Thebais*, *Hippolytus*, *Oedipus*, *Troades*, *Medea* i *Agamemnon* (truncada). La versió castellana del text català transmet també *Octavia*, incompleta. Els manuscrits de Peralada, BC 295 i de la Biblioteca de Palacio afegixen a la *Medea* el fragment de la *Genealogia dels déus* IV, 12 de Boccaccio (→ 24), que probablement ja figurava en el text llatí de les *Tragèdies* utilitzat pel traductor (Martínez 1995: I, 34-35). La *Medea* va ser integrada dins la versió catalana 1 de la *Histoire ancienne* (ms. BC 352, ff. 152v-179v, → 45.1.1). Es conserven tres traduccions castellanes derivades de la catalana (Zinato 1994).

MSS. Barcelona, Arxiu Capítular 12 (1), ff. 177-274, 01-IX-1433 (Manid 1426); Barcelona, BC 295, ff. 1r-3v, s. XV^{1/4} (Martínez 1995: I, 73) (Manid 1847); Barcelona, *olim* Arxiu Palau Requesens VII (ms. perdut), ff. 39-43v, s. XV (Manid 1907); Madrid, BN 14704, ff. 1-132v, s. XV^{med} (Martínez 1995: I, 73-74) (Manid 1848); Madrid, Palacio II-3096, ff. 1-32v, s. XIV^{ex}-XV^{1/4} (Manid 1757); Peralada, Palau 95B-V, 091 Sèneca Reg. 15033, ff. 1-244, s. XIV^{ex}? (Manid 1846). | ED. MOD. Martínez (1995). | BIBL. Round (1978-1979), Martínez (1985), Martínez (1998: 55-89), Zinato (1994).

113.6. *De remediis fortuitorum* → 124.1.1.

+ Vegeu *Tabulatio et expositio Senecae* → 83.1.

SIDRAC → 0.34.

114. STEFANO FIESCHI (STEPHANUS FLISCUS)

114.1. *Sententiarum variationes seu Synonyma / De Prosynonymis* (ca. 1437)

- Italià > català
- Es tracta d'un manual escolar per a la composició de cartes: parteix de fòrmules en italià i les tradueix al llatí (Black 2001: 351-352). N'existien nombroses edicions en alemany, francès i castellà anteriors a la traducció de Jeroni Amiguè «ex italico sermone in valentinum».

114.1.1. *Sinonima variationum sententiarum* (Jeroni Amiguè, 1502)

IMPR. València, Christopher Koffman, 18-XI-1502 (Manid 2099): Barcelona, BC 2-II-11. | ED. MOD. Colon (2003).

115. SUERO DE QUIÑONES

115.1. *Capítulos del Passo Honroso* (1434)

- Castellà > català
- Els *Capítulos* del pas que va defensar Suero de Quiñones entre el 10 de juliol i el 9 d'agost de 1434 es van incloure en el *Libro del Passo Honroso* relatat per Pedro Rodríguez de Lena.

115.1.1. *Capítols de Suero de Quiñones del pas que havia tenir en Castella* (anònim, s. XV)

MSS. Madrid, BN 7809, ff. 148v-151, s. XVI^{ex} (Manid 2173); Madrid, BN 7811, ff. 217v-219v, s. s. XV^{4/4}-XVI^{1/2} (Manid 1565). | ED. MOD: Riquer (1963-1368: II, 137-145). | BIBL. Riquer (1963-1968), Riquer (1967: 52-99).

116. TADDEO DE' GUALANDI (OFM)

116.1. *Visio Ludovici Franci* (després de 1360)

116.1.1. *Visió de Louis d'Auxerre* (anònim, s. XIV^{3/3}-XV, fragment)

117. Orde del TEMPLE

117.1. *Regula Ordinis Templi* (1128)

- Llatí > francès > català
- La *Regla* francesa data del segle XIII i està composta de set seccions; la primera inclou la traducció de la primitiva *Regla* llatina (1128).

117.2. *Regla de l'orde del Temple* (anònim, s. XIII^{ex}, posterior a 1268: Upton-Ward 2003: xii; anterior a 1308).

▪ El manuscrit possiblement va ser utilitzat pels mestres del Temple d'Aragó i Catalunya, i va ser compilat a Ultramar (Terra Santa o Xipre) (Upton-Ward 2003: xii) probablement per un dels mestres següents: Arnau de Castellnou (1267-1278), Pere de Montcada (1279-1282) o Berenguer de Santjust (1283-1290). És incomplet: només conté parts de quatre de les seccions (no inclou la primitiva *Regla* llatina); i reordena les clàusules per temes (Upton-Ward 2003: xi). La traducció devia ser més completa: un inventari de 1308 porta un llibre amb l'incipit «A[...] primera lo pròlec de la Regla de la pobra cavalleria del Temple», i que acaba «dar-lis conseyl de lurs malalties» (ACA, Cancelleria, Reg. 291, f. 158v; Rubió i Balaguer et al. 1907/1987: 13).

MS. Barcelona, ACA Varia 9 (ms. 3344, segons Upton-Ward 2003), s. XIII^{ex}. | ED. MOD. Upton-Ward (2003). | BIBL. Sans i Travé (1996: 165-167).

118. THOMAS WALEYS (OP)

118.1. *Expositio super libros Agustini De ciuitate Dei* (llibres I-X) (1332)

• Llatí > francès > català > castellà

118.1.1. *Exposició sobre lo llibre «De ciuitate Dei» de Sant Agustí* (llibres II-X) (anònim, posterior a 1383 – s. XVⁱⁿ)

▪ Traducció de la versió francesa de Raoul de Presles (1375). Presles, que fingeix fer el comentari, el pren de Waleys amb alguns materials del comentari de Nicolau Trevet (Wittlin 1978: 535-536). La versió catalana va ser traduïda al castellà per Gómez García del Castillo el 1434 (Wittlin 1978).

MSS. Barcelona, Seminari 71 (llibres II-V), ff. 1-253v, s. XVⁱⁿ (Manid 1851); Barcelona, Seminari 72 (llibres VI-X), ff. 1-133v, s. XVⁱⁿ (Manid 1852). | ED. MOD. Alabart (1911-1922). | BIBL. Wittlin (1978; pàgina per a la datació: 537).

119. TITUS LIVI

119.1. *Ab urbe condita* (finals s. I aC – 17 dC)

• Llatí > francès > català

119.1.1. *Història de Roma / Primera Dècada* (anònim, s. XIV^{ex})

▪ Traducció de la versió francesa de Pierre Bersuire (osb), de 1354-1358, que utilitza el comentari de Nicolau Trevet (1323). Només se'n conserven els llibres I-VII.

MS. Londres, BL Harley 4893, ff. 1-245r, s. XIV^{ex}-XV^{1/4} (Manid 1624). | INÈDIT | BIBL. Wittlin (1963-1968), Ferreres (1990), Ferreres (1991).

120. TOMÀS DE KEMPIS (OSA)

120.1. *Imitatio Christi et de contemptu mundi* (1424-1441)

- Llatí > català

- Ja des de l'edat mitjana l'obra va ser atribuïda a diversos autors: a sant Basili, a sant Bernat, a Gerard Groote i a Ludolf de Saxònia. Una de les més difoses ha estat l'atribució a Jean Gerson (†1426). Dels vora 800 manuscrits conservats, una trentena l'atribueixen a Giovanni Gersen, abat de Santo Stefano a Vercelli (1220-1245). La hipòtesi més seguida és l'atribució a Thomas de Kempis, basada en un manuscrit autògraf de 1441 (Brussel·les, Bibliothèque Royale, Albert I, 5885-61) (Delaisé 1956). Per a les diferents atribucions, vegeu Ampe (1973), que arriba a una altra conclusió, i Martinelli (1975).

120.1.1. *Imitació de Jesucrist* (Miquel Peres, ca. 1482)

IMPR. Barcelona, Pere Posa, 21-VI-1482? (Manid 1616): Barcelona, BC Inc. 98-8^{au}, ff. 1-108v; València, Nicolau Spindeler ?, 16-II-1491 (catàleg BC i Arronis 2007, amb bibliografia) / 1493 (García Craviotto 1989-1990: I, ítem 3023) (Manid 1919): Barcelona, BC 11-VI-41 (1), ff. 2-108; Barcelona?, Joan Luschner, després de 1500 (Manid 1594): Ripoll, Biblioteca Lambert Mata R. 814, ff. 2-104v; Barcelona, Carles Amorós, 1518 (Manid 2339): Barcelona, BC 11-VI-22, ff. 1-92. | ED. MOD. Miquel i Planas (1911). | BIBL. Riquer (1964: III, 484), Ferrando (1983: 195-199), Hauf (1990: 46-47, 304-310, 344), Arronis (2007: 35-36, 42-43).

TURPÍ → 0.25.

121. VALERI MÀXIM

121.1. *Dictorum factorumque memorabilium* (27-35 dC)

- Llatí > català > castellà (versió 121.1.1)

- Llatí > català > aragonès (versió 121.1.2)

121.1.1. *Llibre de Valeri Màxim* (Antoni Canals, 1395)

- Incorpora el comentari de Frate Luca (1327-1347), a qui Martínez (2007b) identifica amb Luca Mannelli. Va ser traduïda al castellà per Juan Alfonso de Zamora (Morràs 1996: 21).

MSS. Barcelona, Arxiu Històric, 1G ms. 35, ff. 1r-224v, abans de 1408 (Manid 1874); Barcelona, Arxiu Històric, 1G ms. 36, ff. 2r-148v, 01-XII-1395 (Manid 1880); Barcelona, BC 356, ff. 2r-185v, s. XV^{1/4} (Manid 1875); El Escorial R.I.11, ff. 1r-243r,

s. XV^{1/2?} (Manid 1876); Madrid, BN 8242, ff. 1 + 1r-240v, 04-v-1401 (Manid 1881); París, BNF Esp. 10, ff. 1r-172v, s. XV^{2/2} (Manid 1877); Perpinyà, Médiathèque, ms. 27, ff. 1r-185r, 1395 – s. XVⁱⁿ (Manid 1945); València, BU 285, ff. 1r-IIv + 1r-159r, s. XV (Manid 1878); Vic, Episcopal, c. 187, núm inventari 5430, ff. 1r-6v, s. XV (Manid 1882); Vic, Episcopal, c. 233, ff. 8-254v, s. XV^{2/4}-XV^{3/4?} (Manid 1879); Vic, Episcopal, c. 234, f. 251, s. XV^{med} (Manid 1531). | ED. MOD. Miquel i Planas (1914b). | BIBL. Avenoza (1994), Avenoza (2000), Escayola (2003-2004).

121.1.2. *Valeri Màxim* (anònim, abans de 1395, perduda)

▪ Sabem que va existir aquesta versió perquè ho afirma Canals (Miquel i Planas 1914b). S'ha suposat que seria la font d'una versió aragonesa de la qual es van extreure els *Rams de flores* (Cacho 1999-2000) (→ 74.2). | BIBL. Guardiola (1998: 55-56), Cacho (1997: 162), Cacho (1999: 399), Cacho (1999-2000: 260-261).

122. VEGECI

122.1. *Epitome rei militaris* (383-450)

• Llatí > francès > català

122.1.1. *Art de cavalleria / Del mester d'armes e de l'art de cavalleria* (Jaume Castellà, ca. 1380 – ca. 1400, fragment)

▪ Es conserva des de l'inici fins a IV.39. Segons el traductor, l'obra ha estat traduïda del francès, però la font no s'ha identificat entre les traduccions franceses medievals de l'obra de Vegeci (Badia 1983-84: 210-12, Matilló 1988: 10-19). Matilló (1988: 7) suggereix que els manuscrits porten traduccions diferents.

MSS. Madrid, Biblioteca Francisco de Zabálburu 11-141, ff. 1-67v, s. XIV^{ex}-XVⁱⁿ (Manid 2392); Palma de Mallorca, Biblioteca March 96-V3-2, ff. 1-63, s. XV^{1/2?} (Manid 1883). | ED. MOD. Alomar (1986, ms. de Mallorca), Matilló (1988: annex; ed. llibre I ms. Mallorca). | BIBL. Badia (1983-1984), Alomar (1992), Matilló (1988), Reeve (2000: 338-339).

123. VICENÇ DE BEAUVAIS (OP)

123.1. *Speculum historiale* (1244-1254)

• Llatí > català

123.1.1. *Compendi historial* (començat per Jaume Domènec, 1363-1384, i acabat per Antoni Ginebreda, 1385)

MSS. Barcelona, biblioteca privada (microfilm a la BC) (Manid 2587); Madrid, BN 11518, ff. 1-430, s. XV^{1/4} (Manid 1366): conté la tercera part del *Compendi*; París, BNF Esp. 186, ff. 1-350v, 17-v-1742 (Manid 1990): conté la segona part del *Compendi*. | INÈDIT | BIBL. Massó (1906), Bohigas (1941a: 77-78), Badia (1983-1984: 194-197 i n. 10).

124. WALTER BURLEY

124.1. *Liber de vita et moribus philosophorum* (1317-1320)

- Llatí > italià > català
- No es considera de Walter Burley.
- Incorpora el *De remediis fortuitorum* atribuït a Sèneca.

124.1.1. *Vida de filòsofs / Sentències preclares de filòsofs antiquíssims* (Bonanat Surer, 01-1-1499)

- Traducció de la versió italiana anònima del *Liber de vita et moribus* impresa a Venècia el 1480 i en anys successius. Aquesta versió italiana impresa incorpora, entre altres materials, fragments procedents de la traducció llatina de les *Vides dels filòsofs* de Diògenes Laerci feta per Ambrogio Traversari el 1433. | MS. Florència, Riccardiana 2069, ff. 3-77v, s. XVI^{1/2} (Manid 2421). | INÈDIT | BIBL. Ferrer (en premsa b).

WALTER MAP

- *Lancelot en prose* 0.29.
- *Queste du saint Graal* 0.41.